

શ્રી ડી.જી. અમલ

અમલ ૨૧ થી

શ્રી ડી.જી. અમલ

અમલ

શ્રી ડી.જી. અમલ

અમલ ૨ થી

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૩૫૬૬ કિંમત

ગ્રંથનામ સુખ દેવાની માર્ગ

વર્ગિક ૨૧ ૧૧૨૫

॥ ॐ तत्सत् ॥

श्री गोपाल प्रसाद

ग्रन्थांक ११ भा.

सुખी थवानो मार्ग

अथवा

श्री धर्म शिक्षा

भाग १ तो

प्रकाशक :

स्वामी आत्मानन्दगिरि

श्री वेदान्त भवन

कंसारा जलर : नडीआद

सारां पुस्तक वांचवां, पछी राणी भूकवा करतां
अन्यने वांचवा प्रेरवा ओ सज्जनोतुं लूषणु छे.

किंमत : अध्ययन अने आचरण.

सं. १९६८ वैशाख सु. ३

प्रत. ५००

સદ૨૫૫૫

ગુજરાત વિધાપીઠ મથક
૨૩-૫-૬૬

(રાજપીપળા સ્ટેટમાં) ગામ ઉમહાના પટેલ

ભાઈલાલભાઈ બાજુભાઈનાં દીકરી.

કુમારી જયાબહેનના લગ્ન પ્રસંગ નિમિત્તે

.....ને સપ્રેમ લેટ.

શ્રી ગણેશાયનમઃ ।

શ્રી ગોપાલસદ્રુરવે નમઃ ॥

❁ અર્પણ ❁

સુંદર અને પવિત્ર કાર્યોવડે ગૃહને, કુટુંબને

અને દેશને દીપાવનારી, જીવનને નિર્દોષ

અને દિવ્ય બનાવી સંસારને સ્વર્ગ

બનાવનારી, સદ્ગુણી આર્ય સુંદ-

રીઓને આ પુસ્તક અર્પણ

હૈ.

મુદ્રક : શ્રી. મણિલાલ જગનલાલ, ધી નવપ્રભાત પ્રિ. પ્રેસ.

ધીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

ૐ

॥ શાર્દુલવિક્રીડિતમ્ ।

સાનન્દં સદનં, સુતા ચ સુધિયઃ કાન્તા સુધામાષિણી,
ઇચ્છાપૂર્ણધનં, સ્વયોષિતિરતિઃ સ્વાજ્ઞાપરા સેવકાઃ ।
આતિથ્યં, પ્રભુપૂજનં પ્રતિદિનં, મિષ્ટાન્નપાનં ગૃહે,
સાધુસંગમુપાસતે ચ સતતં, ધન્યો ગૃહસ્થાશ્રમઃ ॥

(જ્યાં) ધર આનંદમય, સંતતિ સુબુદ્ધિશાળી, સ્ત્રી
અમૃત જેવાં વચન બોલનારી, ઇચ્છા પૂર્ણ થાય તેટલું
ધન, સ્વપત્ની વિશેષ પ્રેમ, આજ્ઞામાં રહેતા હોય
તેવા નોકરો, હંમેશાં અતિથિસત્કાર તથા પ્રભુ ભક્તિ,
મિષ્ટ અન્નપાન અને નિરંતર સાધુસંગ (થતાં) હોય
તે ગૃહસ્થાશ્રમને ધન્ય છે.

તમે તમારા ગૃહ સંસારને સ્વર્ગ જેવો સુંદર
અને અમૃત જેવો મીઠો કરવા માગતાં હો, તમારા
પુત્ર પરિવારને બળવાન, આયુષ્યમાન, ધનવાન અને
બુદ્ધિમાન જેવા ઇચ્છતાં હો, ધર્મ અર્થ કામ અને
મોક્ષ સાધી તમારો મનુષ્ય અવતાર સફળ કરવા ચાહતાં
હો અને તમારું, કુટુંબનું, જ્ઞાતિનું, તથા આખાદેશનું
કલ્યાણ કરવા ઇચ્છતાં હો તો તમારાં કુટુંબની સ્ત્રીઓ
અને પુત્રીઓના હાથમાં આવાં સ્ત્રી સુધારક પુસ્તકો
મૂકવા તથા તેનું અધ્યયન કરાવવા તમને સપ્રેમ
વિનંતિ છે.

આર્ય સુંદરીઓના જીવનની સફળતા.

સ્ત્રીઓ પંડિત થાય, રસજ્ઞ થાય, કુટુંબ પોષક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને સુંદર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબ બંધનમાંથી તેઓ મુક્ત થાય અને તે મુક્તતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને કલેશમાંથી છૂટી એ કુટુંબનું બરું કલ્યાણ કરવા શક્તિમતી અને ઉત્સાહવાળી બને; કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે તથા વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે. પતિ-ભક્તિ પરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના મનુષ્ય જીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે. અંતે સ્વદેશમાં ઉદય-સૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે : એ જ આર્ય સુંદરીઓના જીવનની સફળતા છે:—

સ્ત્રી વિના ગૃહ નથી, ગૃહ વિના પ્રજા નથી અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી.....સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.

(સદ્ગત સાક્ષર શ્રી ગોવર્ધનરામ.)

પ્રિય પાઠક,

જો સુખી જીવન ગુજારવું હોય તો ભવિષ્યમાં થનારી માતાને પ્રથમ કેળવો. સદ્ગુણી શૂરી તથા સ્વાર્થત્યાગી સ્ત્રીઓનાં જીવન ચરિત્રો તથા આ પુસ્તક જેવાં પુસ્તકો તેમને વંચાવો. સંતાનોની કેળવણીનો મોટો આધાર પણ તેમની માતા ઉપર છે માટે માતાને લાયક અને સદ્ગુણી બનાવો.

થોભો,.....; વાંચો,; વિચારો.

આ નવલકથા નથી, નાટક નથી કે ઇતિહાસ પણ નથી.
આ વિચારોની સંકલના છે.

—આ પુસ્તકમાંથી અમુક વિભાગ વાંચી પુસ્તકને ન્યાય આપી દેવાની કોઈ ઉતાવળ ન કરે. આખું પુસ્તક આદિથી અંત પર્યંત થોડું થોડુંક વાંચે. વચમાં વચમાં સ્થિર બુદ્ધિથી વાંચેલાનો વિચાર કરે. અને શક્ય તેટલું બધું આચરણમાં મૂકે.

એમાં જે લખાયું છે તે અનુભવીઓના અનુભવો એકઠા કરી “ હિંદુ સંસારને સુખી બનાવવા શું શું કરવું જોઈએ ” તેને માટે કંઈક શાસ્ત્રોક્ત તથા વ્યવહારુ ઉપાય બતાવ્યા છે.

આ પુસ્તકમાં સમાજના લજ્જાસ્પદ તથા શોભાસ્પદ સંસારના કંઈક ચિતાર છે અને તે લજ્જાસ્પદ અથવા દુઃખદ સંસારને શોભાસ્પદ અથવા સુખદ કેમ બનાવવો તેના ઉપાય પણ છે.

આ ઉપરાંત કેટલીક ગરબી, ઘોળ, પદ, લજ્જન વગેરેનો પણ સ્થળે સ્થળે ઉપયોગ કર્યો છે.

જે જે પુસ્તકોમાંથી આ પુસ્તકમાં ઉતારા લીધા છે તે સર્વ પુસ્તકોના સંગ્રાહક, અનુવાદક અથવા પ્રયોજક મહાશયોનો અત્રે ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ, (વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓ) ને નીતિ, ધર્મ અને કર્તવ્યનું ભાન થઈ, અને તેઓ તેમના કર્તવ્ય પરાયણ થઈ આ લોક તથા પરલોક સુધારી શકે એ લક્ષ્ય-ખિંદુ ધ્યાનમાં રાખી આ પુસ્તક રચાયું છે. પરમાત્મા સર્વને સદ્બુદ્ધિ પ્રેરે અને વાંચક માત્ર દુઃખની નિવૃત્તિપૂર્વક સુખ અનુભવે એ ભાવના પૂર્વક

પ્રયોજકના

ૐ તત્સત્

નિમંત્રણ.

સુઝ ખંધુઓ તથા બહેનો,

જમાનો જેમ જેમ બદલાતો જાય છે તેમ તેમ મનુષ્યના વિચારો પણ ફરતા જાય છે. આપણા સમાજમાં એક વખત એવો હતો કે કુટુંબ કીર્તિ અગર બાપદાદાનું નામ અમર કરવાને ત્રાંબા પિત્તળ કે જર્મન સિલ્વરનાં વાસણનાં દહાણું વહેચાતાં હતાં. તથા જ્ઞાતિ ભોજન અપાતાં હતાં. હવે તેને બદલે વિદ્યાદાન આપવામાં તથા અનુભવી વિદ્વાનોના હાથથી લખાયેલાં પુસ્તકો છપાવી વિના મૂલ્યે વહેંચવામાં સાચી રીતે નામ અમર કરવામાં આવે છે.

વાસણો જેવી ચીજોનો વહેલો મોડો નાશ થાય છે, તેમજ ભોજન પણ હઝમ થઈ ગયું એટલે જમાડનારનું નામ પણ ઘણી વખતે ભૂલાઈ જાય છે. પરંતુ વિદ્યારૂપી અમૂલ્ય દહાણું અમર રહે છે અને સમય જતાં તેની વૃદ્ધિ પણ થાય છે એ તો ખુદ્દી વાત છે.

આવાં વિદ્યાનાં દહાણું વહેંચવા દરેક મનુષ્ય પ્રયત્ન કરશે ત્યારેજ કુટુંબની, સમાજની તથા દેશની ઉન્નતિ થશે.

આ પુસ્તકનું દહાણું તમને મળશે. તેને અલસાઈએ ન ચઢાવતાં તથા લાયબ્રેરીનો કેવળ શણગાર ન બનાવતાં, તેનો લાભ લેશો ત્યારે તમને જણાશે કે (ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે) સ્ત્રી એજ ઘર છે.

જેમ અભણ પ્રધાન, રાજ્યમાં અંધેર ચલાવી પ્રજાને પાયમાલ કરી નાખે છે; અને જેમ જંગલી ખલાસી સફર કરતાં વહાણને ખરાબા અને ખડકોમાં પછાડી ચુરેચુરા કરી નાખે છે તેમ અભણ

સ્ત્રી ઘરને ધૂળધાણી કરી સંસારને અસાર અને જીંદગીને ઝેરી બનાવે છે.

જેમ ઝાડને ખીલવવા પાણીની જરૂર છે, તેમ દેશની ઉન્નતિ કરવા કેળવણીની જરૂર છે. માતા વૃક્ષ છે અને સંતતિ ફળ છે. કેળવાયલો વર્ગ એકી અવાજે કબુલ કરશે કે

સ્ત્રી સુધરશે તો ઘર સુધરશે—ઘર સુધરશે તો જ્ઞાતિ તથા સમાજ સુધરશે અને સમાજ સુધરશે તો દેશ સુધરશે. કહેવત છે કે : અથાણું બગડ્યું તેનું વર્ષ બગડ્યું; પણ જેની બાયડી બગડી તેનો સંસાર બગડ્યો.

કોઇપણ દેશની જાડોજલાલી સદગુણી સ્ત્રીઓને જ આભારી છે. સીતા, સાવિત્રી, લીલાવતી વગેરે સુંદરીઓની સુંદરતાના દીપકો જળહળ બળતા હતા ત્યારે આપણે આંગણે સૌભાગ્ય અને સમૃદ્ધિ નાચતાં હતાં.

સંત મહાત્માઓ, વિદુષી સન્નારીઓ અને શ્રીમંતો સ્ત્રીઓને સુધારવાના પ્રયત્નો કરશે તો દેશનાં સૌભાગ્ય ઉધડશે. અને ભૂતકાળના એ મોંઘા મંગળ દિવસ નજરે પડશે.

સ્ત્રી એ અર્ધાંગના છે. આપણું અર્ધું અંગ રહી ગયું છે. આપણને પક્ષાઘાત થયો છે. પોતાનું અને દેશનું હિત હૈંડે ધારી, આ પુસ્તક સ્ત્રીઓને વાંચી સંભળાવશે અને પ્રસાદી રૂપે કંઈક થકણ કરી જેટલા પ્રમાણમાં જીવનમાં ઉતારશે તેટલા પ્રમાણમાં પ્રયોજક તથા ધનના આશ્રય દાતાઓની મુરાદ બર આવશે.

પ્રયોજક.

શ્રી વેદાન્ત ભવન
કંસારા બજાર : નડીઆદ. }

અનુક્રમણિકા.

આર્ય સુંદરીઓના જીવનની સફળતા	૪
થોભો, વાંચો, વિચારો	૫
નિમંત્રણ	૬
ગંગાબાઈનો ધર વ્યવહાર	૧
ફૂવડનો સંસાર	૫
સ્ત્રીઓ પ્રત્યે પુરુષોનું કર્તવ્ય	૮
સુધક નારનો સંસાર	૧૧
ગંગાબાઈને ઘેર અખાત્રીજનો ઉત્સવ	
જાળનો.....પૃ. ૧૮. ગરબા.....૨૬		
દિવસ ૧. સ્ત્રીઓનાં નિત્ય કર્મો	૪૩
દિવસ ૨. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓના ધર્મ	૪૬
દિવસ ૩. પ્રેષિત ભર્તૃકા ધર્મ	૫૩
રજસ્વલા ધર્મ	૫૫
ગર્ભ સમયે શું શું કરવું ? શું શું ન કરવું	૫૭
દિવસ ૪. સ્ત્રી નીતિ પાઠ...૬૩...	ગરબા...૭૬	
દિવસ ૫. સમપદી	૬૮
દિવસ ૬. કુમારિકાના ધર્મ...	...	૧૦૩
દિવસ ૭. હિંદુ સંસારનું એક ચિત્ર	૧૦૮
દિવસ ૮. મંદિરે દર્શન, પતિવ્રતા ધર્મ, માહાત્મ્ય	૧૧૫
દિવસ ૯. વશીકરણ મંત્ર તથા ઔષધ	૧૨૧
દિવસ ૧૦. કુલિન પુત્ર વધૂઓના ધર્મ	૧૨૬
દિવસ ૧૧. સાસરે જતી દીકરીને શિખામણ	૧૩૮
દિવસ ૧૨. સુઘ સાસુઓના ધર્મ	૧૪૬
દિવસ ૧૩. ગર્ભિણી ધર્મ, પ્રસૂતિ કાળ, પ્રસૂતિ, બાળ ઉછેર...	૧૫૩	
દિવસ ૧૪. દેશનો ઉદ્ધાર; કેશન સાદાઈ; ચારિત્ર્ય જળવો ...	૧૬૦	
દિવસ ૧૫. વિધવા ધર્મ, યાત્રિક રમણુલાલ અને શાન્તાબહેન...	૧૬૬	

શ્રી યોગિજનવલ્લભાય નમઃ ।

શ્રી ગોપાલસદ્ગુરુવે નમઃ ।

અથ

સુખી થવાનો માર્ગ

અથવા

સ્ત્રી ધર્મ શિક્ષા પ્રારમ્ભ્યતે.

ખેડા જિલ્લામાં નડીઆદ નામે એક શહેર છે. ત્યાંના એક બજારમાં ધર્મપ્રિય તથા મનોહરદાસ નામના સાધારણ સ્થિતિના બે ગૃહસ્થો પરચુરણ અનાજ વેચવાની એક દુકાન ખલાવતા હતા. બન્ને પ્રમાણિકપણે તથા નિષ્પાલસ દિલથી પોતાનું કામકાજ કરતા હતા. બે ત્રણ દિવસે, દુકાનમાં ભેગા થએલા દાણા એકઠા કરી, બન્ને ભાગીદારો સરખે ભાગે તે પરચુરણ અનાજ પોત પોતાને વેર લઈ જતા હતા.

ધર્મપ્રિયનું લગ્ન તેમના પિતાશ્રીએ સંસ્કારી કુટુંબની ગુણીયલ કન્યા સાથે કર્યું હતું. કન્યાનું રૂપ સામાન્ય હતું

પણ અનેક સદ્ગુણોથી તેનું અંતર રંગાયેલું હતું. આ કન્યાનું નામ હતું ગંગા.

મનોહરદાસનું લગ્ન તેમના પિતાશ્રીએ પહેરામણીની લાલચે એક ગામડાની કન્યા સાથે કર્યું હતું. તેનું નામ હતું શાન્તા. તે કન્યામાં નામ પ્રમાણે ગુણ ન હતા. તેમજ એકે સદ્ગુણ તેનામાં ખીલેલો નહોતો.

મનોહરદાસની પ્રકૃતિ શાંત અને સહનશીલ હતી. તેથી ધરસંસાર ચાલ્યો જતો હતો.

બન્ને ભાગીદારો એક દિવસે દુકાનમાં બેઠેલા હતા. ગ્રાહકના અભાવને લીધે શાન્તિ હતી. તેથી બન્ને વાતોએ ચઢ્યા. મનોહરદાસ પૂછે છે કેમ ભાઈ આજે શું જમ્યા ?

ધર્મપ્રિય—આજે દાળ, ભાત અને ફલકાનો વારો હતો.

મનોહરદાસ—“ વારો ” શાનો ? એ વળી શું ?

ધર્મપ્રિય—અમારે ત્યાં તમારાં ભાભીએ એક અઠવાડિયાના જુદા જુદા દિવસોએ જુદી જુદી રસોઈ બનાવવાનો રિવાજ રાખ્યો છે. કોઈ દિવસ ખીચડી, કોઈ દિવસ બાજરીના રોટલા, કોઈ દિવસ કઠી ભાત, કોઈ દિવસ ભઈંડકું, વગેરે જુદી જુદી રસોઈ બનાવે છે. તેમના નિયમ પ્રમાણે આજે દાળ, ભાત અને ફલકા તેમણે બનાવ્યા હતા.

આ સાંભળી મનોહરદાસના મનમાં કંઈ કંઈ કુતર્ક થવા માંડ્યા.

માનો, ન માનો પણ આ ધર્મપ્રિય મારી ગેરહાજરીમાં કંઈક ચોરી જતા હોવા જોઈએ. નહિં તો અમે બન્ને સરખું કણકીયું બે ત્રણ દિવસે ઘેર લઈ જઈએ છીએ. તેમાં કંઈ આ ભાઈને આવી રસોઈ જમવાની મળે ?

આવા વિચારોની પરંપરા મનોહરદાસના મનમાં ચાલતી હતી એટલામાં ધર્મપ્રિયે તેમને પૂછ્યું, ભાઈ, તમે આજ શું જમ્યા ?

મનોહરદાસ-મારે તો આજ અને કાલે, હંમેશાં ભરડેલા કણકીયાનું છાશમાં બાફેલું ભઈડકું જ ખાવાનું હોય છે.

પ્રસંગ આગળ ચાલે ત્યાં તો એક ગ્રાહક આવ્યો અને તેમની વાત એટલેથી અટકી; પણ મનોહરદાસના મનમાં જે શંકા થઈ હતી તે શંકાનું સમાધાન સહેજમાં ન થઈ શક્યું.

પોતે ભણેલા હતા. શાંત પ્રકૃતિના હતા. તેથી સહસા વિદધીત ન ક્રિયામ્ એ સૂત્ર પ્રમાણે કોઈ પણ ક્રિયામાં ઉતાવળ ન કરતા.

બીજા દિવસે ગામમાં ઉધરાણી જતા હતા તે વખતે ભાઈ ધર્મપ્રિયનું ઘર વચમાં આવતું હતું તેથી વિચાર કર્યો કે ભાવને ધર્મપ્રિયને ઘેર જતો જાઉં. તેમનાં સ્ત્રી શું કરે છે, તેમનું ઘર કેવું છે વગેરે તરફ જરા નજર તો કરતો આવું ?

ધર્મપ્રિયનાં ધર્મપત્ની ગંગાબાઈએ મનોહરદાસને પોતાના ઘર ભણી આવતા જોયા. પોતે કામ પડતું મૂકી ત્યાંથી ઉઠી

મનોહરદાસના સામાં ગયાં અને મીઠા શબ્દોથી તેમનો સત્કાર કરી, ઘરમાં એક ઢાથળો જુનો હતો તે તેમને માટે પાથરી તેના ઉપર બેસાડ્યા. અને પોતે તુરત જ સ્વચ્છ લોટામાં ઠંડુ પાણી ભરી લાવી તેના ઉપર એક પ્યાલો મૂકી મનોહરદાસના આગળ મૂકી દીધાં.

પછી ગંગાબાઇ પોતે પોતાનું કામ સંભાળી નીચું જોઈ કામ કરવા લાગ્યાં. દુકાનેથી જ કણકીયું ધર્મપ્રિય લાવતા તેમાંથી નવરાશની વેળાએ ગંગાબાઇ એક થાળી ઉંધી પાડી દાળ, ચોખ્ખા, ઘઉં, બાજરી તથા બીજાં પરચુરણ અનાજના દાણા વીણી જુદી જુદી ઢગલીઓમાં નાખતાં હતાં. દાણા વીણતાં વીણતાં મનોહરદાસને મધુર શબ્દોથી પૂછે છે, ભાઈ ઘણે દહાડે આજે મારા ગરીબના ઘર તરફ આવવાની કૃપા કરી. બહુ દયા કરી. શરીર સારું છે ? ઘેર બધાં મઝામાં છે ? વગેરે પ્રશ્નો પૂછ્યા.

મનોહરદાસ તો ચળકતા સ્વચ્છ પિત્તળના પ્યાલામાંથી ઠંડુ જળ પીતા જાય અને તીરછી નજરે ગંગાબાઈના ઘરની સ્વચ્છતા, તેમની બોલવાની રીત, તેમની દાણા વીણી જુદા ઢાઢવાની છટા વગેરે અવલોકતા જાય. આગલા દિવસના જે કુસંસ્કાર હૃદયમાં ખડા થયા હતા તે આપો આપ શાંત થઈ ગયા અને ધર્મપ્રિય ઢાઢ જ વસ્તુ નથી ચોરી જતા, પણ તેમનાં ધર્મપત્ની ગંગાબાઈના વિવેકથી જ એ આનંદ ભોગવી રહ્યા છે તે અનુભવી શક્યા.

ગંગાબાધએ મનોહરદાસને જે પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા તેનો શો અને કેવો જવાબ વાળવો તે બાબતમાં તેમને ઘણો સંકોચ થવા લાગ્યો. કારણ કે ધરતું છિદ્ર અથવા ઉણપ બીજા કોઈને ન કહેવી એ નીતિને પોતે સમજતા હતા.

આ સંકોચ ચતુર ગંગાબાધ પારખી ગયાં. અને તેથી તેમણે એવી મધુરતા અને ચતુરાઈથી પૂછવા માંડ્યું કે મનોહરદાસને જવાબ આપ્યા સિવાય ચાલ્યું નહિં. તેથી પોતાની જે સ્થિતિ હતી તે બધી ગંગાબાધને નીચેના પદ્યથી કહી સંભળાવી:

જેના ધરમાં ફૂવડ નાર, તેનો બળ્યોરે વેપાર;

એના જીવને ધિક્કાર. (૮૬)

મોઢું જણે તોબરો ને છૂટા મેલે વાળ;

ધણી સાથે ધખી ઉઠે, મુખે દેતી ગાળ,

એના જીવને૦

પહોર દહાડે ઉઠતી, છોરાંને મારે માર;

પાડોશણની સાથે વઢે, પડે પાડા ખાર,

એના જીવને૦

ગાળ્યા વિના પાણી પીએ, ભરે દહાડે ચાર;

લોટા જણે ચઢવા, ગોળામાં શેવાળ,

એના જીવને૦

છાણાં જેવા રોટલા ને પાણી જેવી દાળ;

જેવું તેવું શાક કરે, બાળી દે વધાર,

એના જીવને૦

વાર પરવ આવે ત્યારે ધરમાં ધાલે રાઢ,

ખાધા વિના સરવે સુવે, ઉઠતી સવાર,

એના જીવને૦

ધરમાં ઘણા ખાવરા, પૂંજનો નહિ પાર;
જવું તેવું દાતણ કરે, નહાતી દહાડે ખાર, એના જીવને
મનોહરદાસે કહ્યો, કૂવડનો વિસ્તાર;
એવી નારી હોય તો, ન માંડશો વેપાર, એના જીવને

ગંગાખાદ્યએ તેમને શાંત પાડી કહ્યું કે ભાઈ શાન્તિ રાખો; ગભરાશો નહિ; અકળાશો નહિ; દુઃખ કંઈ હંમેશાં ટકતું નથી; જમ રાત્રિ વીતિ ગયા પછી દિવસ આવે છે તેમ દુઃખ વીતિ જઈ સુખ આવશે. પ્રભુ સૌને તેમનાં કર્મોનું ફળ આપ્યા વગર રહેતા નથી. મનુષ્ય દેહ પાપ અને પુણ્ય રૂપ મિશ્ર કર્મનું ફળ છે. પાપનું ફળ દુઃખ છે અને પુણ્યનું ફળ સુખ છે. માટે પાપ કર્મનું ફળ દુઃખ ભોગવાઈ રહેતાં પુણ્ય કર્મનું ફળ સુખ અવશ્ય મળશે.

બિચારા મનોહરદાસ, જમને પૈસાની લાલચે ડાઈ પણ જાતના સુસંસ્કાર રહિત પત્ની સાથે તેમના પિતાએ પાનાં પાડી આપેલાં અને જમણે અત્યાર સુધી સુખનું કિરણ સરખુંયે દીઠેલું નહિં તે સુધડ ગંગાખાદનાં આ શાંતિદાતા વચન સાંભળી બોલી ઉઠ્યા, ગંગા ભાભી, હવે સુખનાં દર્શન તો આવતે અવતારે થાય ત્યારે. આ જન્મે આ બાઈથી તો સુખની આશા રાખવી એ આકાશમાંથી પુષ્પ લાવવા જેવું લાગે છે.

ભાઈ મનોહરદાસ, જે પાપ માતા પિતાએ કર્યું હોય છે તેનું ફળ ઘણી વખત સન્તાનોને ભોગવવું પડે છે; એવું મેં

જોયું છે અને તેમાં પ્રત્યક્ષ દાખલો તમારો. જરા અવિવેક થાય છે પણ માર્ક કરશો.

કેટલાક લોક કન્યા વિક્રયમાં દોષ સમજે છે, પરંતુ પુત્રના વિક્રયમાં દોષ સમજતા નથી. પરંતુ બન્નેના વિક્રયમાં દોષ સમાન જ છે.

બ્રહ્મ પુરાણના અં ૧૫૦ શ્લો. ૯ માં કહ્યું છે કે કન્યા, પુત્ર, જમીન, ઘોડા અને ગાય એમનો વિક્રય કરનાર કલ્પ પર્યન્ત નરકમાંથી નિવૃત્ત થતા નથી.

નરક એટલે અત્યારે આપણે જે સ્થિતિમાં છીએ તેના દરતાં હલકી, ઉતરતી સ્થિતિમાં જવું, ઉતરતી સ્થિતિનો અનુભવ કરવો તે. શાસ્ત્રોમાં જે અઠ્ઠાવીસ નરકના કુંડો અને તે નરક યાતનાનું જે વર્ણન કર્યું છે તે તો મુવા પછી. પણ જીવો, ભાઈ, હમણાં જ તમે તમારા ઘરની જે સ્થિતિ વર્ણવી તે નરક (દુઃખ) નહિં તો બીજું શું? અને તે પરિણામ શાનું છે, સમજો છો ?

ધનની લાલચે તમારા પિતાશ્રીએ તમારું લગ્ન સંસ્કાર રહિત બાઈ સાથે કરાવી દીધું તેનું. પણ આમ ગભરાયે ન ચાલે.

“ હિંમતે મદાં તો મદદે ખુદા ”

એ વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી, તમારાં ધર્મપત્ની તરફના કર્તવ્ય તરફ દૃષ્ટિ રાખી પુરુષાર્થ કરો.

જે ફરજ શાન્તા બેનના પિતાએ કરવાની હતી તે હવે તમારે કરવાની રહી. હું પણ પરમાત્માની કૃપાથી મારો બનતો પુરુષાર્થ કરીશ. તમે પણ વખતો વખત અહિં આવતા રહેશો અને જે જે ફેરફાર થાય તે મને સૂચવતા રહેશો. મને દૃઢ વિશ્વાસ છે કે પ્રભુ અવશ્ય આપણા કામમાં સહાય થશે.

મનુસ્મૃતિમાં અ. ૩ માં કહ્યું છે કે:

બહુ કલ્યાણની ઇચ્છા કરનાર પિતા તથા ભાઈ, પતિ તથા દિયેર ઇત્યાદિકોએ સ્ત્રી આદર તથા માન સહિત સત્કાર કરવા યોગ્ય તથા ભૂષણ અને વસ્ત્રાદિકો વડે અલંકૃત કરવા યોગ્ય છે. ૫૫

જે ઘરમાં સ્ત્રીઓનું પૂજન (સત્કાર) થાય છે તે ઘરમાં દેવતા લોક રમણ કરે છે. અને જે ઘરમાં સ્ત્રીઓનું પૂજન થતું નથી તે ઘરમાં જે જે પુણ્ય કર્મ કરવામાં આવે છે તે સર્વ નિષ્ફળ જાય છે. ૫૬

જે કુળમાં પુત્રી, બેન, પુત્રવધૂ, કુળ સ્ત્રી આદિ સ્ત્રી-શોક કરે છે તે કુળ શીઘ્ર જ નાશ પામે છે. અને જે કુળમાં સ્ત્રીઓ શોક કરતી નથી તે કુળ હંમેશાં વૃદ્ધિ પામે છે. ૫૭

માટે પોતાની વૃદ્ધિ ઇચ્છનાર મનુષ્યે સત્કાર્ય કરવા યોગ્ય અવસર વખતે, ઉત્સવમાં, વિવાહ, ઉપનયનાદિ સર્વ સમયોમાં સ્ત્રીઓનું વિશેષ કરીને ભૂષણ, વસ્ત્ર તથા ભોજનથી પૂજન કરવું. [તેમનો તિરસ્કાર કર્યા વિના આદર અને પ્રેમથી આપવું

શ્રીઓ પ્રત્યે પુરુષોના કર્તવ્ય સંબંધે શાસ્ત્ર આજ્ઞા ૯

તેનું નામ પૂજન છે. અહિં ચન્દનાદિ વડે અર્ચનનું નામ પૂજન નથી.] ૫૬

મનુ મહારાજે જેવી આજ્ઞા ઉપરના શ્લોકમાં પુરુષોને કરી છે તેવી જ આજ્ઞા બૃહત્પારાશર સ્મૃતિ અં ૪ શ્લો ૪૦-૪૫ સુધી પારાશર મુનિએ પણ કરેલી છે.

માટે આ લોક સંબંધી તથા પરલોક સંબંધી સુખની ઈચ્છા કરનાર મનુષ્યે શ્રીઓનો સત્કાર પૂર્ણ રીતે કરવો યોગ્ય છે.

હિન્દુઓના ધર્મશાસ્ત્રોમાં શ્રીઓની નિન્દા સીમા વિનાની કરેલી છે. પરંતુ શ્રી વિના કોઈનો પણ નિર્વાહ થતો જોવામાં આવ્યો નથી.

મનુમહારાજ કહે છે કે જે કુળમાં પત્નીથી પતિ અને પતિથી પત્ની સન્તુષ્ટ રહે છે. તે કુળમાં સ્થિર કલ્યાણ હોય છે. (અં ૩-૬૦)

જે સ્થાનમાં શ્રી પુરુષ બન્નેની અનુકૂળતા હોય છે તે સ્થાનમાં ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણની વૃદ્ધિ થાય છે; કેમકે તે ત્રણે શ્રીઓને આધીન હોય છે.

ભવિષ્ય પુરાણ અં ૮ શ્લો ૨૫ માં કહ્યું છે કે શ્રીઓ હંમેશાં પતિને આધીન હોવાથી શ્રીઓમાં દેખાતા દોષને માટે પુરુષ જ નિન્દાને પાત્ર થાય છે. પુત્ર તથા શ્રી આદિમાં જ કોઈ અયોગ્યતા છે તે સર્વ તેના સ્વામીના જ અજ્ઞાનથી છે.

માટે પતિ ગુણી હોવો અને પત્નીને ગુણવાળી બનાવવાનું જાણવું તે જ, સ્ત્રી ગુણિયલ થવામાં પ્રધાન કારણ છે. પુરુષ ગુણી હોય તો નાના પ્રકારના ઉપાયોથી સ્ત્રીઓના અપલક્ષણને દૂર કરી શકે છે.

માટે ભાઈ, તમે તો કેળવણી પામેલા છો, શાંત તથા સહનશીલ સ્વભાવવાળા છો. માટે હિંમત ન હારતાં પરમાત્માનું નામ ઇદ કર્તવ્ય સંભાળો.

ગંગાબાઈએ, મનોહરદાસને આમ અરભડી જઈ હિંમત છોડી દઈ, પુરુષાર્થ રહિત ન થવા સમજાવી, શાંતિ આપી વિદાય કર્યા. અને શાંતાબાઈને સુધારવા માટે પોતે મનથી નિશ્ચય કર્યો. પરમાત્મા પ્રત્યે ધણા જ કાલાવાલા કરી પોતાના આશુભ કામમાં મદદ કરવા માગણી કરી.

મનોહરદાસ ત્યાંથી ઉઠી પોતાના ઉધરાણીના કામે ચાલ્યા ગયા. રસ્તામાં ચાલતાં મનમાં વિચાર કરે છે:

જેના ધરમાં સુધડ નાર, તેનો શોભે રે સંસાર;

તેનો સફળ અવતાર. (૮૬)

મોઢું તો મલકતું ને વચન રસાળ;

પતિની તો આજ્ઞા વરતે, ચઢાવે નહિ આળ,

તેનો સફળ

પહોર રાતની ઉઠતી, પતિને નમસ્કાર;

પ્રભુની પ્રાર્થના કરે, સાચવે આચાર,

તેનો સફળ

નહાઈ ઘોઈ ને નિયમ પાળે, સેવામાં આધીન;
 સુખ દુઃખને સહન કરે, એવા ગાળે દિન, તેનો સફળ
 જળ ગાળે, વાસણ માંજે, અન્ન વીણે શુદ્ધ,
 અર્થ જોટલી વાત કરે, એવી જની યુધ્ધ, તેનો સફળ
 સરવે સાથે સંપ ધણો, કદિ નહિં ક્લેશ;
 “હા, જી ” બોલી સરવે સાથે વરતે હંમેશ, તેનો સફળ
 રસોઈની તો રીત જાણે, ચુક નહિં લગાર;
 શાક પાક સારાં કરે, બળે નહિં વધાર, તેનો સફળ
 સરવે પોષી પોતે જમે, દમે નહિં લગાર;
 વહેવારની ક્રિયા કરે, રહે સુખાકાર, તેનો સફળ
 વાર પરવ આવે ત્યારે, આનંદ અતી;
 સૌ વ્યવસ્થા સારી વરતે, માગ્યાની જુગતી, તેનો સફળ
 ધર જાણે ઇન્દ્ર પુરી, દેવ કરે વાસ;
 દરિદ્રતા દૂર રહે, વરતે બારે માસ, તેનો સફળ
 મનોહરે કહ્યાં સુધડ નારનો વિસ્તાર;
 જાણે ઉતાર્યા ભવ પાર, તેમાં નવ લાગી વાર, તેનો સફળ

આ પદ બોલતા બોલતા દુકાન સુધી આવી પહોંચ્યા;
 દુકાન ઉપર ધરાડી વિશેષ હતી, ધર્મપ્રિય તે બંધાનાં મન
 પતાવી માલ જોખી આપતા હતા. તેમના કામમાં મદદ કરવા
 મંડી પડ્યા એટલે તેમના સુધડ નાર સંબંધ જે વિચાર
 ચાલતા હતા તે બંધ પડી ગયા.

દીન બંધુ, અતિ દયાળુ પરમાત્મા આગળ નિષ્કામ ભાવે કરેલી અરજી-વિનંતિ કદિ સ્વીકારાયા વગર પાછી ફરી છે ! ગંગાબાધના શબ્દો પ્રભુએ સાંભળ્યા. ગંગાબાધના દિલમાં વિચાર આવ્યો. ચાલો આજે થાક લાગ્યો છે. સાંજે બહુ કામ નથી. ત્યારે જરાક મનને વિશ્રાંતિ આપી આવું. મનોહરદાસને ઘેર શાન્તાબાધને મળ્યે બહુ દિવસ થયા છે માટે ત્યાં જ જાઉં.

બસ. સંકલ્પ થતાં જ પોતાનું કામ સંકેલી લીધું. હાથ, મોઢું ઘોઈ સાફ કર્યાં. પોતાનાં સામાન્ય ચિન્હ ચાંદલો, ચોટલો અને ચુડી, સુધારી લઈ સ્વચ્છ, સાદાં વસ્ત્ર પહેરી, ઘર સાચવીને બંધ કરી પ્રવા નીકળ્યાં. સાથે એક નાનો દીકરો હતો તેને લીધો.

થોડા સમય બાદ શાન્તાબાધની ખડકી આગળ પહોંચ્યાં. ખડકીના ખુલ્લા દ્વારમાંથી સામા ધરના ચોટલા ઉપર ચાર પાંચ બાઈઓને બેઠેલાં અને ગામ ગપાટા મારતાં દીઠાં. શાન્તાબાધ પણ ત્યાં જ હતાં. ગંગાબાધને તેમના દીકરા સાથે પોતાની ખડકી તરફ આવતાં જોયાં. તે એકદમ ઉઠ્યાં. ઘરમાં પુષ્કળ ખૂંજે પડેલો હતો. આ ગંગાબાધ જોશે તો તેમને કેવું લાગશે ! એમ વિચારતાં પોતાનો એક જુનો પ્રાટલો સાંદલો હાથમાં આવ્યો તે લઈ થોડી જગા ઝાટકી સાફ કરી દીધી. સાવર-ણીનું ઘરમાં ઠેકાણું નહોતું તેથી જ હાથમાં આવ્યું તેણે

પૂંજે ઝાટકયો. ઘૂળ ખૂબ ઉડી. બહાર બેઠેલાં શાન્તાબાઈનાં સાથીદારો આ જોઈ તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યાં. એટલામાં તો ગંગાબાઈ તેમના ઘર સુધી આવી પહોંચ્યાં.

ચતુર હોવાથી શાન્તાબાઈની મુઝવણ તે સમજી ગયાં. પણ જાણે કાંઈ જાણતાં જ નથી એમ તેમના ઘરમાં પેઠાં એટલે શાન્તાબાઈએ આવો, જેસો કહી તેમનો સત્કાર કર્યો.

બન્ને બહેનો (બાઈઓ) બેઠાં. ગંગાબાઈનો દીકરો બહાર રમવા લાગ્યો. એક બીજની ખબર અંતર પૂછી પણ શાન્તાબાઈના જ મનમાં થયું કે બહાર વાતોમાં ખરી મઝા આવી હતી. આ ક્યાંથી અત્યારે આવી ચઢ્યાં? આવો મનમાં વિચાર કરે છે ત્યાં તો ગંગાબાઈના મુખમાંથી મધુર અને પ્રિય વાક્યોની ધારા વહેવા માંડી.

શાન્તાબહેન, ઘણા દિવસ તમને દીઠે થયા. એક બે વખત હું તમારે ત્યાં આવી પણ તમે અમ ગરીબનું ઘર એકે વખત પાવન કર્યું છે? બહેન, હવે તો એ બન્ને ભાઈઓ દુકાનના ભાગીદાર થયા એટલે આપણે પણ એક બીજનો સ્નેહ ન વધારવો જોઈએ? હા, બહેન, મારા પિતાશ્રીને ત્યાં તમારા પિતાશ્રીના જટલી સાહેબી નહિં. એટલે અમારા જેવાં તમારા શા હિસાબમાં? પણ આજે હું આવી છું તમને બન્નેને મારે ત્યાં જમવા આવવાનું નોતરું આપવા. પરમ દિવસે વૈશાખ સુ. ૩ (અખાત્રોજ)ને દિવસે મારા આ ચૈતનભાઈની વર્ષગાંઠ.

છે. અને ભજન, ગરબા વગેરે રાખ્યાં છે તેથી તમે બન્ને મારે ત્યાં જમવા આવશો. તથા અમારા આનંદમાં ભાગીઆં થશો એ માગણી કરવા હું આવી છું મારે ના ન પાડશો.

શાન્તાબાઈની ઈચ્છા તો નોતરું ઝીલવાની નહોતી પણ ગંગાબાઈના આગ્રહથી તે ના ન પાડી શક્યાં. સાંજ મનોહરદાસ દુકાનેથી ઘેર આવ્યા ત્યારે તેમને તે બધી હકીકત કહી અને અખાત્રીજને દિવસે ધર્મપ્રિયને ત્યાં જમવા જવાનું તથા ભજન અને ગરબામાં જવાનું છે એ વાત પણ તેમના આગળ રજુ કરી. મનોહરદાસે તે વાતને મંજૂરી આપી.

ગંગાબાઈએ પોતાના પતિ ધર્મપ્રિય મારફતે બીજા દિવસે મનોહરદાસને નિમંત્રણ મોકલ્યું અને વિનંતિ કરી કે તમે બન્ને ભાઈઓ જમવા સાથે આવજો અને શાન્તાબાઈને મેં પોતે નોતરું આપ્યું છે તેથી તે પણ આવશે.

અખાત્રીજના દિવસે સૂર્યોદય પહેલાં પ્રાતઃકાળનાં સર્વ કર્મથી નિવૃત્ત થઈ, ગંગાબાઈ રસોઈ કરવાના કામમાં રોકાયાં. વચમાં વચમાં ધરની, વાસી વાસણ વગેરેની સ્વચ્છતા કરી લીધી. દસ વાગતાં રસોઈ તૈયાર કરી બે આસન ગોઠવી, તેની ડાબી બાજુ ઉપર ચકચકાટ કરતા બે લોટા નિર્મળ જળથી ભરી તેની ઉપર બે સ્વચ્છ પ્યાલા ઢાંકી બન્ને મિત્રોને જમવા બેસવા મારે બધી તૈયારી કરી તેમની રાહ બેતાં બેઠાં.

થોડી વારે શાન્તાબાઈ આવી પહોંચ્યાં. તેમને એક

આસન આપી બેસાર્યાં. બન્ને મિત્રોને દુકાનેથી આનંદથી વાતો કરતા ધર તરફ આવતા જોઈ, ગંગાબાઈએ તેમનાં દુકાનનાં કપડાં બદલીને જમવા બેસવા માટે બે અબોટિયાં, હાથ પગ ધોવા માટે જળથી ભરેલું પાત્ર અને પછી હાથ આદિ લૂછી દેવા કરવા એક દુવાલ બહાર ઓસરીમાં મૂકી દીધાં.

બન્ને મિત્રો ધરમાં આવતાંજ તેમનો પ્રેમથી સત્કાર કર્યો. એક હિંચોળા ઉપર તે બન્ને બેઠા પછી, ગંગાબાઈએ ધીરે રહી તેમને જમવા માટે ઉઠવાની વિનંતિ કરી.

ધર્મપ્રિય તથા મનોહરદાસ બન્ને ઉઠ્યા. વસ્ત્ર બદલી હાથ પગ, તથા મુખ સાફ કરી આસન ઉપર બેઠા. ગંગાબાઈએ બે થાળીઓમાં રસોઈ પીરસીને તૈયાર લાવી મૂકી દીધી. બન્નેને જમવાનો આરંભ કરવા કહ્યું.

સંક્રાંત્યથી ગંગાબાઈ તે બન્નેની સામે બેઠાં. વિનોદનાં વચનો કહેતાં કહેતાં ખૂબ જમાડી, સંતોષ્યા. વચમાં શાન્તાબાઈને સંબોધીને તેમને પણ કંઈક કહેતાં અને આનંદ કરાવતાં.

જમી ઉઠ્યા પછી તેમને મુખવાસ આપ્યો. અને બન્નેને વિનંતિ કરી કે આજે ચિ. ચૈતન્યભાઈની વર્ષગાંઠનો ઉત્સવ હોવાથી એક વાગે ભજન મંડળીવાળા આવશે અને અઢી વાગ્યે મહોલ્લાની બહેનો ગરબો ગાવા માટે આવવાનાં છે. તે

તમે બન્ને મારા તે કાર્યક્રમમાં સાથ આપી, મારા આનંદમાં વૃદ્ધિ કરશો. આજનો દિવસ દુકાને રજા પાળશો.

બન્ને મિત્રોએ તેમની માગણી માન્ય રાખી.

ગંગાબાઇએ બન્ને મિત્રોને વામકુક્ષી કરવા એક બાજુ બે ચટાઈઓ તથા બે ઉશિકાં મૂકી આપ્યાં. અને પછી ધર્મપ્રિયની આજ્ઞા લઈ બન્ને બહેનો, બન્ને પતિદેવની થાળીમાં જમવા માટે બેસી ગયાં.

શાન્તાબાઇતો આજની રસોઇ, તેમને પીરસવાની તથા વિનોદથી વાત કરી જમાડવાની રીત વગેરે જોઈ આભી બની ગઇ, બહુ આનંદ પામી અને મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે આપણે તો આવું કંઈ જમતાં નથી અને આવો આનંદ પણ ભોગવતાં નથી. અરેરે, મનુષ્યદેહ લીધા છતાં ઠોર જેવું જ જીવન ગાળ્યું !

જમતાં જમતાં આવા વિચાર થતાં શાન્તાબાઇના હાથનો કોળિયો એમજ રહી જતો. તે જોઇ ગંગાબાઇ પૂછે છે બહેન શા વિચાર કરો છો ? કંઈ જોઇએ છે ? જ જોઇએ તે માગશો. સંકોચ ન રાખશો. હવે જમો. પછી આજ તો અહિંજ રહેવાનું છે ને ? પછી આપણે શાન્તિથી વાતો કરીશું.

જમી ઉઠ્યાં. વાસણ સાફ કરી નાખ્યાં. ચુલાને અથોટ દીધો મુખવાસ લેવા બેઠાં. થોડીવાર પછી ભજન મંડળીના માણસો આવવા લાગ્યા.

ગંગાબાઇએ તેમને માટે પોતાના આંગણામાં પાથરણાં પથરાવ્યાં. મહોદ્દામાં બધાંને ભજન સાંભળવા આવવા નિમંત્રણ આપી આવ્યાં. ગરબા માટે તો તેમણે બહેનોને પહેલે દિવસે જ કહી રાખ્યું હતું.

ઠાકોરજીની છબી પધરાવવા એક સિંહાસન મૂકી તેને શણગારી, બાજુ ઉપર સુંદર પિત્તળની દીવીમાં રૂની દિવેટા ગોઠવી, અંદર ધી પૂરી તૈયાર રાખ્યાં. અગરબત્તી તથા પૂજનો સામાન, ઠાકોરજી માટે નૈવેદ્ય તથા ભક્તજનો માટે પ્રસાદ વગેરે તયાર કર્યું હતું તે પણ લાવીને એક બાજુ ઉપર ગોઠવી રાખ્યું. જેથી ભજન સાંભળવા બેઠેલામાંથી વચમાંકાઢને વિક્ષેપ ન થાય; તેમ પોતાને પણ ઉઠાસે ન કરવી પડે. મંડળીના માણસો માટે જળ પાત્ર તથા પ્યાલા પણ તૈયાર રાખી દીધા.

મંડળી સંપૂર્ણ આવી ગઈ. કાર્યનો આરંભ થયો. દીવો પ્રગટાવ્યો. ઠાકોરજીની છબી સિંહાસને પધરાવી. પુષ્પ આદિથી પૂજ કરી. અગરબત્તીનો ધૂપ કર્યો.

ધર્મપ્રિય, મનોહરદાસ તથા મહોદ્દાના બીજા સજ્જનો અને બહેનો ભજન સાંભળવા યોગ્યતા પ્રમાણે બેસી ગયાં. ભજનનો આરંભ થયો.

શ્રી કૃ....ણુ કનૈ....યા લા....લકી જય.

બોલતા મંડળી વાળા રાસ રમતા હોય તેવી રીતે ચોકમાં વર્તુળાકારે ગોઠવાયા. હાથમાં છબલકીયાં લીધાં. ખભા ઉપર મંજીરાની એક એક જોડ લટકી રહી છે. પદ આરંભાયું.

છોટી બડી ગ....ઉઆં....રે....ચરાવે નાનો કહાનજી....
મંડળી તાલ સાથે પદ ઝીલે છે, ગાય છે અને ગોળ પ્રે છે.
એક જ લીટી જુદા જુદા ભાવ સાથે કેટલીક વાર ગાઇ, કૃષ્ણ
કનૈયાની જય બોલાવી બીજું પદ આરંભ્યું.

પદ

તારા મનમાં જાણે છે મરવું નથી રે,	
એવો નિશ્ચય કર્યો નિરધાર, તેમાં ભૂલી ગયો ભગવાનને રે. (ટક)	
ધન દોલત નારી ને ઘણા દીકરા રે;	
ખેતીવાડી ઘોડી ને ધરખાર,	તેમાં ભૂલી૦ ૧
મેડી મંદિર ઝરોખા ને જાળિયાં રે;	
સુખદાયક સુંદર સેજ,	તેમાં ભૂલી૦ ૨
ગાદી તકીયા ને ગાલ મસુરીયાં રે;	
અતિ આડ કરે છે એજ,	તેમાં ભૂલી૦ ૩
નીચી ખાંધ કરીને નમતો નથી રે;	
એવું સાધુ સંગાથે અભિમાન,	તેમાં ભૂલી૦ ૪
પાપ અનેક જનમનાં આવી મળ્યાં રે;	
તારી મતિ મલિન થઇ મંદ,	તેમાં ભૂલી૦ ૫
દેવાનંદના સ્વામીને વિસરી ગયો રે;	
તારે ગળે પડ્યો જમ પ્રંદ,	તેમાં ભૂલી૦ ૬

પદ

ઉંઘ આવે છે કે....મ અભાગી....યા;
જગ જગ થવા બેઠું જ....ન રે,

ભજ રામને.

માથે કાળાં મટીને ધોળાં આવીયાં;
તોએ મૂકે નહિ અભિમા....ન રે, ભજ રામને.
ફેાળે આવશે કપરી કાળની, તુને ઘેરશે ચારે પાસ....રે, ભજ
અહીંઆં કાઠનું કહું નવ માનતો,

કેમ સે'શો તે જમનો ત્રાસરે, ભજ
પરીવારમાં પ્રભુને ભૂલી ગયો, હવે કાણુ લેશે સંભાળ રે, ભજ
માટે ચેતી લે ચેતાવું તુંજને, તારો આચિંતો આવશે કાળરે, ભજ
આ જ દેખે છે તે સર્વે ધૂળ છે, જવો બાજીગરનો ખેલ રે, ભજ
એમ અંતે તે કાઠકાઠનું નથી, માટે મૂરખ મમતા મેલરે, ભજ
જમ રાતમાં સ્વપ્નું આવે તુંને, એતો જગેથી મિથ્યા થાયરે, ભજ
એમ આ પણ સ્વપ્નું બણજે, જ્યારે ત્યારે પણ એ જાયરે, ભજ
માટે વ્યાસ ભોજા તું લોભાધશ નહિ, હરિ નામનું લે હથિયાર, ભજ
ઢાલ ધરી લે ધીંગા ધણી તણી, પછી કાઠ નો શો છે ભારરે, ભજ

જન્મ્યા પહેલાં જીવની માતાના ગર્ભમાં સ્થિતિ.

૫૬. ૧

માયામાં મનડું મોહું રે પામર પ્રાણી
પ્રભુમાં ચિત્ત ન પ્રોયું રે પામર પ્રાણી
જીવડલા ઉંઘે માથે તું દશ મહિના ઝુલ્યો
તે દહાડા હવે ભૂલ્યો રે પામર પ્રાણી —માયામાં ૧
જેને 'લ્યા તું તો બળતો 'તો જઠરાની જ્વાળે
ઉગાર્યો દીન દયાળે રે, પામર પ્રાણી —માયામાં ૨

- કરડતા તારી કાયાને કમિઆ ને કીડા
પસ્તાતો પામી પીડારે પામર પ્રાણી —માયામાં૦ ૩
- ખાદું ને ખારું તીખું જનેતા તારી ખાતી
તે થકી બળતા થાતી રે, પામર પ્રાણી —માયામાં૦ ૪
- મુઝાતો મૂરખ આળા તે ચામડાની માંહે
ત્રીકમજી બેલી ત્યાંહીરે પામર પ્રાણી —માયામાં૦ ૫
- ગોઝારા તેં તો મળને મૂતરમાં ખાધાં ગોથાં
પૂછાવી જોને પોથારે પામર પ્રાણી —માયામાં૦ ૬
- સંભાર્યા સાતે મહિને ઋષિરાજ કરા સ્વામિ
અલબેલો અંતર જમીરે પામર પ્રાણી —માયામાં૦ ૭

ગર્ભમાં દુઃખી થતો જીવ પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે:—

પદ. ૨

- વા'લીડા ચડજો વહારે રે, બળવંતા બેલી;
કપાશે બંધન ક્યારે રે બળવંતા બેલી.
- વહાલાજી મારા, નથી આ વેળા કોઈ મારું;
છે શરણું એક તમારું રે બળવંતા બેલી —વા'લીડા૦ ૧
- વહાલાજી મારા, વડાઈ આપની વિચારે;
અપરાધ ના જોશો મારો રે બળવંતા બેલી —વા'લીડા૦ ૨
- વહાલાજી મારા, સગપણ તમારું એક સાચું;
બીજું તો સર્વે કાચું રે, બળવંતા બેલી —વા'લીડા૦ ૩
- વહાલાજી મારા, પિતા તમે ને તમે માતા;
મૂંઢરજી મારા બ્રાતારે, બળવંતા બેલી —વા'લીડા૦ ૪

વહાલાજી મારા, તમે છો દીન કેરા બંધુ;
શામળીઆ ગુણના સિંધુરે, બળવંતા બેલી —વા'લીડાં ૫
વહાલાજી મારા, નબળી વખતના છો નાણું;
જગ સર્વે મિથ્યા જાણું રે, બળવંતા બેલી —વા'લીડાં ૬
શરણાગત કેરી સંભાળ, સ્વામી છો લેનારા;
ઋષિરાજ દહે રહેનારા રે, બળવંતા બેલી—વા'લીડાં ૭

ગર્ભમાં પૂર્વજન્મોની દુઃખની સ્મૃતિ.

પદ. ૩

ભૂધર હું તમને ભૂલ્યો રે, ભટકું છું ભવમાં;
તે માટે દુઃખમાં ડુલ્યો રે, ભટકું છું ભવમાં.
સ્થાવરના ભવમાં જીવણ, હું ઝાડ થઇ થપાણો;
કુહાડે ત્યાંથી કપાણો રે, ભટકું છું ભવમાં. —ભૂધર૦ ૧
જનાવર કેરા જનમે, ના સુખની વેળા જાણી;
પામ્યો નહિ વખતે પાણી રે, ભટકું છું ભવમાં. —ભૂધર૦ ૨
લાખો ફેરા મેં અજના, અવતાર વહાલા લીધા;
ત્યાં દૈત્યે ઝટકા લીધા રે, ભટકું છું ભવમાં. —ભૂધર૦ ૩
ભોરિંગના ભવમાં ચરણ, વિના હું પેટે ચાલ્યો;
ત્યાં સાણસડેથી ઝાલ્યો રે, ભટકું છું ભવમાં. —ભૂધર૦ ૪
કુતરાની કાયા પામીને, વીણી ખાધા કડકા;
ત્યાં ભુખના વેઠ્યા ભડકારે, ભટકું છું ભવમાં. —ભૂધર૦ ૫
અવતાર ખરને ઊંટોના, કેટલાક કાઢ્યા;
અણુ તોળ્યા ભાર ઉપાડ્યારે, ભટકું છું ભવમાં. —ભૂધર૦ ૬

ઋષિરાજ સાચા સ્વામિ, હવે તો શરણે રાખો;
લઈ જનમ ચુક્યો છું લાખોરે, ભટકું છું ભવમાં —ભૂધર૦ ૭

ગર્ભમાંથી છૂટવા માટે અરજ કરવી તથા જામીનગિરી

પદ. ૪

સાંભળજે સગા સાચારે, અલખેલા અરજ;
વૃથા નહિ બોલું વાચારે, અલખેલા અરજ.
નરકની પીડા અકાવીસ, કુંડમાં મેં ન્યાળી;
ગર્ભવાસે તો હૃદ વાળીરે, અલખેલા અરજ. —સાંભળજે૦ ૧
મટાડો મહેરબાની કરીને, સંકટ મહારું;
વહાલા નહિ ગુણ વિસારુંરે, અલખેલા અરજ. —સાંભળજે૦ ૨
કથા તમારી કા'ના, હું સાંભળીશ કર્ણે;
તીર્થાટન ચાહીશ ચરણેરે, અલખેલા અરજ. —સાંભળજે૦ ૩
નારાયણ તમને નેહથી, નીરખીશ નયણે;
વળી કીરતન ગાઘશ વેણેરે, અલખેલા અરજ. —સાંભળજે૦ ૪
સ્વામી તમારા હરિજનની, કરીશ હાથે સેવા;
શિર નામીશ હું સુર દેવારે, અલખેલા અરજ. —સાંભળજે૦ ૫
તથાપિ ત્રીકમ ના'વે, પતીજ મારી તમને;
તો જમાન આપુ જમનેરે, અલખેલા અરજ. —સાંભળજે૦ ૬
ગર્ભવંતની અરજ સુણી, ઋષિરાજ કહે દીલ ભેધું;
સંકટ પ્રાણીનું છેધું રે, અલખેલા અરજ. —સાંભળજે૦ ૭

સલસલા માચિક પદાર્થો મૂકીને ગયા. અભિમાન ત્યજો ૨૩

મેંધો મનુષ્ય દેહ લઈ શું કરવા બેઠો છે ?

૫૬. ૫

વિસાર્યા તેં વનમાળીરે, જીવલડા જૂઠા;

સરમાણો માયા ભાળીરે, જીવલડા જૂઠા.

આવ્યો છે તું આ દુનીઆમાં, દેહ ઇંદ્રી દમવા,

કેમ રસ્તે લાગ્યો રમવારે, જીવલડા જૂઠા. —વિસાર્યાં ૧

આવ્યો છે તું તો ભક્તિના, ભેદ સર્વે ભણવા;

કેમ ગણિત બેઠો ગણવારે, જીવલડા જૂઠા. —વિસાર્યાં ૨

આવ્યો છે તું તો ચતુર ભુજને રસ્તે ચઢવા;

કેમ પાછો લાગ્યો પડવારે, જીવલડા જૂઠા. —વિસાર્યાં ૩

આવ્યો છે તું તો જન્મડાની, આપીને જમાની,

એ ભૂદ્યો કેમ અજ્ઞાનીરે, જીવલડા જૂઠા. —વિસાર્યાં ૪

આવ્યો છે તું તો ગુણરે, ગોવિન્દજીના ગાવા;

કેમ લાગ્યો મોહ મચાવારે, જીવલડા જૂઠા. —વિસાર્યાં ૫

આવ્યો છે તું તો બદરી, પતિનું ધરવા બહાનું;

કેમ છળ આદરીયું છાનુંરે, જીવલડા જૂઠા. વિસાર્યાં ૬

આવ્યો છે તું રઘુવરને, ઋષિરાજ કહે રીઝાવા;

કેમ જોયું જમપુર જવારે ? જીવલડા જૂઠા. વિસાર્યાં ૭

નાશવાન દેહ મોટે આટલું બધું અભિમાન !

૫૬ ૬

જતિ રહેશે કાલ જવાની રે, છાકે છે શાથી ?

દિલડાની ટાળ દીવાની રે, છાકે છે શાથી ?

- શોભીતો તેં તો માન્યો છે, દેહ તારો સાચો;
છે કાય વધુલો કાચો રે, છાકે છે શાથી? જતિં ૧
- કાંઈ દહાડો તેં તો પડવાની, ધારી નથી કાયા;
પણ વાદળની છે છાયા રે, છાકે છે શાથી? જતિં ૨
- ટળી જશે જેતાં જેતાંમાં, દેહ પ્રાણી તારો;
જેમ વીજળીનો ઝબકારો રે, છાકે છે શાથી? જતિં ૩
- જેને 'દયા સૂતા સમશાતે, કંઈક તારા જેવા;
નવ કાંઈ રહ્યા સુખ લેવા રે, છાકે છે શાથી? જતિં ૪
- હજારો ઉપર હુકમ, ચલાવતા હાકેમડા;
પણ ઝડપી ચાલ્યા જમડા રે, છાકે છે શાથી? જતિં ૫
- રસનાયે જીવડા રટરે, ઋષિરાજ કહે છે રશિયો;
જે વિશ્વ સકળમાં વસીઓ રે, છાકે છે શાથી? જતિં ૬

માયિક પદાર્થોમાં મમત્વ ન કરો પણ જાગો.

પદ ૭

- માને છે માઈં માઈં રે, જાગીને જોને;
તલભાર નથી કાંઈ તાઈં રે, જાગીને જોને.
- માણેકને મોતી કેરી, દુકાનો જણે માંડી;
હેંડ્યા લઈ કુટી હાંડીને, જાગીને જોને. માને છેં ૧
- ભંડાર ધનના ભરીઆ, ભૂપાળે ભજવી ભાલા;
પણ ચાલ્યા ઠાલા માલારે, જાગીને જોને. માને છેં ૨
- કીર્તિયો જેના નાણાંની, સંભળાતી કાને;
તે સૂતા જઈ સમશાને રે, જાગીને જોને. માને છેં ૩

સંચરતા હાથી ઘોડા, હજારો જની સાથે; તે હેંડયા ખાલી હાથે રે, જગીને જોને.	માને છે૦ ૪
સંસાર સર્વે દેખીને, ડરતો જની શેહેમાં; તે ચોંટયા જઘને ચેહેમાં રે, જગીને જોને.	માને છે૦ ૫
કીધાં હોય હાથે કરીને, દાન પુન્ય કોડે; તે જય જીવની જોડે રે, જગીને જોને.	માને છે૦ ૬
ઋષિરાજ કહે દુહ્યામાં, રહેનારો જથી રીઝે; કામો તો એવા કીજે રે, જગીને જોને.	માને છે૦ ૭

જમ રાજ પકડે તે પહેલાં, આપેલું વચન પાળો.

૫૬ ૮

નારાયણ નર નારાયણ રે જીભેથી જપને.	
પ્રાણી થા હરિ પારાયણ રે જીભેથી જપને.	
પહેલેથી મોતે ચેતાવા મોકલ્યાં છે પળીઆં; વળી ગાત્ર સર્વે ગળીયાં રે જીભેથી જપને.	નારાયણ૦ ૧
કહેડોમાં વસિયું કળતર ને પગનું બળ પરવાર્યું; હાથોનું જોરે હાર્યું રે જીભેથી જપને.	નારાયણ૦ ૨
વંઠી ગયાં વેણાં, નેણાંનુ તેજ માંડયું ટળવા; બળ સરવે લાગ્યું બળવારે જીભેથી જપને.	નારાયણ૦ ૩
લખેશ્રીની પદવી તાકે છે હજી લેવા; જવ નહિ વધે વડ જવા રે જીભેથી જપને.	નારાયણ૦ ૪
અવતાર પાછો માણસનો આવશે નહિ આ'વો; પછીથી થશે પસ્તાવો રે જીભેથી જપને.	નારાયણ૦ ૫

પરવારી લેને પ્રાણી શું સુખથી સૂવે છે ?

જમડા તો વાટ જુવે છે રે જીભેથી જપને. નારાયણુ ૬
ઋષિરાજ ડેરી રચના તું અંતરમાં ઉતારે;

મા જીતી બાજી હારે રે જીભેથી જપને. નારાયણુ ૭

વખત જતો ગયો તેમ તેમ ભજન મંડળીનો ઉત્સાહ વધ્યો.
મનુષ્યોની ભીડ પણ જમી. એક કલાકે તેમનો કાર્યક્રમ પૂરો થયો.

સર્વે શ્રોતાઓ આજના ભજનનો આનંદ વર્ણવતા
પ્રસાદ લઈ પોતપોતાને ઘેર ગયા.

શાન્તાબાઈની આંખમાં ભજન સાંભળી ડોઢ ડોઢ
વખતે ઝળઝળિયાં આવતાં. છાનામાનાં તે લુછી નાખી સાફ
કરી, પાછાં સાવધાન થઈ સાંભળતાં. ગંગાબાઈ આ બધું તેમની
વિચક્ષણ દૃષ્ટિથી સમજી ગયાં હતાં. તેમના મનમાં થયું કે
શાન્તા અવશ્ય સુધરશે. પ્રભુની કૃપા છે. બહુ મહેનત નહિ
પડે. ભોટ નથી. પણ તેને જોઈએ તેવી સોખત નથી. પ્રભુ
સૌ સારું જ કરશે એવો વિચાર કરે છે ત્યાં તો તેમને ત્યાં
ગરબા ગાવા માટે, તેમણે જમને શિખવ્યું છે અને તેથી તેમના
ઉપર અતિશય પ્રેમ છે એવી મહોલ્લાની નાની મોટી સર્વે
બહેનો આવી પહોંચી.

પુરુષ વર્ગ યોગ્યતા પ્રમાણે આધાપાછા ગોઠવાઈ ગયા
અને બહેનોએ ગંગાબાઈની સૂચના અનુસાર તાલ બદ્ધ
સંગીત સાથે ગરબો ગાવો શરૂ કર્યો.

ઉપા બહેને ગરબાનો આરંભ કર્યો.

(રાસડો—પુનમ ચાંદની...એ રાગ)

સખીઓ નિજ નિજ નીતિ ધર્મ સદા સંભાળિયે....રે,
પરમ પવિત્ર પતિવ્રત પટકુળ કરી પરિધાન;
સાસુ સસરા માત પિતાની સેવા સાચવો....રે;
ભાવ સહિત ભક્તિથી નિત ભજીએ ભગવાન;
એવા ઉત્તમ ગુણથી ઉભય સુકુળ અજવાળીએ^૧ રે. (ટેક)

સાખી

નજરે નજર ન જોડીએ, નાથ વિના નર સાથ;
પર નરને નવ આપીએ, તાળી હાથે હાથ,
હસવું રમવું જમવું એકાન્તે નવ બેસવું રે;
પતિ વિણ પતિના પણ સન્મિત્રોની સંગાથ. એવાં

સાખી

નાથ વિના કરવી નહિ, વિનોદ^૨ રસની વાત,
વિશ્વ વિરુદ્ધ ન વર્તવું, ભલે તાત કે ભ્રાત,
સજની બ્રષ્ઠ થવું નહિ, સુધરી સદૃષ આચારથી રે;
નિર્લજ નટખટની સોખત તજવી સુખત. એવાં

સાખી

કુષ્ટી^૩ કદૂપ^૪ કુબડો, નિર્ધન નિર્બળ કાય;
મતિહીન પતિત પતિ મળે, એ સતીને સુરરાય.^૫
જોડી પગ અંગુઠે દૃષ્ટિ, આધુ આઢિએ રે;
સુખકર સાચવીએ સૌ સાથે સંપ સદાય. એવાં

૧ કરી પરિધાન=પહેરીને ૨. દીપાવીએ. ૩. ગમત.
૪. સારો. ૫. કોઢવાળો. ૬. ખરાબ રૂપવાળો. ૭. ઇન્દ્ર.

સાખી

ઉંચે સ્વરે ન ઉચરવું, મૂકીને મરજદ;
 કુલીન બહેન કરવો નહિં, વડીલથી વિવાદ,^૧
 ચંચળ ચાલે ચટક મટક ચતુરા^૨ નવ મા'લીએ રે;
 શિવ સુત કેશવની શીખામણ અંતર યાદ. એવાં
 (ઢાહ્યાભાઈ)

કુમારી ઉષા બહેનનો રાસડો પૂરો થયો. તેનો સૂચક
 ભાવ, તેની ગાવાની રીત, તેનો કંઠ, બધાંયે વખાણ્યાં. પછી
 સુમિત્રા બહેને બીજો ગરબો શરૂ કર્યો.

સાસરે જતી બહેનને શીખામણ.

(સુંદરબાઈ ચાલ્યાં સાસરીએ—એ રાગ)

સંસાર વિકટ વન સરખો છે;
 સંભાળીને સાંચરજો બહેન, વચમાં રસ્તો વસમો છે;
 ઠગ ચોર રહે છે કોઈ ઠામે,
 ડરિ ડરિને ડગલાં ભરજો બહેન, વચમાં રસ્તો ૧
 ક્યાંઈ વાઘ વરુના સ્વર સુણશો;
 ક્યાંઈ મોર બપેયા બોલે બહેન, વચમાં રસ્તો ૨
 ક્યાંઈ શીતળ છાયા સારી છે;
 ક્યાંઈ તાપ તપે વણુ તોલે બહેન, વચમાં રસ્તો ૩
 ગંભીર થજો ગભરાશો મા;
 ધરિ ધીરજ આગળ ધસજો બહેન, વચમાં રસ્તો ૪

વળિ સોખત પણ સજ્જો સારી;	
શીખામણ શુભ સાંભળજો બહેન, વચમાં રસ્તો ૦	૫
અનુભવી જનની આગળ જઇને;	
પૂછીને પંથે પળજો બહેન, વચમાં રસ્તો ૦	૬
સતીઓ જ રસ્તે ગઈ સજ્જ થઈ;	
તે નકશો જો જો નિરખી બહેન, વચમાં રસ્તો ૦	૭
થું સારું ને થું નરસું છે;	
પેખીને લેજો પરખી બહેન, વચમાં રસ્તો ૦	૮
તમે દયા ધણી દિલમાં ધરજો;	
દુઃખ દેખો જોને દેહે બહેન, વચમાં રસ્તો ૦	૯
મૃગ તૃણા જવી મારગમાં;	
નદીઓ મોટી નિરખાશે બહેન, વચમાં રસ્તો ૦	૧૦
પણ તે પાણી નથી પીવાનું;	
પીવા જનાર ઠગાશે બહેન, વચમાં રસ્તો ૦	૧૧
કોઈ ઠેકાણે બહુ કાદવ છે;	
ઠરિયા પર્વત કોઈ ઠામે બહેન, વચમાં રસ્તો ૦	૧૨
પ્રભુ કરુણાથી કંઈ પાર પડ્યા;	
દીઠા છે દલપતરામે બહેન, વચમાં રસ્તો ૦	૧૩

સાસરે જતી બહેનને શિખામણ. ૨.

(આસો માસો શરદ પુનમની રાત જો—રાગ)

વહાલી બહેન જવાની તું વિદેશ જો,

ગૃહ શ્વશુરનું શાંતિથી દીપાવજ;

રહેવું સુખ દુઃખ સાથ પતિના નિત્ય જો,
આપણું એ કર્તવ્ય પરમ તું લેખજો.... ૧

હોય પતિ પ્રીતિહીન વ્યસની કે તામસી,
સુધારવા સ્નેહે સહુ રહીને યત્નથી;
પરધર કદી નવ કરવી વિપતની વાત જો,
પ્રભુએ દીધેલી સ્થિતિમાં સુખ માનીએ.... ૨

પ્રેમ સહિત નિજ સંતતિને સંભાળીને,
આપી શિક્ષણ જીવન ઉચ્ચ બનાવજો;
સુત? સુતામાં? ભેદ જરા નવ લેખવો,
દંપતી ધર્મનું ધૂળ એ શુભ તું માનજો.... ૩

સ્નેહ સહિત તું ભગિનીને ઉપદેશ જો,
જથી થાયે આર્ય ભૂમિને સુખ જો;
રહેશે નવ કદી દ્રવ્યથી આપણું નામ જો,
પણ પતિવ્રત ધર્મથી કીર્તિ ઝગઝગે.... ૪

શ્રીઓનું નિત્ય કર્મ

“રઘુપતિ” રામ હૃદયમાં રહેજે—એ રાગ.

સુણો સહુ બેન ભારત વાસીરે.

કહુ પૂરણ પ્રેમ પ્રકાશી,

—સુણો ૦ ટેક.

સખી ઉઠી વાણામાં વે'લાં રે, પૂંજે વાળીએ સૌથી પહેલાં રે,

માંજીએ વાસી પાત્ર પહેલાં, સુણો ૦

૧, દીકરો. ૨, દીકરી. ૩, સર્વે શ્રીઓને.

સખી દાતણ પૂઠે કરવું રે, આંગણું વાળવા ન વીસરવું રે;
 થાપ ગંદકી થકી ડરવું રે, સુણો૦
 સખી પાણી પછીથી ગાળવું રે, પાણી ભરવાને પોતે સંચરવું રે;
 રસ્તે રતીએ ન વાતે વળવું, સુણો૦
 સખી પાણી ભરી પરવારી રે, સ્નાન કરવું સદા સખી મારી રે;
 શુદ્ધ લેવું પછી પટ ધારી, સુણો૦
 સખી સ્વામી સેવા શુદ્ધ ચિત્તેરે, કરવી ઘટે પૂરણ પ્રીતે રે;
 વળતી જ રસોઈ ખચીતે, સુણો૦
 સખી કાળજી તેમાં ધરીએ રે, તપેલીને કંટેવાળો કરીએ રે.
 ઘોઈ અનાજ તેમાં ધરીએ, સુણો૦
 સખી રૂડી રીતે ચીત્ત રાખી રે, રાંધવી જ રસોઈ આખી રે;
 રખે કરતાં અજુઠી આખી, સુણો૦
 સખી પાટલો નૌતમ નાખી રે, જળપાત્ર પાસે ભરી રાખી રે,
 તેડો કંથને ડામળ ભાખી, સુણો૦
 સખી સ્વામીને સ્નેહે જમાડો રે, રૂડી વાતથી આનંદ આલો રે;
 જમતાં વાયુ વીંઝણલે ઢાળો, સુણો૦
 સખી સ્વામી જમી પરવારેરે, આપો તંબોળ તેમને ત્યારે રે;
 સુવા સેજ કરો તૈયાર, સુણો૦
 સખી સ્વામી જમ્યા હોય જહરે, જમવું પોતે પછી તેહ રે;
 નક્કી આપણું શ્રેય છે એહ, સુણો૦
 સખી પોતે જમી પરવારો રે, પાત્ર સરવને સઘ ઉજળો રે;
 દેવો અખોટ ઉચરું સારો, સુણો૦

સખી જ્યાંનું તે ત્યાં મુકી દેવું રે, પછી પોતે જરા સુધ લેવું રે,
 ઉઘી ઉઠી શું કરવું તે કેવું, સુણો૦
 સખી શીવણુ કામ સંભાળો રે, થર થીંગડ હોય તે મારો રે,
 કાંતો ભરવાનું હાથમાં ધારો, સુણો૦
 સખી દાણો દુણી હોય સળતાં રે, તેને શુદ્ધ કરી રહો ભરતાં રે;
 રખે આળસ એમાં કરતાં, સુણો૦
 સખી હોય ન કામ સુણાવું રે, વાંચો સુણો નીતિ ગ્રંથ કા'વું રે,
 પણ ખોટું ખરે નહિ ગાવું, સુણો૦
 સખી નાથજી નિદ્રા ત્યાગે રે, ઉઠી આપો વારિ વિણ માગે રે;
 પૂરો પ્રેમ પતિનો જાગે, સુણો૦
 સખી સાંજ પડે સંભાળો રે, રાંધી રસોઈ નાથ જમાડો રે;
 પછી પોતે જમી પરવારો, સુણો૦
 સખી સ્નેહથી સેજ સમારો રે, પોઠે નાથ ન વાર લગાડોરે,
 પછી વાત વિનોદની કા'ડો, સુણો૦
 સખી કંથની ચોંપો કાયા રે, જ્યારે જીવણ જંપી જાએ રે;
 ત્યારે સૂત્રું ઘટે સેજમાંએ, સુણો૦
 સખી સૂતા પહેલાં પાણી રે, મૂકા પલંગ નીચે આણી રે;
 પછીથી પોઠો સૈયર શાણી સુણો૦
 સખી એ રીત નીત્ય ગ્રહે છે રે, જથી પ્રીતમ રાજી રહે છે રે;
 ધન્ય તેને હીવાળી કહે છે. સુણો૦

ગરબી:—

“ સખી જગતમાં જનમીને શું રજ્યાં જો ?

દુઃખ વેઠીએ પણ કરમ કુડાં ના ટળ્યાં જો. સખી૦

ધડીએ ધડીએ આપણ વેણ જુઠાં બોલીએ જો;
 પાપ પુન્ય શું તે મનમાં નહિં તોળીએ જો. સખી૦
 નિંદા લોકની કરતાં નવ લાજીએ જો;
 કરતાં વાત મોંઢોમોંઢે વઢી બાઝીએ જો. સખી૦
 આપણ છોકરાંને સુબોધ શું આપીએ જો;
 આપણ પતિને તો અધિક સંતાપીએ જો. સખી૦
 ધણી વેણ કે' તે આપણ નથી પાળતાં જો;
 દોષ આપણા પણ આપણ નથી ભાળતાં જો. સખી૦
 નથી સદ્ગુરુનો બોધ કાને સાંભળ્યો જો;
 મનમાંથી હજી ક્રોધ તો નથી ટળ્યો જો. સખી૦
 કદી ઈશ્વરનું નામ નથી બોલતાં જો;
 ભજી સદ્ગુરુને દ્વેષ નથી બોલતાં જો. સખી૦

(પુનેમ આંદનીને મળતો રાગ.)

“ તા'રો વાસ દિસે ભગવાન્ ! સ્થળે સ્થળે વિશ્વમાં રે;
 રહેજો તેજ અનુપમ તુંજ અમ અંતર માંહ,
 થાએ પ્રકાશ ઉજળો, અન્વકાર જતાં સહુરે. તા'રો૦
 સાખી

સુન્દર તારક વૃન્દમાં, વિશાળ નભની માંહ,
 સરિતાને સાગર વિષે, તહારાં દર્શન થાય.
 જ્યાં જ્યાં ફરીએ ત્યાં ત્યાં નિવાસ તુજ નજરે પડે રે;
 દિવસે તેમ જ રજની તિમિરમાં પણ તુજ ભાસ
 તા'રું સ્મરણ નિર્મળું અમ દ્વેષે નિત્ય રહો રે. તા'રો૦

સાખી

વિવિધ રંગ આ અવનીમાં, કેવળ અમે અજાણુ;
 કર પકડી કરુણા કરી, બતાવજો સન્માર્ગ.
 તારા સખલ શરણુની રહાય છે, અમને ધણી રે;
 તેનો આશ્રય લઈને બળવીએ નિજ ધર્મ,
 નિશદિન થાય હમારું રહેવું સદા તુજ સંગમાં રે. તારૌં

સાખી

સત્ય પ્રજ્ઞને શાન્તિના રૂડા સુખકર સ્વાત;
 વહેા નિર્મળ અમ જીવનમાં, રહેા ન ચિત્તે ક્ષોભ.
 બની રહી શુદ્ધ અમારાં હૃદય નિત્ય તુજમાં વસો રે;
 તજીએ તુજ કરુણા થકી અહંભાવ વિચાર,
 રહે નવ 'તું' 'હું' ના કંઈ ભેદ એક બનીએ સદા રે તારૌં

સદ્ગુણી સ્ત્રી વિષે:—

“અલ્પબેલી રે અંબે માત જોવાને જઈએ” —એ રાગ.

“ભામિની ભૂષણ ભંડાર, આ ભવમાં ભાળી;
 સોહે જગનો શણુગાર, સુંદરિ સુખકારી. —ટેક.
 સુધડ સલુણી રાખે રૂડી, ધર શોભા સુખકારી રે;
 ગૃહિણીનું ધર રાજ્ય ગણાએ, ચલવે તેહ વિચારી. સુંદરિં
 જાત જાતની રાખે જુગતે, જણુશ જડે ઝટ જોતાં રે;
 કૂવડ ધરમાં મળે ન કાંઈ, ખાતાં ઝાઝાં ગોથાં. સુંદરિં
 પુસ્તક પાનાં પાન તણો તો, વિસરે નહિ વિવેક રે;
 રથે સુંવાળી સુખ શય્યાને, તેવાં કામ દરેક. સુંદરિં

ગંદવાડ તો ગમે ન લગારે, દર્પણુ સરખી દેહ રે;
 દેહ પ્રમાણે રનેહ ભરેલું, અંતર નિઃસંદેહ. સુંદરિ૦
 વસ્ત્ર સજ્જ વઢેલી વનિતા, ચાલે છે, છમછમતી રે;
 વિનય વિનાનાં વચન ઉચારે, તેને તુરત જ તજતી. સુંદરિ૦
 આ ઉદાર વિચાર ન ચૂકે, દારા હા'પણુવંતી રે;
 કોમળ કમળ સરીખી નિર્મળ, શિયળ સાચવે ખંતે. સુંદરિ૦
 રાગ તણે સાગર મૃગ નયની, ખરા સુગુણની ખાણુ રે;
 દ્વેષ ક્લેશ ન કરે કો સાથે, ઈચ્છે જન કલ્યાણ. સુંદરિ૦
 રાખે સજ્જનતા સહુ સાથે, વચન વડે ન ખગાડે રે;
 પર ધરની પંચાતો માંહી, નિજનું મન ન લગાડે. સુંદરિ૦
 રોશ કરે તે રામા શાની ? કોઈ ધરી ધુંધવતી રે;
 પિશાચ સરખી મહા ભયંકર, જાત લખવે યુવતી. સુંદરિ૦
 સાહસને કરનારી નારી, અતિ અપયશ લેનારી રે;
 દારુણ દુઃખ પતિને દેનારી, તેની ન કરે યારી. સુંદરિ૦
 યોગ્ય કસરને આવડતથી, ચલવે સહુ વહેવાર રે;
 કહે ન કોઈ બખીલ ઉડાઉ, એવો લે આકાર. સુંદરિ૦
 કરે રસોઈ રૂડી રીતે રસ ઉપજ રસનામાં રે;
 તન મન થાય પ્રસન્ન અતિશે, કસર નહિ રચનામાં. સુંદરિ૦
 ઉપજ પ્રમાણે ખર્ચ કરે છે, કરજ દીલ હરે છે રે;
 ગરજ કર ન ધરાવે ઈશ્વર, એવી ટેક ધરે છે. સુંદરિ૦
 પતિને થાય સહાય હૃદયેશાં, સુખ દુઃખમાં લે ભાગ રે;
 કાન સુવાસિત પુષ્પ પ્રમાણે, પ્રસરે સુયશ પરાગ. સુંદરિ૦

ગરબાનો કાર્યક્રમ પૂરો થયો. સર્વે બાઈ બોએ પ્રસાદ લીધો. ચિ. ચૈતન્યનું માથું સુધી તેનું દીર્ઘાયુષ્ ઇચ્છી નાની બહેનો તેમને ઘેર ગયાં. ગંગાબહેને તે બધાનો ઉપકાર માન્યો.

બે ત્રણ વયોવૃદ્ધ બાઈઓ તથા શાન્તાબાઈ અને ગંગાબાઈ એટલાં પાથરણામાં બેસી રહ્યાં.

(સવારનું જમણુ અને ગંગાબાઈની કાર્ય કુશળતા, ભક્ત જનોનાં ભજનો અને બહેનોના ગરબા તથા તેનું તાત્પર્ય) એ બધા આજના પ્રસંગોએ શાન્તાબાઈના મન ઉપર ડોઈ જુદી જ અસર કરી હતી. અત્યાર સુધી તેનું મુખ આનંદિત હતું તે હવે મ્લાન દેખાવા લાગ્યું. ગંગાબાઈ આગળ તે રડી પડી અને કહેવા મંડી, બહેન, આજે મારાં ક્યાં પુણ્ય પાક્યાં હશે કે મને આ લાભ તમારે ત્યાં મળ્યો ? મેં અત્યાર સુધી મારો અવતાર એળે ગાળ્યો છે. મારા ઉપર દયા કરી મારો ભવ સુધરે તેવો રસ્તો બતાવશો ? મેં તો ફૂવડની રીતે અને મૂર્ખી બાઈઓના સંગમાં ગંધાં મારવામાં અને કુથલી કરી પાપનાં પોટલાં બાંધવામાં અત્યાર સુધીનો મારો વખત ગુમાવી દીધો છે. અરેરે, હવે મારું શું થશે ? એમ કહી ફરીથી છુટે મોંઢે રડી પડી.

ગંગાબાઈ સમજી ગયાં કે શાન્તા મૂર્ખ બાઈ નથી. તેને હૃદય છે. તેને સારા સંગની જરૂર છે. પોતાના મનમાં પરમાત્માનો ઉપકાર માનતી, તેણે શાન્તાબાઈનું માથું પોતાની છાતી સરસ્યું ચાંપી, તેને માથે અને વાંસે હાથ ફેરવી,

આશ્વાસન આપી તેને શાંત પાડી. પાણી પાચું. તેને કહ્યું બહેન, ગભરાશો નહિં. જે તમે એક એક કલાક મારે ત્યાં આવશો તો ઈશ્વર બધાં સારાં વાનાં કરશે.

માટે તમે ખાઈ પરવારી હંમેશા ઓછામાં ઓછો એક કલાક અહિં આવજો. આ બધાં વૃદ્ધ માતાઓ છે તે મને અને તમને, આપણો સંસાર સુધારવામાં સાથ દેશે. આવી વાતો કરતાં હતાં એટલામાં ચિ. ચૈતન્ય ત્યાં આવ્યો અને શાન્તા કાકીના ખોળામાં બેસી તેમની સાથે ગોલ કરવા મંડી પડ્યો. શાન્તાબાઈ આ બાળકને પોતાની સાથે આમ રમત, આનંદ કરતો જોઈ પોતાનો શોક ભૂલી ગયાં. થોડીવાર, જીવનમાં પહેલી જ વાર ચૈતન્યકુમારને પ્રેમથી રમાડી, આશીર્વા આપી. બીજા દિવસથી એમને ત્યાં આવવાનું કહી ગંગાબાઈની રજા લેઈ પોતાને ઘેર જવા નીકળ્યાં.

ગંગાબાઈ તેમને થોડેક સુધી વળાવવા ગયાં. પછી મધુર વાણીથી, “બહેન, ફરી કોઈ વખત જરૂર આવજો, આ તમારા ચૈતન્યને સંભારજો, તેને રમાડવા આવજો ” કહી, વળાવી પાછાં ફર્યાં.

રસ્તામાં શાન્તાબાઈ આજના આનંદનો અને આખા દિવસના પ્રસંગોનો વિચાર કરતાં કરતાં ઘેર સુધી પહોંચ્યાં અને ઘર આંગણું જેતાં જ તેના દિલમાં કમકમાટી છુટી. ઘરમાં જઈ, વસ્ત્રો બદલી, સૌથી પહેલું કામ તો આજ તેમણે ઘર તથા આંગણું વાળી, ઝાડી સાફ કરવાનું કર્યું. સવારમાં

જરા ભારે અને માપથી વધુ જમણુ જમેલાં હોવાથી સાંજની રસોઈની ચિંતા નહોતી. તેથી એક કોથળો પાથરી બેઠાં અને પોતે મનોહરદાસને એકે દિવસ શાંતિ આપી સુખી નથી કર્યા તે વિચારથી પરતાવો કરવા લાગ્યાં. તેવામાં લોટા અને વાસણ ઉપર નજર પડતાં તેને ગંગાબાઈનાં વાસણુ યાદ આવ્યાં. એકદમ ઉઠ્યાં. વપરાશમાં આવતાં વાસણો એકઠાં કરી તેમને માંજી, ઘોઈ વીંછળીને સાફ કરી મૂકી દીધાં.

નવરી પાડોશણોએ શાન્તાનો હિસાબ લેવા માંડ્યો. હાંક મારી બહાર ચોટલે બેસવા બોલાવી, પણ આ જ તે પહેલાંની શાન્તાબાઈ નહોતી. તેણે જવાબ આપ્યો. “મારે હમણું કામ છે.”

શાન્તાબાઈએ ધીરે ધીરે આ બાઈઓનો સંગ ત્યજ્યો. અને મનોહરદાસ આવતાં તેમને માટે આસન મૂકી, તેમને પાણીનો લોટો પાણી પીવા માટે આપ્યો. પોતાને સાંજે જમવું નથી તેવી બબર તેમણે બપોરે જ શાન્તાબાઈને કહી હતી. તેથી શાન્તાબાઈ જન્મારામાં પહેલી જ વાર મનોહરદાસની પાસે સંકાચાઈ, શાન્તિથી બેઠાં.

મનોહરદાસ પણ આજનું તેમનું વર્તન જોઈ, ધરમાં તથા આંગણામાં સ્વચ્છતા જોઈ (મનમાં પહેલો પરમાત્માનો અને પછી ગંગાબાઈનો ઉપકાર માનતા) આનંદિત બન્યા.

શાન્તાએ તેમની સાથે આજના આનંદની સર્વ વાતો કરી અને બીજા દિવસથી ગંગાબાઈ પાસે જવા દેવાની રજા માગી. મનોહરદાસે તેમને કહ્યું કે હવે એમની સાથે આપણો

સંબંધ બંધાયો. મારે ધર્મપ્રિય સાથે જવો સ્નેહ છે તેવો જ જો તમારે ગંગાબાઈ સાથે થાય તો આપણું ભવિષ્ય તથા સંસાર બહુ સુખરૂપ થાય. મને તો લાગે છે કે ગંગાબાઈ સાક્ષાત્ ગંગામાતાનો જ અવતાર છે. આજ તેમણે શિખવાડેલા ગરબા મહોદલાની બહેનોએ કેવી સરસ રીતે ગાઈ સંભળાવ્યા ? અને આખા મહોદલામાં બધાનો તેમના ઉપર કેવો પ્રેમ છે ? અહા ! આવાં બાઈની સોબત તમે કરો તેમાં મારાથી ના પડાય ? મેં અત્યાર સુધી તમને કોઈ કામ કરતાં શેઠ્યાં છે ? તો પછી તમે ગંગાબાઈને ઘેર જવ તેમાં તો શેઠું જ કેમ ? સુખેથી જજો.

આમ વાતો કરતાં વખત થયે બન્ને જણ સૂઈ ગયાં. તેમના આનંદનો આજે પાર નથી. પણ બન્નેનો આનંદ જુદાં કારણોથી થયેલો છે.

બીજા દિવસે સવારમાં વહેલાં ઉઠી ઘરમાં બધું સાફસુફ કરી, પોતાનું કામ જલદી પરવારી, રસોઈનાં કામથી નિવૃત્ત થઈ શાન્તાબાઈ એ, મનોહરદાસ આવ્યા એટલે પ્રેમથી જમાડી દીધા. પછી પોતે જમી થોડીવાર આરામ લઈ ગંગાબાઈને ઘેર જવા નીકળ્યાં.

ગંગાબાઈ તો પોતાના નિત્યના ક્રમ પ્રમાણે, પેલું દુકાનેથી આણેલું કણકીયું લઈ વીણવા બેઠેલાં. શાન્તાબાઈ ને આવતાં જોઈ, ઉઠ્યાં, આસન મૂકી તેમને “આવો,” “જેસો.” કહી બેસાડ્યાં.

શાન્તાબહેનને જેસાડી પોતે પોતાનું કણકીયું વીણવાનું કામ ચાલુ રાખ્યું.

શાન્તા૦—ગંગાબહેન, આ શું કરો છો ?

ગંગા૦—દુકાનેથી તમારા જઠ જ કણકીયું બે ત્રણ દિવસે લાવે છે તેને ઝાટકી એક માટલીમાં ભરી મૂકું છું. તે વખત મળેછે ત્યારે આમ બેઠી બેઠી વીણું છું. અને ચોખા, દાળ, ઘઉં વગેરે જુદા કાઠી જુદા જુદા વાસણમાં ભરી રાખું છું. અને તેમાંથી દરરોજ જુદી જુદી રસોઈ બનાવી અમે આનંદ કરીએ છીએ.

શાન્તા૦—ગંગાબહેન, આવી તે માથાફેડ શા માટે ? હું તો કંઈ આવું કરતી નથી. આણ્યું તેને ઝાટકી, કાકરા કરેતર વીણી લઈ બધું ભેગું ભરડી, ભઈડકું રાંધી લેઉ છું. અને પછી ચાર જણ બેઠાં બેઠાં વાતોના તડાકા મારીએ. અહા ! તેમાં ખરી ગંભીર આવે છે. બહેન, ત્યારે તમે મહોદ્દામાં બહેનો ભેગાં બેસતાં નહિં હો ?

ગંગા૦—શાન્તાબહેન, ગદ કાલના ગરબામાં તમે સાંભળ્યું ને કે આપણે તો ધરની રાણીઓ કહેવાઈએ. આપણે એવી રીતે વિવેક વગરનાં કામ કરી, જીવન ગુમાવી દઈએ અને આપણો પુરુષ, જેના વડે આપણે અમન ચમન કરીએ, ખુલ્લે મુખે બહાર ફરીએ તેમને શાંતિ ન આપીએ ત્યારે તે બિચારા સુખ ક્યાં પામે ?

કાલના ગરબા તમે સાંભળ્યા હતા ને ? તમને તેમાં કંઈ સમજણ પડે એવું હતું ?

શાન્તાબહેન, હું મહોદ્દામાં ડાઘને ઘેર જઈ શકતી નથી. કારણ કે ધરના કામમાંથી મને નવરાશ મળતી નથી.

શાન્તા૦—શી વાત કરો છો બહેન ? એ જણનું કામ, ખાધું, વાસણ માંજ્યાં, એ દુકાને જાય. પછી નવરાં જ તો વળી ?

ગંગા૦—જુઓ બહેન. આ કામથી પરવારીશ. એટલે નાની બહેનો મારી પાસે શનિવાર તથા રવિવારે કંઈક ભણવા આવે છે. તેમને ગરબા, વગેરે શીખવાડું છું. મોટી બાઈઓ તો હંમેશા આવે છે. તેમની સાથે તુલસીદાસજી મહારાજ કૃત રામાયણ અમે બધાં વાંચીએ છીએ અગર બીજે કોઈ ધાર્મિક અન્ય વાંચીએ છીએ. જેત જેતામાં ચાર વાગે છે, અને પાછું સાંજે જમવાની રસોઈ બનાવવા તૈયાર થવું પડે છે. શાન્તા-બહેન, મને તો સવારના ચાર વાગ્યાથી ઉઠું છું, તે સાંજે આઠ વાગ્યા સુધી નવરાશ માંડ માંડ મળે છે. પછી એમને (તમારા જેઠને) જમાડી, પથારી કરી આપી, સુવાની વ્યવસ્થા કરી આપી, એમની રજા લઈ જમવા બેસું છું. પછી આખા દિવસમાં શું ખર્ચ, કામ, વગેરે કર્યાં તેનો હિસાબ, તેમના પગ પંપાળતાં કહેતી જઉં છું. અને બીજ દિવસે જો દાઢ ખાસ કામ કરવાનું તે કહે તો તે તેમની પાસેથી સાંભળી લઈ, તેમના ઉંઘી ગયા પછી હું સૂઈ જઉં છું.

શાન્તા૦—ગંગા બહેન, આ તો આજે સાંભળ્યું. આવું તે કોઈ શાસ્ત્ર કહેતું હશે ? અમે તો નિશાળમાં આવું કંઈ શીખ્યાં નથી. આ તો બહેન, મજુર કરતાં હલકું જીવન !

ગંગા૦—શાન્તા બહેન, નિશાળનું શિક્ષણ એ તો વાંચતાં લખતાં શીખવાડે, ઠીક છે. જ્યાં સુધી આપણી શાળાઓ

બહેનોને તેમના ધર્મ, તેમની ફરજો નહિં શીખવાડે ત્યાં સુધી આપણી મૂર્ખાઈ અને પરતંત્રતા કદિ મટવાની નથી.

આ વાત ચાલતી હતી એટલામાં મહોદલામાંથી મોટી ઉમ્મરની ત્રણ ચાર બાઈઓ આનંદથી ગંગાબહેન પાસે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે બેસવા આવ્યાં. તેમને એક તાપડું પાથરી આપી બેસાડ્યાં.

સૂરજ બહેન—કેમ ગંગા બહેન, આજે કોઈ મહેમાન છે કે શું ?

ગંગા—ના, માજી, એ તો અમારા ભાગીદારના ધરમાંથી આજે મળવા આવ્યાં છે. ગઈ કાલે ત્રિ. ચૈતન્યની વર્ષગાંઠ હતી તેથી તે શુભ પ્રસંગે મારું ઘર પાવન કર્યું હતું. ભજન તથા ગરબા વખતે તે હાજર હતાં; તેમને આનંદ થયો. અને આજે પણ કૃપા કરી પધાર્યાં છે. એમ કહી ગંગાબહેને સર્વે વૃદ્ધ બાઈઓની શાન્તા બહેનને ઓળખાણ કરાવી.

સૂરજ બહેન—ગંગા બહેન, ગઈ કાલના ગરબા ગવાયા, તે કોઈ શાસ્ત્ર પ્રમાણે હશે કે પુરુષોએ આપણને ગુલામડીઓ રાખવા જોડી કાઢ્યા હશે ?

ગંગા—બહેન, પુરુષો કંઈ એટલા બધા હલકટ હશે ? જો તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે લખે, તો તેમની કાનપટ્ટી પકડે એવું કોઈ ન મળે ? હવે તો દેશમાં સ્ત્રી કેળવણી કંઈક વધી છે. એ ગરબા લખવાવાળા વિદ્વાનો તથા સંત પુરુષો છે. અને તે શાસ્ત્ર તથા સ્મૃતિઓને આધારે જ લખે છે. ચાલો, આજે આ તમારી શંકાનું સમાધાન થાય એવું પુસ્તક વાંચીશું, અમારાં આ શાન્તાબહેનને પણ તમારા જેવું જ લાગે છે.

દિવસ ૧ લો.

ગંગાબાધએ શુક નીતિનું પુસ્તક કાઢ્યું. મંગળાચરણ કર્યું. પરમાત્માની જય બોલાવી. પછી શ્રી ગણેશાય નમઃ કહી ચોથા અધ્યાયના ચોથા પ્રકરણમાં શ્લો. ૬થી શરૂ થતો સ્ત્રીઓનાં નિત્ય કર્મ વિષે નીચે પ્રમાણે લખેલો પ્રસંગ વાંચી સમજાવવા માંડ્યો.

સ્ત્રીએ પ્રભાતમાં પતિના ઊઠતા પહેલાં ઊઠવું. મળ મૂત્રનો ત્યાગ કરી, દાતણ કરી, જળ વડે સ્નાન કરીને શરીરને શુદ્ધ કરવું. તે પછી ધરમાંથી શય્યાઓ, પથારીઓ વગેરે ઉપાડી વાસીદું વાળી તથા લીંપીને ધરને શુદ્ધ કરવું. તે પછી જ્યાં આગળ અગ્નિને ભારવામાં આવતો હોય એવી પાકશાળામાં જઈ ઘી, તેલ વગેરેથી ચીકણાં યજ્ઞ પાત્રોને રાખથી માંજી, ગરમ જળથી ધોઈને સ્વચ્છ કરવાં પછી તે પાત્રોને સૂકાવા મુકી દેવાં. સૂકાઈ ગયા પછી તેમાં તેના ચોખ્ખ વસ્તુઓ ભરી તે સર્વે પાત્રો તેમના સ્થાન ઉપર ગોઠવી દેવાં. મટાડીથી ચુલાને લીંપી, શુદ્ધ કરીને તેમાં લાકડાં મૂકી અગ્નિ સળગાવવો. શ્લો. ૭

આ પ્રમાણે પ્રભાતનું કાર્ય કર્યા પછી હંમેશાં ઉપયોગમાં આવતાં વાસણો, ઘી તેલ દૂધ વગેરે નિત્ય ઉપયોગમાં આવતા રસો, લોટ, દાળ વગેરે અનાજ, તથા શાકભાજી માટે વાપરવાના પૈસા; એ સર્વ બરાબર સંભારી, જોઈતી સર્વ વસ્તુ એકઠી કરવી. આવી રીતે દિવસના પૂર્વ કાળનાં સર્વ કાર્યો કર્યા પછી સાસુને તથા સસરાને તથા વડીલોને પ્રણામ કરવા.

ત્યાર પછી સાસુ, સસરો, સ્વામી, માતા પિતા, ભાઈ તથા મામા વગેરે સંબંધી જનોએ જ વસ્ત્રો તથા ધરેણુંઓ આપ્યાં હોય તેજ પહેરવાં. ૧૧

શ્રીએ હંમેશાં મન વાણી તથા કાયાથી પવિત્ર રહેવું. સ્વામીનાથની આજ્ઞાનુસાર વર્તવું. છાયાની પેઠે તેમને અનુસરવું. મિત્રની પેઠે તેના હિતકાર્યમાં વર્તવું અને દાસીની પેઠે તેની આજ્ઞામાં રહેવું. ૧૨

સાસુ સસરાને પ્રણામ કર્યા પછી તથા પતિનું પૂજન કર્યા પછી, નાના પ્રકારનાં સ્વાદિષ્ટ ભોજનો તૈયાર કરીને પતિના આગળ મૂકવાં. ધરના સ્વામીએ વૈશ્વદેવ યજ્ઞ કરવો. વૈશ્વદેવ થયા પછી પાત્રોમાંથી અન્ન લઈને સાસુ, સસરા વગેરે ગુરુજનને અને પતિદેવને જમાડવા. તે પછી સ્વામીની આજ્ઞા લઈ ને શેષ અન્ન પોતે જમવું. ભોજન કર્યા પછી શ્રીએ બાકીનો દિવસ આવક તથા ખર્ચનો હિસાબ કરવામાં તથા સારી રીતે ધરની વ્યવસ્થા કરવામાં સદા ગાળવો. ૧૩-૧૪

સદ્ગુણી શ્રીએ આ પ્રમાણે સવાર સાંજ પોતાના ધરને વાળી ઝાડીને સાફ કરવું. ઉત્તમ પ્રકારનું ભોજન તૈયાર કરી પોતાના પતિને, સાસુ, સસરાને તથા ચાકરોને જમાડવા. ૧૫.

શ્રીએ પચે તેટલું ભોજન કરવું. રાત્રે ઉત્તમ પ્રકારની પથારી પાથરીને પતિને પોઠાડવા અને પડે તેની સેવા કરવી. સ્વામી નિદ્રાવશ થયા પછી શ્રીએ મનમાં તેનું ધ્યાન ધરીને જિતેન્દ્રિય બની પથારીમાં સૂવું, નગ્ન સૂવું નહિં પણ વસ્ત્ર પહેરીને સૂવું. ૧૬-૧૭

ઉંચે સ્વરે બોલવું નહિં, કઠોર વચન બોલવાં નહિં, બહુ બૂમો પાડવી નહિં; અપ્રિય ભાષણ કરવું નહિં. અને વિવાદ થાય તો પોતે ક્રોધ પણ જાતનો બડબડાટ કરવો નહિં. ૧૮

સદ્ગુણી સ્ત્રીએ ધણીના ધરમાં નકામો ખર્ચ કરવો નહિં. ધર્મ તથા અર્થથી વિરુદ્ધ આચરણ કરવું નહિં. પ્રમાદ ઉન્માદ રોષ અને ઈર્ષાનાં વચનો બોલવાં નહિં. ક્રોધની નિન્દા કરવી નહિં. ચાડી, હિંસા, વિષય, મોહ, અહંકાર, નાસ્તિકતા, સાહસ, ચોરી અને દંભનો ત્યાગ કરવો. ૧૯-૨૦

આ પ્રમાણે વર્તન કરનારી તથા પરમ દૈવત રૂપ પતિની સેવા કરનારી સદ્ગુણી સ્ત્રી આ લોકમાં યશ મેળવે છે અને મૃત્યુ પછી સ્વર્ગમાં પતિની પાસે જાય છે. ૨૧

ગંગાબાઈ ઉપરનો પ્રસંગ વાંચતાં ગયાં અને શાન્તાબહેન સહિત સર્વ મંડળીને સમજાવતાં ગયાં તેમ તેમ શાન્તાબહેનને તેમાં રસ પડતો ગયો. એક કલાક જેતાજેતામાં વીતી ગયો.

આ પ્રસંગ સાંજનાવાથી શાન્તાબહેન, સૂરજબહેન વગેરેની શંકાઓ દૂર થઈ અને ગંગા બહેનના આ શાસ્ત્ર સંબંધી જ્ઞાનથી તેમને જે લાભ થયો તેથી પરમાત્માનો ઉપકાર માનવા લાગ્યાં. પ્રસંગ પૂરો થયો. તેથી અંતમાં પરમાત્માની જય બોલાવી બધાં, ગંગા બહેનની રજા લઈ વિદાય થયાં.

ગંગાબહેન બધાંને વળાવવા ધરના ખારણાની બહાર

આવ્યાં, “આવજો” કહી બધાંને વિદાય કર્યાં.

શાન્તા બહેનને તો આજે પણ બહુ આનંદ આવ્યો. રસ્તામાં વિચાર કરતાં કરતાં જાય છે, “ઓહો, આવી સોબત પહેલેથી મળી હોત તો નિત્ય આ ભઈડકું ખાઈ ખાઈને મરી ગયાં અને લોકોની કુથલી કરી પાપનાં પોટલાં બાંધ્યાં તેમાંથી તો ઉગરી જત ! પણ કંઈ પુણ્ય પાક્યા વગર આવો સારા માણસનો સંગ મળે છે ?

“પ્રભુ જે કરે છે તે સારું જ કરે છે. જ્યારથી જાગ્યાં ત્યારથી સવાર.” હવે આ આવેલો લાગ નહિ ગુમાવું. જે દિવસ સત્સંગમાં ગાળ્યો તેટલું જ આયુષ્ય સાચું, બાકીનું તો લુહારની ધમણની પેઠે વ્યર્થ શ્વાસ ખોવામાં ગયું.

ગઈ કાલનો દિવસ એ તો મારા જીવનમાં “સોનાનો દિવસ.” એ વૈશાખ સુ. ૩ (અક્ષય તૃતીયા) નહિં જ ભૂલું. હે દયા સાગર, પતિત પાવન પ્રભુ, મારો આ નિશ્ચય પાર પાડવામાં સદા સહાય કરજો.

દિવસ બીજો.

બીજે દિવસે શાન્તાબહેન પોતાના ઘરનું કામકાજ પર-વારી ગંગા બહેનને ઘેર વેળાસર આવી બેઠાં. ગંગાબહેન ઉઠી તેમને માટે બેસવાનું આસન લેવા જતાં હતાં તેમને તેમ ન કરવા દેતાં આજે શાન્તાબહેન પોતાની મેળે આસન લઈ,

ગંગા બહેન દાણા વીણતાં હતાં તેમની પાસે વિનયપૂર્વક બેઠાં. શાન્તાબહેને પોતાના ભાગ્યોદયની વાત કાઢી. તેમાં ગંગાબહેનનો ઘણો ઘણો ઉપકાર માનવા લાગ્યાં. બન્ને આનંદથી વાતો કરે છે. શાન્તાબહેને પણ દાણા વીણવામાં મદદ કરવા પોતાનો હાથ લંબાવ્યો. તેમને ગંગાબાઈએ શાન્તિથી બેસવા કહ્યું. પણ શાન્તાબહેનને તો થતું હતું કે ગંગાબહેનના ઉપકારના બદલામાં હું તેમનું શું કામ કરું? વીણવા જ માંડ્યાં; સમય થતાં, વૃદ્ધ બાઈઓ પોત પોતાનાં કામમાંથી નિવૃત્તિ લઈ, નિયમ પ્રમાણે ગંગાબહેનને ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. તેમને માટે આજે શાન્તા બહેને પાથરણું પાથર્યું, અને બેસાર્યાં. ગંગા બહેને પોતાનું કામ ઊંચું મૂક્યું. અને મહિલા ધર્મ માર્તંડ નામના પુરતકમાંથી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓના ધર્મ વાળું પ્રકરણ વાંચી સમજાવવા માંડ્યું.

સર્વ સ્ત્રી વર્ગને ઉપયોગી આ સુવાસિની ધર્મમાં કહેલા નિયમો અવશ્ય પાળવા યોગ્ય છે.

પોતાના સ્વામીને બહારથી આવતા જોઈને તુરત ઊઠી ઉભા થવું, પતિ જોડે બોલવામાં નમ્રતા રાખવી તથા તેમના ચરણમાં દૃષ્ટિ રાખી તેમને આસન આપવું. અને પતિ સેવામાં પોતે હાજર રહેવું. તેના સૂતા પછી પોતે સૂવું. અને તેમના જગ્યા પહેલાં પોતે ઉઠવું. આ પ્રમાણે પ્રાચીન શાસ્ત્રવેત્તાઓએ કુળવતી સ્ત્રીઓના ધર્મો કહ્યા છે. (નીતિશાસ્ત્ર શાર્દૂધર)

જે સ્ત્રી સારા સ્વભાવવાળી, મધુર બોલનારી, સદાચાર પાળનારી, જોવામાં સુખ ઉપજવતી, પતિ વિષે જ ચિત્ત રાખનારી, આનંદી મન રાખવાવાળી હોય તે સ્ત્રી, પતિ પ્રત્યેના શુદ્ધ ધર્મ પાળનારી છે. (મહાભારત)

જે સ્ત્રી પ્રસન્ન મન વડે નિરંતર પતિ સેવામાં તત્પર રહે છે, અને સ્વધર્મના નિયમમાં રહી વર્તે છે, તે ધર્મપત્ની કહેવાય છે.

કુળવતી સ્ત્રીએ સવાર સાંજ (વારંવાર) ધરને શુદ્ધ રાખી (લીંપીગુંપી) નાના પ્રકારના અન્નની રસોઇ બનાવી, ઘરમાં વડીલ સસરા સાસુ તથા આકર વગેરે સહિત પોતાના પતિને ભોજન કરાવવું.

પછી પોતે મિતાહાર (થોડું જમવું) કરવો કારણ કે બહુ જમવાથી ગૃહ કાર્યમાં ચિત્ત રહેતું નથી. માટે રચિ પ્રમાણે જમી, ધરતું કામકાજ પૂરું કરી, પવિત્ર શય્યા બનાવી, પતિ સેવામાં હાજર રહેવું. (આણુક્યનીતિ)

સ્ત્રીએને પોતાનો સ્વામી જ, સર્વ અલંકારો વિના, શ્રેષ્ઠ આભૂષણ (ધરણું) છે. સ્ત્રી જે પતિથી રહિત હોય અને અલંકાર સહિત હોય તો પણ તે શોભતી નથી.

જે સ્ત્રી વિષે તેનો સ્વામી પ્રસન્ન થતો નથી, તેને સ્ત્રી માનવી નહિં; કારણ કે સ્ત્રીએને પતિ પ્રસન્ન થાય તો પરમેશ્વર પ્રસન્ન થાય છે; માટે સ્ત્રીએ સ્વધર્મ પાળવો, તથા સદાચારથી પતિભક્તિ કરવી.

હળદર, કંકુ, સિંદુર, કાજળ, ચોળી, તાંબૂલ, (પાન) પવિત્ર મંગળસૂત્ર, કેશ ઓળવાની કાંસડી, અંબોડો તથા હાથ કાન વિગેરેનાં ધરેણાં એટલી વસ્તુઓ સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીએ દૂર કરવી નહિં. કારણ કે (૧) હળદર ચોળવી (૨) કંકુનો ચાંદલો કરવો (૩) સિંદૂરનો સેંથો કરવો (૪) કાજળ આંખમાં આંજવું (૫) અંગ પર કાંચળી પહેરવી (૬) તાંબૂલથી મુખ સુવાસિત રાખવું (૭) મંગળસૂત્ર પહેરવું (૮) કેશને ઓળવા (૯) અંબોડો વાળવો તેમાં કુલ ગુંથવાં (૧૦) નાક, કાન, હાથ, વગેરેનાં ધરેણાં રાખવાં એ સર્વ પતિનું આયુષ્ય વધારવા માટે સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીએ નિરંતર કરવું જોઈએ.

પતિની સેવા, તેને અનુકૂળ રહેવું, પતિના સંબંધીઓને અનુસરવું અને પતિએ કહેલા નિયમો પાળવા. એ ચાર સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓનાં લક્ષણ (ધર્મ) છે. “શ્રીમદ્ભાગવત્.”

જેમ લક્ષ્મીજી પતિસેવાથી આનંદ ભોગવે છે, તેમ જે સ્ત્રી પતિને સાક્ષાત્ શ્રી વિષ્ણુ સ્વરૂપ માની સેવે છે, તે સ્ત્રી સાક્ષાત્ લક્ષ્મી સ્વરૂપ બની, શ્રી વિષ્ણુ-સ્વરૂપ પોતાના પતિના સાથે વૈકુંઠમાં આનંદ કરે છે.

સ્ત્રીઓએ બાળ, યુવાન, તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં કદી સ્વતંત્રપણે (પોતાની મરજી પ્રમાણે) ધરનું અથવા પારકાનું કાર્ય કરવું નહિ. (મનુસ્મૃતિ)

સ્ત્રીઓએ બાદ્યાવસ્થામાં માખાપથી, યુવાવસ્થામાં પતિથી અને પતિના ભવિષ્ય પછી છોકરાઓથી જુદાં રહેવું નહિં;

કારણ કે તેઓથી જુદા રહેવામાં માળાપ તથા સાસરાના કુળની નિંદા થાય છે, અને તે સ્ત્રી નરકમાં પડે છે.

ધર્મ, અર્થ, કામ ઇત્યાદિ પુરુષાર્થમાં તત્પર એવો પોતાનો પતિ, (આજ્ઞાને પાળનારી, ચતુર, સારી પ્રજ્ઞને ઉત્પન્ન કરી સદ્બોધ આપનારી તથા મધુર બોલનારી) સ્ત્રીની મરજી પાળ્યા વિના રહેતો નથી. તાત્પર્ય એ કે, પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું તે જ સ્ત્રીઓનું પતિ પ્રતિ વશીકરણ છે. (યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ)

જો દૈવયોગથી રોગી, કપટી, ક્રોધી, મદિરા પીનારો, વૃદ્ધ મૂર્ખ, મુંગો કે બહેરો પતિ પ્રાપ્ત થયો હોય તો પણ સતી સ્ત્રીએ વાણી-મન-કર્મથી તેને દેવ સમાન ગણી તેની સેવા કરવી, અને કોઈ પણ દિવસ તેની મરજી વિરુદ્ધ સતી સ્ત્રીએ કાંઈ પણ કરવું નહિં. (બૃહન્નારદીય પુરાણ)

સ્ત્રીઓએ પોતાનો અહંકાર, દુષ્ટ વિચાર, તથા ક્રોધ, ત્યાગ કરી નિરંતર તન મનથી પોતાના સ્વામિનું મન પ્રસન્ન રાખવું અને કોઈ પણ જગ્યાએ બીજા ઉપર મન રાખવું નહિ. ક્ષેત્રથી, વાડી-બગિચામાંથી અથવા ગામમાંથી ફરીને પોતાનો પતિ ઘેર આવે, ત્યારે સ્ત્રીએ તુરત ઉભા થઈ તેને આસન આપવું, તથા કુશળતા પૂછી સ્વચ્છ ઠંડુજળ પીવા આપવું.

જેના ઉપર ધરનો આધાર છે એવી ચતુર સ્ત્રીએ પોતાને ઘરે કોઈ પણ સગાં સંબંધિ મહેમાન આવે તેમને આસન આપવું, સન્માન કરવું, ભોજન કરાવવું, સત્ય અને મધુર વચનથી ભાષણ કરવું (બોલવું) તથા કોઈ અતિથી વગેરે

આવે તેને યથાશક્તિ અન્નદાન આપી સત્કાર કરવો.

સ્ત્રીએ, પોતાના પતિએ દાન માટે આપેલું દ્રવ્ય લોભથી બચાવવું નહિં. તેમજ પોતાની પાસે છાનું રાખવું નહિં, તથા પતિની આજ્ઞા સિવાય પોતાના ભાઈ ભાંડું વગેરે ગરીબ સ્થિતિમાં હોય તો પણ તેને કંઈ આપવું નહિ.

પોતાના પતિએ કોઈ કારણથી બીજી સ્ત્રી કરી હોય અને તે સ્ત્રી નિર્યુણી હોય તો પણ તેવી શોક્યની નિંદા કરવી નહિ અને પરસ્પર ક્લેશ કરવો નહિ. મહેણાં મારવાં નહિ અને બીજી કોઈ ખરાબ સ્ત્રીનો દાખલો આપી કંકાસ વધારવો નહિ; કારણ કે કુસંપ વધવાથી કુળની હાની થાય છે.

પોતાના સ્વામીએ ક્લેશનું કારણ બનવાથી, તિરસ્કાર કે અપમાન કર્યું હોય તથા નિંદિત વચન કહ્યાં હોય અથવા કંઈ પણ કારણથી શિક્ષા કરી હોય, તો પણ તેની સામે દુર્વચન બોલવાં નહિ. તેમ ક્લેશ કરવો નહિ પરંતુ પોતાની ભૂલ સમજી શાંત થવું. કદાપિ સ્વામીએ માર મારી દુઃખ આપ્યું હોય તો પણ ક્રોધ કરવો નહિ અને મોટી ખૂમ પાડી રડવું નહિ તથા તેને ગાળો દેવી નહિ. (રડતાં ઘર બહાર નાસવું નહિ. પણ શાંત વચન બોલી નમ્ર બનવું).

પોતાના પતિ કોઈ સારી કથા અથવા પતિવ્રતા સ્ત્રીઓની વાર્તા કહેતા હોય ત્યારે સ્ત્રીએ એક ચિત્તથી ખરાબર સાંભળવું; તથા તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયાસ કરવો, અને તેમની વાત કે કથા ચાલતી હોય ત્યારે વચમાં બોલવું નહિ.

પતિની સ્થિતિ અનુસારે જવસ્ત્ર, ઘરેણાં હોય તેમાં સંતોષ

રાખવો, અતિ લોભી ન થવું, ધર્મને જાણવો અને સાચું બોલવું. જ્યારે પોતાના માખાપને ત્યાં કંઈ ઉત્સવ કે પર્વના પ્રસંગે જવું પડે, ત્યારે પતિની આજ્ઞા લઈ પતિએ મોકલેલા વિશ્વાસુ માણસને સાથે લઈને જવું; અને ત્યાં જઈ કાર્ય થઈ રહ્યા પછી ઘણો વખત ન રહેતાં તુરત પોતાને ઘેર આવવું.

સ્ત્રીએ વધારે વાર બારણામાં ઉભા રહેવું નહિ તથા બેસવું નહિ, અને પોતાના પતિએ જે કંઈ વસ્તુ આપી હોય તે કાંઈ ને આપવી નહિ.

પોતાના સ્વામીએ જમતાં બાકી રાખેલું અન્ન ફળ વગેરે ઉચ્છિષ્ટ (એંટું) હોય તે હંમેશાં પ્રસન્ન થઈ મહાપ્રસાદ માની સ્ત્રીએ જમવું.

સ્ત્રીએ કાંઈ પણ જગ્યાએ એકલા જવું નહિ; તેમજ વસ્ત્ર રહિત સ્નાન કરવું નહિ, અને સ્વામી સાથે દ્વેષ કરનારી સ્ત્રીને કદી સારી સ્ત્રી માનવી નહિ.

સુવાસિની સ્ત્રીએ ખાંડણીયો, મુસળ (સાંબેલુ) ઉમરો સાવરણી અને ધંટી વગેરે યંત્ર ઉપર કદી બેસવું નહિ.

જે સ્ત્રી અહોનિશ ઉપર કહેલા સદાચાર પાળે છે તે સ્ત્રી પોતાના શરીરમાં જેટલાં રૂવાંટાં હોય છે, તેટલા હજાર વર્ષ સુધી સ્વર્ગમાં સુખ ભોગવે છે. (ઘણાં વર્ષ પતિ સાથે સ્વર્ગ ભોગવે છે.)

સ્ત્રીએ સર્વ લોકામાં પોતાના પતિ સમાન અન્ય કંઈ પણ દૈવત નથી. તે પતિ પ્રસન્ન થવાથી સર્વ મનોરથો પરિપૂર્ણ થાય છે, અને પતિ ઠાપાયમાન થાય તો ઈચ્છિત ફળનો

નાશ થાયછે; માટે સ્ત્રીઓએ સદા પતિ સેવામાં તત્પર રહેવું.

પોતાના સ્વામીથી જ સ્ત્રીને સારી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. નાના પ્રકારના વૈભવ, શય્યા, આસન, તરેહ તરેહનાં ભોજન, વસ્ત્ર અલંકાર અને સુગંધી પદાર્થો પોતાના પતિથી જ મળે છે, અને સ્વર્ગમાં પણ સારી કીર્તિ સ્વામીથી જ મળે છે, માટે સ્ત્રીઓએ પતિની જ ભક્તિ કરવી, તે મુખ્ય છે (બૃહન્ના. પુ.)

આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના સનાતન ધર્મો શાસ્ત્રકાર ઋષિ મુનિઓએ કહ્યા છે; જેમ સાગરને તરવા માટે વહાણ હોય છે, તેમ આ સંસારરૂપ સમુદ્ર તરવાને માટે સ્ત્રીઓને પતિભક્તિ, સદાચાર વગેરે ઉત્તમ ધર્મો તે વહાણ રૂપે છે; માટે સ્ત્રીએ બરાબર નિયમમાં રહી, સર્વ ધર્મો સારી રીતે સમજી, પતિસેવા કરવી, તેજ સ્ત્રી શરીરની સપ્રજ્ઞતા છે. (વ્યાસસંહિતા)

બધી બહેનોને આ પ્રસંગ સમજાવવી ગંગાબહેને પરમાત્માના નામની જય બોલાવી. પછી સર્વે બહેનો પોતપોતાને ઘેર ગયાં.

દિવસ ૩ જે.

હવે શાન્તાબહેનને ધાર્મિક બાબતોમાં રસ વધવા લાગ્યો. ધરમાં તેમના પતિ સાથેનો સ્નેહ સંબંધ નવા પ્રકારનો થવા લાગ્યો. મનોહરદાસ શાંત ચિત્તથી ધરમાં થતા ફેરફારનું અવલોકન કરતા, મનમાં પ્રભુનો તથા ગંગાબહેનનો ઉપકાર માનતા કૃતકૃત્ય થતા. તેમને જમાડી, દુકાને વિદાય કરી, ધરનું કામ-કાજ પરવારી, શાન્તાબહેન ગંગાબાઈને ત્યાં જ જતાં. સમય થતાં બધી બહેનો વખતસર આવી જતાં. આજે પણ “મહિલા ધર્મ માર્તંડ” માંથી. પ્રોપિત ભર્તૃકાધર્મ, વાળું પ્રકરણ

વાંચવા માંડ્યું.

(જે સ્ત્રીનો સ્વામી પરદેશ ગયો હોય તેવી સ્ત્રીનું કર્તવ્ય.)

જ્યારે પોતાનો સ્વામી પ્રવાસમાં જવાને માટે તૈયાર થાય ત્યારે અમંગળ શબ્દો બોલવા નહિ, તેમ તેમને જવા માટે ના પાડવી નહિં તથા નીકળતી વખતે રડવું નહિ. (બૃહન્ના ૦ પુ.)

જ્યારે સ્વામી પરદેશ હોય ત્યારે સ્ત્રીએ સૌભાગ્યદર્શક અલંકાર સામાન્ય રીતે પહેરવાં. (સારાં મૂલ્યવાન વસ્ત્ર કે ધરેણું પહેરવાં નહિ) અને ઈશ્વર આરાધનામાં તત્પર રહી પોતાના સ્વામીનું હિત ઇચ્છવું. (શુક્રનીતિ)

પોતાના પતિ ભરણ પોષણની વ્યવસ્થા કરીને પરદેશ જાય ત્યારે સ્ત્રીએ જીતેન્દ્રિય રહેવું, તથા પર ઘેર કદી ભટકવું નહિ; અને પોતાના ભરણ પોષણની વ્યવસ્થા કર્યા વિના પરદેશ જાય તો સ્ત્રીએ ધંધાથી (સીવવું, ભરવું, કાંતવું વગેરેથી) પોતાનું પોષણ કરવું; પરંતુ નિંદિત કાર્ય (ચોરી, દુકર્મ) કરવાં નહિ. (મનુસ્મૃતિ)

સ્ત્રીઓને કલંક ઉત્પન્ન થવું તે આ જગતમાં સહેજ છે; માટે યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થયેલી સ્ત્રીએ પોતાનો સ્વામી પ્રવાસમાં હોય ત્યારે સાસુ કે વૃદ્ધ સ્ત્રી પાસે કાયમ સૂવું અને પોતાના સ્વામીના સુખ સમાચાર મેળવવા યત્ન કરવો.

જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તેવી સતી સ્ત્રીએ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વર્તવું, તથા બહુ ચોળીને શરીરનાં અવયવો ધોવાં નહિં અને ઝાંખાં વસ્ત્ર પહેરવાં.

જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તેવી સ્ત્રીઓના ધર્મ પપ

જ્યારે પતિ પ્રવાસમાં હોય ત્યારે સ્ત્રીએ નેત્રમાં કાજળ આંજવું નહિ, કપાળમાં આંદલો કરવો (સૌભાગ્યદર્શક સૂક્ષ્મ ચિન્હ માત્ર કરવું) તેમજ ચંદન, પુષ્પમાળા ધારણ કરવાં નહિ; અને હંમેશ વેણી સાફસુફ કરવી, તથા નખ તોડવા પ્રયત્ન કરવો નહિ. વળી દાંત પણ રંગાવી શોભાવવા નહિ. (બૃહન્નારદીયપુરાણ)

જે સ્ત્રીનો સ્વામી પરદેશ ગયો હોય તેવી સ્ત્રીએ રમત, શરીર શૃંગાર અને મેળાની ધામધુમમાં જવું નહિ. વધારે હસવું નહિ. તેમ પારકે ઘેર કારણ સિવાય જવું નહિ. (યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ)

ઉંચે અવાજ હસવું કે બોલવું નહિ. બીજની કીડાનું ચિન્તન કરવું નહિ. સ્વેચ્છાચારી થઈ રહેવું નહિ.

નિર્લજ્જપણે (કાંચળી વિના) એક વસ્ત્ર પહેરી ઢાઈ પણ સ્થળે જવું નહિ; કારણ કે ઉપર જણાવેલા બધા દોષ સ્ત્રીઓને દુઃખ દેનારા છે. તો જેનો સ્વામી વિદેશમાં હોય તે સ્ત્રીએ ઉપરના નિયમ પ્રમાણે વર્તવું; અને તેથી આ લોકમાં વખાણ પાત્ર બને છે, તથા પોતાના કુળની કીર્તિ વધારે છે.

રજસ્વલા સ્ત્રીઓના ધર્મ

આ પ્રસંગ પૂરો થતાં ગંગાબહેને યુવાન તથા આઘેડ ઉંમરની સર્વ સ્ત્રીઓને અગત્યના સમજાવવા શરૂઆત કરી:— બહેનો! વિશેષ પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓ રોગી માલુમ પડે છે. ભારત-વર્ષમાં બાર તેર વર્ષે ધણી છોકરીઓને રજો દર્શન થાય છે. જે તન્દુરસ્ત સ્ત્રીઓ હોય તેમને દર અઢાવીસમે દિવસે રજોદર્શન શરૂ થાય છે. અને તે ત્રણથી પાંચ દિવસ સુધી ચાલુ રહે છે.

આ રજેદર્શનના નિયમો ન પાળવાથી ઘણા રોગો . શરીરમાં પ્રવેશ કરી દે છે.

શાન્તા૦—રજેદર્શન સમયે કયા કયા નિયમો પાળવા જોઈએ ?

ગંગા૦—સાંભળો :

- (૧) તે સમયમાં સ્વામી પાસ કદિ સૂવું ન જોઈએ;
- (૨) શરીરને થાક લાગે તેટલો પરિશ્રમ ન કરવો.
- (૩) ઠંડી જગાએ પૃથ્વી ઉપર સૂવું નહિં;
- (૪) જ્યાં સુધી ઋતુસ્રાવ રહે ત્યાં સુધી સ્નાન બિલકૂલ ન કરવું;

- (૫) પેટને શર્ટી લાગે તેવા કોઈ ઉપચાર કરવા નહિં;
- (૬) ગાડીઓ ઉપર, સીડી ઉપર, ઉંચી જગા ઉપર ચઢ ઉતર કરવી નહિં; તથા કોઈ ભારે વજન પણ ન ઉઠાવવું. તેમ કરવાથી બહુ હાનિ થાય છે.

શાન્તા૦—આ નિયમો પાલન ન કરવાથી શું થાય ?

ગંગા૦—આ સમયમાં સ્વામી પાસે જવાથી ઇન્દ્રિય સંયમ રહી શકતો નથી. ઋતુસ્રાવના સમયમાં પુરુષ સાથે સંભોગ કરવાથી સ્ત્રિયોને ભારે બિમારિયો થાય છે : કમરમાં પીડા થાય છે; ઋતુસ્રાવ વધી જઈ કેટલાક દિવસો સુધી ચાલુ રહે છે; શરીર કમતાકાત બને છે; હિસ્ટીરીઆ જેવા રોગ શરૂ થાય છે, ઋતુ અનિયમિત થાય તો સન્તાન પ્રાપ્તિમાં ઢીલ થાય છે, તથા પ્રદર આદિ બુરા રોગ લાગુ પડે છે. અતિશય પરિશ્રમ તથા ચઢ ઉતર કરવાથી ઋતુસ્રાવ વધી જાય છે.

પુરુષોને પણ નુકશાન પહોંચે છે. તેમની પ્રજ્ઞા, તેજ,

બળ, નેત્રશક્તિ તથા આયુષ્યનો નાશ થાય છે. આવી અનેક પ્રકારની બિમારીઓ ઘેરી લે છે.

શરીર લાગવાથી તથા પેટ ઉપર ઠંડક કરવાથી ઋતુસ્રાવ એકદમ બંધ થઈ જાય છે; જેથી બીજા વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. કમ્મર દુઃખવી, માથામાં ચક્કર આવવાં, આંખોમાંથી પાણી ઝમવું, ભૂખ ઓછી લાગવી; આંખોનું તેજ ઘટતાં ઘટતાં અંધાપો પાણુ આવી જાય વગેરે રોગો થાય છે.

આપણા ત્રિકાગદશી શાસ્ત્રકારોએ રજસ્વલા સ્ત્રીઓને અલગ રહેવાનું, કોઈને પણ સ્પર્શ ન કરવાનું; અલગ સૂવાનું; કોઈનેય પોતાનું મુખ ન બતાવવાનું; વિગેરે જે વ્યવસ્થાઓ કરી છે તેનાથી ધર્મ તથા સ્વાસ્થ્ય બંનેની રક્ષામાં બહુ સહાય મળે છે. માટે તે નિયમો અવશ્ય પાળવા જોઈએ.

શાન્તા૦—બહેન, ગર્ભ સમયના નિયમો વિષે કંઈક કહેશો ?

ગંગા૦—ગર્ભ કાળમાં તો બહુ સાવધાનીની જરૂરત છે. જે સ્ત્રીઓ ધારે અગર કોશિશ કરે તો નીરોગી બની, કોઈપણ જાતના કષ્ટ સિવાય ભક્ત, વીર, ધીર સન્તાનનો પ્રસવ કરી શકે. ગર્ભકાળ સમયે શું શું ન કરવું જોઈએ તે સાંભળો.

(૧) પતિ સાથે સંભોગ કદિ પણ ન કરવો.

(૨) પતિ સાથે એક પથારીમાં નહિં સુવું જોઈએ.

સાધારણ અવસ્થામાં પણ સ્ત્રી પુરુષનાં બિછાનાં અલગ રાખવાં જોઈએ; પરંતુ ગર્ભકાળમાં તો એની ખાસ આવશ્યકતા છે.

(૩) ભારે બોળે ન ઉઠાવવો; ફેંટવું, દોડવું તથા ભેરથી ચઢવું ઉતરવું નહિ.

(૪) સારા વૈદની સલાહ સિવાય કોઈ જાતની દવા લેવી નહિં. કબજિયાત (ઝાડાનો બંધકોશ) હોય તો થોડુંક શુદ્ધ એરંડિયુ લેવાથી હાનિ નથી;

(૫) ચૂડા, કોફી, ભાંગ વિગેરે નિશાવાળી કોઈ ચીજ ન લેવી;

(૬) કપડાં હલકાં તથા સ્વચ્છ પહેરવાં; કમર ઉપર બહુ જ ખેંચીને સાડી ચણીયા નહિં પહેરવાં.

(૭) લડવું, ટંટો કરવો, રોવું, ચઢીડાવું વગેરે ભાવનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. હવે

ગર્ભ સમયે શું શું કરવું જોઈએ તે સાંભળો.

(૧) સાદો, હલકો, જલદી પચે તેવો, પુષ્ટિકારક અદ્ય આહાર કરવો.

(૨) પાણી સ્વચ્છ (ગાળેલું) પીવું.

(૩) કોઠો સાફ રાખવો.

(૪) શરીર સારું હોય તો હંમેશા એક વખત નહાવું જોઈએ; પણ પાણી બહુ ગરમ તથા બહુ ઠંડું ન હોવું જોઈએ.

(૫) ધરમાં સાધુ, મહાત્મા તથા વીર પુરુષોનાં ચિત્રો રાખવાં જોઈએ.

(૬) કામ, ક્રોધ, હિંસા, શોક, મોહ, લોભ, ચોરી, દંભ, અસત્ય, ભય આદિથી બચી, ક્ષમા, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, શાન્તિ, આનન્દ, વિવેક, સંતોષ, ચોરી ન કરવી, નિષ્કપટતા, સત્ય, અભય આદિ દૈવી ગુણોની ભાવના સર્વદા કરવી.

(૭) વ્યભિચાર સંબંધી વાતો કહેવા—સાંભળવાથી દૂર રહી, હંમેશાં સતી સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો, ભક્તો અથવા જ્ઞાની મહાત્માઓનાં ચરિત્રોનું શ્રવણ તથા મનન કરવું જોઈએ.

(૮) પાંચ માસનો ગર્ભ થાય ત્યારથી તેની માતા ઉપર જે જે પ્રકારના સંસ્કાર પડે તે બધાય તે બાળકનામાં ઉતરે છે. માટે પાંચમા માસના આરંભથી સત્સંગમાં પ્રીતિ કરવી, અગર ઘેર કોઈ વૃદ્ધ વૃદ્ધા પાસેથી ભક્તજનોનાં, ભગવાનનાં, મહાન પુરુષોનાં ચરિત્રોનું કથા કીર્તન રૂઢી પ્રકારે કરવું તથા તેવાં ચરિત્રોનો અભ્યાસ કરવો. વળી બની શકે તો મહાભારતનું શાન્તિપર્વ, ગીતાજી, શ્રીમદ્ભાગવતનો ત્રીજો તથા અગીઆરમો સ્કન્ધ, તુલસીકૃત રામાયણ તથા ભક્તમાળ જેવાં પુસ્તકોમાંથી પસંદ કરેલા પ્રસંગોની કથા સાંભળવી તથા તે શ્રવણ કર્યા પછી તે ઉપર વિચાર કરવો.

(૯) ભગવત્ નામનો જપ ચાલુ રાખવો.

(૧૦) દીન ઉપર દયાભાવ હંમેશા દૃઢ્યમાં જાત રાખવો.

(૧૧) દરરોજ એક શેર અનાજ (શરીરની શક્તિના પ્રમાણમાં ઓછું વધતું) દળવાનો મહાવરો રાખવાથી પ્રસવકાળે પીડા ઘણી ઓછી થાય છે.

શાન્તા૦—આ નિયમો પાળવાથી શો લાભ થાય ?

ગંગા૦—પરમ કલ્યાણ થાય. વિસ્તારથી કહેવાનો સમય નથી પણ એટલું તો ગુરુ કૃપાથી કહી શકું છું કે જે કોઈ પણ બહેન મન લગાવીને આ નિયમોનું પાલન કરે તો ઈશ્વર કૃપાથી પ્રદહાદ, ધ્રુવ, નારદ, હરિશ્ચન્દ્ર, બુદ્ધ, મહાત્મા

ગાંધી, જવાહર, સીતા તથા સાવિત્રી જેવાં સન્તાનની માતા બની પોતાનું તેમજ જગતનું ભારે કલ્યાણ કરી શકશે. અને તે નિયમોથી વિરુદ્ધ વર્તવાથી (ન પાળવાથી) કદાચ ગર્ભ પાત થાય છે અથવા સુકાઠ (છોડ પડી) જાય છે. માટે કુલીન બહેનોએ ઉપરના પવિત્ર શાસ્ત્રોક્ત નિયમો પાળી કુળની વૃદ્ધિ કરવી.

આનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો:—

વિસનગરમાં મણિબહેન નામની સુશિક્ષિત બાઇને પુત્ર અવતર્યો. તે પુત્ર બે માસનો થયો ત્યારે તેની બહેનપણી અંદનબહેન તે ભાણને રમાડવા, મહેસાણાથી આવી. મણિબહેનના સુવાના ઓરડામાં એક ફોટોગ્રાફ હતો. મણિબહેન તે ફોટા સામે બેસીને પોતાના પુત્રને રમાડે છે; તે સમયે અંદનબહેનની નજર તે ફોટા ઉપર પડી. તે ફોટા નિહાળ્યો: પછી અંદને, મણિબહેનને પૂછ્યું બહેન, આ બબાનો ફોટા ક્યારે પડાવ્યો? બહુ સુંદર પાડ્યો છે!

મણિબહેન કહે છે કે એ ફોટાનું વારંવાર ચિંતન કરતાં આ બબાનું આ રૂપ તૈયાર કર્યું છે. બબાનો એ ફોટા નથી. પણ એ ફોટા ઉપરથી આ બબો થયો છે.

પુરાણોમાં જે ચરિત્રો સાંભળેલાં તે ઉપરથી મારો પાંચ માસનો ગર્ભ થતાં મેં આ ફોટામાંના ચિત્રનો બહુ જ વિચાર કર્યો તથા શાસ્ત્રોમાં કહેલા નિયમો પાળ્યા. તેથી આ બાળકનું આ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું છે.

બહેન, શાસ્ત્રોના નિયમ અનુસાર વર્તવાથી આપણે “મરણ પ્રમાણે બાળક ઉત્પન્ન કરી શકીએ છીએ.”

અને ઉત્તમ બાળક ઉત્પન્ન કરવાં હોય તો નીચે પ્રમાણે વિચાર અવશ્ય કરવા જોઈએ:—

શ્રી રામચંદ્રજી જેવું માતાપિતાનું વચન પાળનાર બાળક જન્મે.
 શ્રી રામચંદ્રજી જેવું એક પત્નીવ્રત પાળનાર....બાળક જન્મે.
 ભડવીર ભીમસેનના જેવું બળવાન.....બાળક જન્મે.
 મહા દાનેશ્વરી કર્ણના જેવું દાતાર.....બાળક જન્મે.
 નૈઠીક બ્રહ્મચર્યનો મહિમા ગજવનાર, ભીષ્મ પ્રતીજ્ઞા પાળનાર
 ભીષ્મપિતામહ જેવું.....બાળક જન્મે.
 હરિશ્ચંદ્રના જેવો સત્યવાન.....બાળક જન્મે.
 બજરંગ બલી હનુમાનજીના જેવું બળવાન તથા સેવાભાવી
 બાળક જન્મે.

લક્ષ્મણજીના જેવો પોતાના મોટાભાઈ તથા મોટાં ભોજનની
 દાસભાવે ચાકરી કરનાર.....બાળક જન્મે.
 વનવાસમાં પણ પળવારનો સાથ નહિ છોડનાર સતી
 સીતાજી સમું બાળક જન્મે.

પતિની જીંદગી કાળે સાક્ષાત યમરાજનો પણ સામનો કરનાર
 સતી સાવિત્રી સમું.....બાળક જન્મે.
 બજરમાન અને જ્વલંત વ્યક્તિત્વથી ઓપતાં સતી
 દ્રૌપદીજી જેવું.....બાળક જન્મે.

આવા આવા વિચારો અહિંનિશ કરવા. સત્પુરુષોનાં,
 મહાપુરુષોનાં અને સન્નારીઓનાં જીવન ચરિત્રો વાંચવાં; અગર
 સાંભળવાં; મનન કરવાં અને તેમાંનો સાર તત્ત્વ જીવનમાં
 ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો. જેવા વિચાર તેવું વર્તન રાખવું. સદ્
 વિચાર, સદ્ વર્તન પણ માગી જ લે છે. આહાર વિહારમાં પણ
 ખૂબ સંયમી થવું. સાત્વિક ભોજન લેવું. અને સાત્વિક જીવન

જીવતું. કોઈની કુથલી કે નિંદા કદીએ ન કરવી. ગર્ભમાંના બાળકને આવા સારા સંસ્કારોની સારી અસર થવાની જ અને જન્મથી જ તે બાળક જીવન ઉન્નતિના સોપાન ઉપર અવશ્ય પગલું માંડવાનું. યાદશી ભાવના તાદૃશી સિદ્ધિર્મયેત્ ।

પ્રહ્લાદજી તેમની માતાના ગર્ભમાં હતા ત્યારે નારદજીએ તેમને જ્ઞાન આપેલું. તેમજ અભિમન્યુને કોઠા યુદ્ધનું જ્ઞાન તેમની માતાના ગર્ભમાં જ થયેલું.....

માટે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તો જરૂર કરજો એમ કહી ગંગાબહેને પરમાત્માની જય બોલાવી આજનો પ્રસંગ પૂરો કર્યો.

દિવસ ચોથો.

આજે શનિવાર છે. મહોત્સવાની નાની બહેનોને આજે સવારની નિશાળ હોવાથી બપોરની તેમને છૂટી છે. સર્વે બહેનો જમી પરવારી અતિ ઉલ્લાસથી ગંગાબહેનને ઘેર રમવા, ભણવા આવ્યાં છે. ગંગાબહેન પણ દરેક શનિવાર બહેનોને માટે નવરો જ રાખે છે.

સ્વેશમાં ગંગાબહેન બેઠાં છે. આજુબાજુ નાની મોટી બહેનો ટાળે વળી વિનયપૂર્વક શાન્તિથી ગોઠવાઈ ગયાં છે. દરેક બહેનની પાસે, અમદાવાદ, ઝવેરીવાડમાં ગજન્દ્રડેપો વાળાં રા. રા. વર્ધમાન સ્વરૂપચંદનાં ધર્મપત્ની, અ. સૌ. મણિબહેને લખેલું અને આ પછીનાં પાનાંમાં છાપેલું સ્ત્રી નીતિ પાઠ ભાગ ૧ લો એ નામનું નાનું પુસ્તક છે. તેમાંથી આજે વડપણ વિષે પાઠ ૪ થો ગંગાબહેન તેમને શીખવવાનાં છે.

સ્ત્રી નીતિ પાઠ.

ભાગ ૧ લો.

પાઠ ૧ લો-નીતિ.

૧ સર્વનાં માનીતાં થવું	૧૧ વિનય એ દયાનું મૂળ
૨ સર્વનાં ઓશીઆળાં થવું	૧૨ વિનય એ વિવેકનું મૂળ
૩ કાઠની ચોરીથી ચાલવું નહી	૧૩ સર્વનીશીખામણ સાંભળવી
૪ બેવકુફના છંદે ચાલવું નહી	૧૪ દુર્જનની સોબત તજવી
૫ કાઠના આગળ જૂઠું	૧૫ મર્યાદાથી રસ્તે ચાલવું
બોલવું નહી	૧૬ રાતે એકલાં જવું નહી
૬ સર્વના ઉપર હેત રાખવું	૧૭ મા બાપનો વિનય કરવો
૭ ગરીબની ઈચ્છા પુરવી	૧૮ સાસરિયાનો વિનય કરવો
૮ મોટાઓના હુકમને તાબે થવું	૧૯ બન્ને કુળ અજવાળવાં
૯ ધર્મ પાળવામાં ઉઘમી થવું	૨૦ પતિવ્રતા થવું
૧૦ દયા એ ધર્મનું મૂળ	

પાઠ ૨-વિધા.

૧ વિધા સુખ આપે	૭ વિધા એજ પરદેશમાં ભાઈ
૨ વિધા આપણું રૂપ	૮ વિધા પરમ શક્તિ
૩ વિધા ગુપ્ત ધન	૯ વિધા સર્વ પૂંજ
૪ વિધા એજ કીર્તિ	૧૦ વિધાને આધિન લક્ષ્મી
૫ વિધા એજ ગુરુ	૧૧ વિધા વડે સર્વ મળે
૬ વિધા એજ મદદગાર	૧૨ વિધા વડે કુળ શોભે

૧૩ વિદ્યાર્થી માન વધે

૧૪ વિદ્યા રક્ષણ કરે

૧૫ વિદ્યા વડે હેત વધે

૧૬ વિદ્યા પુશી રાખે

૧૭ વિદ્યાવાન સર્વથી મોટો

૧૮ વિદ્યા એ આંધળાની આંખ

૧૯ વિદ્યા એ બહેરાના કાન

૨૦ વિદ્યા એજ સર્વ

પાઠ ૩ બે-સ્ત્રી.

૧ સ્ત્રી ધરમાં એકલી ન રહે

૨ સ્ત્રી બહાર એકલી ન જાય

૩ સ્ત્રી આબરૂ વાળી શોભે

૪ સ્ત્રી નઠારી નારીને તજે

૫ સ્ત્રી સારીની સોખત કરે

૬ સ્ત્રી સ્વતંત્ર થાય નહી

૭ સ્ત્રી પીયરમાં વસે નહી

૮ સ્ત્રી પરપુરુષની સોખત
કરે નહી

૯ સ્ત્રી ઉત્સવમાં પણ એ-
કલી જાય નહી

૧૦ સ્ત્રી યાત્રાએ એકલી
જાય નહી

૧૧ સ્ત્રી પરપુરુષ સાથે યા-
ત્રાએ જાય નહી

૧૨ સ્ત્રી એકલી મુસાફરી
કરે નહી

૧૩ સ્ત્રી પતિ વિયોગે શણ-
ગાર સજે નહી

૧૪ સ્ત્રી સ્નાન અને તીલક કરે

૧૫ સ્ત્રી ધરનો વિવેક જાણે

૧૬ સ્ત્રી કરકસર કરે

૧૭ સ્ત્રી કુળની આબરૂ વધારે

૧૮ સ્ત્રી ધરને સ્વચ્છ રાખે

૧૯ સ્ત્રી પતિને સુખી કરે

૨૦ સ્ત્રી કુળનો ઉદ્ધાર કરે

પાઠ ૪ થો-વડપણ.

૧ ધરમાં વડાનો (મોટાનો)
વિનય કરવો

૨ વિનય કરવો તે વડપણ
૩ બીજાને સુખી કરવાં તે વડપણ

૪ વિવેકથી વર્તવું તે વડપણ	૧૪ દેરાણી પર હેત તે વડપણ
૫ વિવેકથી જમવું તે વડપણ	૧૫ મોટી નણુંદનો વિનય
૬ વિવેકથી કામ કરવું તે	તે વડપણ
વડપણ	
૭ વિવેકથી જમવું તે વડપણ	૧૬ નાની નણુંદ પર હેત
૮ પતિનો વિનય તે વડપણ	તે વડપણ
૯ સાસુનો વિનય તે વડપણ	૧૭ શોઝ્યના પુત્ર પર હેત
૧૦ સસરાનો વિનય તે વડપણ	તે વડપણ
૧૧ જાઠનો વિનય તે વડપણ	૧૮ નાની વહુ પર હેત તે વડપણ
૧૨ જાઠાણીનો વિનય તે વડપણ	૧૯ છોકરાં પર હેત તે વડપણ
૧૩ દિયર પર હેત તે વડપણ	૨૦ મોટું મન તે વડપણ

પાઠ ૫ મો—મર્યાદા.

૧ મર્યાદાથી બોલવું	૬ ગાળ બોલવી નહી તે મર્યાદા
૨ મર્યાદાથી ચાલવું	૧૦ પ્રતાણાં ગાવાં નહી તે મર્યાદા
૩ મર્યાદાથી ખાવું પીવું	૧૧ આધું ઓઠી ચાલવું
૪ મર્યાદાથી પહેરવું ઓઢવું	તે મર્યાદા
૫ મર્યાદાથી સૂવું બેસવું	૧૨ નિંદા ન કરે તે મર્યાદા
૬ મર્યાદાથી કામકાજ કરવું.	૧૩ વાતોડી સ્ત્રીઓની સો-
૭ નાના મોટાની મર્યાદા	બત તજે તે મર્યાદા
રાખવી	
૮ ખડખડ હસવું નહી	૧૪ આળસુ ના થાય તે મર્યાદા
તે મર્યાદા	

૧૫ ઉઘાડું માથું ન રાખે
તે મર્યાદા

૧૬ અંગઢાંકીને ચાલે તે મર્યાદા

૧૭ ઊંચે ચઢીને ન બેસે તે મર્યાદા

૧૮ ઉડાઉ ના થાય તે મર્યાદા

૧૯ ખાઉકોડ ના થાય તે મર્યાદા

૨૦ ડહાપણથી વર્તે તે મર્યાદા

પાઠ ૬—વરની સેવા.

૧ જને પરણ્યાં તે વર

૨ તેમની સેવા કરવી

૩ તેજ આપણા માલીક

૪ તેજ ધણી

૫ તેજ શરીરના માલીક

૬ તેજ સ્વામીનાથ

૭ તેજ શિરછત્ર

૮ તેજ પ્રાણના રક્ષક

૯ તેજ ભરણ પોષણ કરનાર

૧૦ તેજ આપણો શણગાર

૧૧ તેમની સેવા એજ ફરજ

૧૨ તેમનો સંબંધ એજ

આપણું નશીબ

૧૩ તેજ આપણું પૂર્વનું કર્મ

૧૪ તેમની માન્યતા તે આ-
પણી માન્યતા

૧૫ તેમનો ધર્મ તે આપણો ધર્મ

૧૬ તેમનાં સર્ગાં તે આપણાં સર્ગાં

૧૭ તેમના દુશ્મન તે આ-
પણા દુશ્મન

૧૮ તેમને વહાલાં થવું એજ
કર્તવ્ય

૧૯ તેમને ન્યાયપૂર્વક તાબે રહેવું

૨૦ તેમને ન્યાય માર્ગે દોરવા

પાઠ ૭ મો—પતિ.

૧ પતિનાં આશીયાળાં થવું

૨ પતિની ચોરીએ ચાલવું નહી

૩ પતિના છંદે ચાલવું નહિ

૪ પતિના પાસે જૂઠું બો-
લવું નહી

૫ પતિના પર હેત રાખવું

૬ પતિનું ધાર્યું કરવું	૧૩ પતિને પગે લાગવું
૭ પતિના હુકમને તાબે રહેવું	૧૪ પતિના સુતા પછી સૂવું
૮ પતિની ચોરી કરવી નહી	૧૫ પતિના ઉઠ્યા પહેલાં ઉઠવું
૯ પતિથી ચોરી રાખવી નહી	૧૬ પતિને હરધડી પ્રસન્ન રાખવું
૧૦ પતિ પાળે તે ધર્મને	૧૭ પતિ એજ આપણું જીવન
માન આપવું	૧૮ પતિ એજ આપણું ક-
૧૧ પતિના પૈસા બરબાદ	દ્યાણ
કરવા નહી	૧૯ પતિનાં દર્શન એજ મંગલ
૧૨ પતિને જમાડીને જમવું	૨૦ પતિ એજ આપણું સર્વસ્વ

પાઠ ૮—સુધડતા.

૧ ધરની વસ્તુ સંભાળી રાખે	૧૧ બાળકોનાં વસ્ત્ર સ્વચ્છ રાખે
૨ ધરનાં વાસણ ચોખ્ખાં રાખે	૧૨ ધર કચરાથી સાફ રાખે
૩ સધળું કામ નિયમસર કરે	૧૩ સીધું ચોખ્ખું રાખે
૪ હુમેશાં શરીર સાફ રાખે	૧૪ ઉઘોગી થવામાં આનંદ માને
૫ કામ પરવારી વહેલી સૂઝ જાય	૧૫ ધરનું સધળું કામ કરે
૬ સવારમાં સર્વના પહેલી ઉઠે	૧૬ જાતે પીરસી સર્વને જમાવે
૭ હુમેશાં દાતાણુ કરે	૧૭ રસોઈ જાતે બનાવે
૮ ગોખરાઈથી દૂર રહે	૧૮ પાણી વિવેકથી ગળે
૯ નિયમસર વિદ્યા ભણે	૧૯ અજવાળામાં રસોઈ કરે
૧૦ નીતિની કવિતાઓ કંઠે કરે	૨૦ સર્વ જાતની રસોઈ જાણે

પાઠ ૯—નવરાશ.

૧ નવરાં બેસવું નહી	૧૩ નવરાશમાં પરોપકાર શોધવો
૨ નવરાં બેસે તે નખોદ વાળે	૧૪ નવરાશમાં લખવું
૩ નવરાં બેસનાર માંદુ થાય	૧૫ નવરાશમાં આપણા કુ-
૪ નવરાશમાં વિદ્યા ભણવી	ર્તુણ તપાસવા
૫ નવરાશમાં નવું શીખવું	૧૬ નવરાશમાં કુળ મોટપ
૬ નવરાશમાં કામકાજ કરવું	વધારવી
૭ નવરાશમાં શીખેલું	૧૭ નવરાશમાં છોકરાં કુળવવાં
સંભાળવું	૧૮ નવરાશમાં ધરનો હીસાખ
૮ નવરાશમાં નવો ઉઘમ કરવો	લખવો
૯ નવરાશમાં કપડાં શીવવાં	૧૯ નવરાશમાં ધરડાંઓની
૧૦ નવરાશમાં વસ્ત્ર ધોવાં	સેવા કરવી
૧૧ નવરાશમાં સગાંની ખખર લેવી	૨૦ નવરાશમાં ગરીબોની
૧૨ નવરાશમાં છોકરાંની	સારવાર કરવી
પરીક્ષા લેવી	

પાઠ ૧૦—સ્ત્રીના અલંકાર (ધરેણાં)

૧ પતિ સ્ત્રીનો અલંકાર	૭ સુધડતા તે સ્ત્રીનો અલંકાર
૨ વિદ્યા તે સ્ત્રીનો અલંકાર	૮ વડપણ તે સ્ત્રીનો અલંકાર
૩ ઉદ્યોગ તે સ્ત્રીનો અલંકાર	૯ નીતિ તે સ્ત્રીનો અલંકાર
૪ વિનય તે સ્ત્રીનો અલંકાર	૧૦ સાસરે વસવું તે સ્ત્રીનો
૫ મર્યાદા તે સ્ત્રીનો અલંકાર	અલંકાર
૬ પતિવ્રત તે સ્ત્રીનો અલંકાર	૧૧ વિવેકી થવું તે સ્ત્રીનો અલંકાર

૧૨ ચતુર છોકરાં તે સ્ત્રીનો
અલંકાર

૧૩ મીઠું બોલવું તે સ્ત્રીનો
અલંકાર

૧૪ સત્ય બોલવું તે સ્ત્રીનો
અલંકાર

૧૫ ધૈર્ય રાખવું તે સ્ત્રીનો
અલંકાર

૧૬ નિષ્કપટતા તે સ્ત્રીનો અ-
લંકાર

૧૭ નિર્લોભ તે સ્ત્રીનો અલંકાર

૧૮ દયાળુપણ તે સ્ત્રીનો અલંકાર

૧૯ પવિત્રતા તે સ્ત્રીનો અલંકાર

૨૦ મુલાયજ તે સ્ત્રીનો અલંકાર

પાઠ ૧૧—કૂવડનાં લક્ષણ.

૧ પતિના સામું બોલે તે કૂવડ

૨ વગર ભણેલી તે કૂવડ

૩ આળસુ તે કૂવડ

૪ અભિમાની તે કૂવડ

૫ ગોખરી તે કૂવડ

૬ લાજવગરની તે કૂવડ

૭ વ્યભિચારિણી તે કૂવડ

૮ તુચ્છ બુદ્ધિવાળી તે કૂવડ

૯ પિયરમાં રહેવું પસંદ

કરે તે કૂવડ

૧૦ મૂરખ છોકરાંની મા તે કૂવડ

૧૧ ગાળો બોલે તે કૂવડ

૧૨ જૂઠું બોલે તે કૂવડ

૧૩ અધિરીને ઉતાવળી તે કૂવડ

૧૪ કપટી હોય તે કૂવડ

૧૫ નિર્દય હોય તે કૂવડ

૧૬ મુલાયજ વગરની તે કૂવડ

૧૭ (મોડી) ઉઠે તે કૂવડ

૧૮ અર્થ જાણ્યા વિના ગો-

ખણ પટ્ટીને પસંદ કરે

તે કૂવડ

૧૯ પાડોસીથી કજીઆ કરે

તે કૂવડ

૧૯ ઠાઘની ચોરી કરે તે કૂવડ

૨૦ બીજાને વાતે વાળે તે કૂવડ

પાઠ ૧૨ મો—મહેનત.

૧ જ્ઞાન જોઈએ તો મહેનત કરો	૧૨ જીંદગી સપ્તજ કરવી
૨ ખાવા જોઈએ તો મહે-	હોય તો મહેનત કરો
નત કરો	
૩ પૈસા જોઈએ તો મહેનત કરો	૧૩ છોકરાં કેળવવાં હોય
૪ સુખ જોઈએ તો મહે-	તો મહેનત કરો
નત કરો	
૫ આખરૂ જોઈએ તો મ-	૧૪ પ્રભુનાં વહાલાં થવું હોય
હેનત કરો	તો મહેનત કરો
૬ તન્દુરસ્તી જોઈએ તો	૧૫ ઉત્તમ સ્ત્રી બનવું હોય
મહેનત કરો	તો મહેનત કરો
૭ ડૂવડ ના કહેવાવું હોય	૧૬ કુળને અજવાળવું હોય
તો મહેનત કરો	તો મહેનત કરો
૮ ઉદ્યોગી થવું હોય તો	૧૭ દુઃખ દુર કરવું હોય
મહેનત કરો	તો મહેનત કરો
૯ સંસાર સુધારવો હોય	૧૮ યશ મેળવવો હોય તો
તો મહેનત કરો	મહેનત કરો
૧૦ માનીતાં થવું હોય તો	૧૯ નામીયાં થવું હોય તો
મહેનત કરો	મહેનત કરો
૧૧ કોઈને વશ કરવું હોય	૨૦ પરલોક સુધારવો હોય
તો મહેનત કરો	તો મહેનત કરો

પાઠ ૧૩—નાશકારક.

૧ આગસ આરોગ્યતાનો
નાશ કરે છે	૧૧ જૂઠું વિશ્વાસનો નાશ
કરે છે
૨ કલેશ લક્ષ્મીનો નાશ કરે છે	૧૨ ક્ષમા ક્રોધનો નાશ કરે છે
૩ લડાઇ જન માલનો
નાશ કરે છે	૧૩ નમ્રતા અભિમાનનો નાશ
કરે છે
૪ મિતાહાર રોગનો નાશ
કરે છે	૧૪ નઠારી સ્ત્રીઓ સારીસ્ત્રીઓ-
નો નાશ કરે છે
૫ સરલતા શત્રુભાવનો નાશ
કરે છે	૧૫ વાતોડીઓ કુટુંબનો
નાશ કરે છે
૬ પુન્ય, પાપનો નાશ કરે છે	૧૬ લડકણી સ્ત્રીઓ વંશનો
નાશ કરે છે
૭ ધૈર્ય અધિરીઆપણનો
નાશ કરે છે	૧૭ લખાડ સ્ત્રીઓ આખર-
નો નાશ કરે છે
૮ સુધડતા દૂવડપણનો
નાશ કરે છે	૧૮ રોગી સ્ત્રી પોતાના જી-
વનનો નાશ કરે છે
૯ સદ્ગુણો અપકીર્તિનો
નાશ કરે છે	૧૯ પતિનો અપ્રેમ સ્ત્રીનો
નાશ કરે છે
૧૦ હીંસા દયાનો નાશ કરે છે	૨૦ સત્સંગ કુસંપનો નાશ કરે છે

પાઠ ૧૪—સાસરે વર્તણુંક.

૧ સર્વને માનથી બોલાવવાં	૩ કડવાં વચન સહન કરવાં
૨ સર્વનો ઠપકો સહન કરવો	૪ રજા વિના બહાર જવું નહિ

- ૫ ધરનો મોભો જાળવવો
 ૬ સર્વની સાથે વિનયથી વર્તવું
 ૭ નાનાંપર હેત દેખાડવું
 ૮ સર્વને હળી મળીને ચાલવું
 ૯ માંદાંની ખખર જોવા જવું
 ૧૦ તેમની સારવાર કરવી
 ૧૧ તેમની હરકતો દૂર કરવી
 ૧૨ દુઃખ વેડીને તેમનું કામ કરવું
 ૧૩ તેમના તરફથી વખાણની ઇચ્છા રાખવી નહીં
 ૧૪ ચતુરાઇ ધારણ કરવી
 ૧૫ મુલાયજો વારંવાર સંભાળવો
 ૧૬ અવિવેકી વર્તન જરૂર ત્યજવું
 ૧૭ અંગ ઉઘાડાં મૂકવાં નહીં
 ૧૮ ખડખડ હસવું નહીં
 ૧૯ આહાર વિહાર ગુપ્તપણે કરવો
 ૨૦ સદાચરણને ધ્યાનમાં રાખવાં

પાઠ ૧૫—કોણ પતિવ્રતા નહીં.

- ૧ લટકતી ચાલ ચાલે તે પતિવ્રતા નહીં
 ૨ ચટકતી ચાલ ચાલે તે પતિવ્રતા નહીં
 ૩ અક્રુડ ચાલે તે પતિવ્રતા નહીં
 ૪ ઉંચી નજરે, ઉતાવળે ચાલે તે પતિવ્રતા નહીં
 ૫ માથું ઉઘાડું રાખે તે પતિવ્રતા નહીં
 ૬ ઊંટની પેઠે ઉતાવળી ચાલે તે પતિવ્રતા નહીં
 ૭ ફેન્સી પહેરે તે પતિવ્રતા નહીં
 ૮ મ્હોં મચકોડે તે પતિવ્રતા નહીં
 ૯ ખડખડ હસે તે પતિવ્રતા નહીં
 ૧૦ પૈસા છુપા રાખે તે પતિવ્રતા નહીં

૧૧ સુંદર પોષાક ઈચ્છે તે
પતિવ્રતા નહીં	૧૬ અકારણ પરધેર જાય તે
પતિવ્રતા નહીં
૧૨ છૂટથી બોલે તે પતિ-
વ્રતા નહીં	૧૭ નિંદા કરે તે પતિવ્રતા
નહીં
૧૩ પતિની ભક્તિમાં નહીં
તે પતિવ્રતા નહીં	૧૮ સામું બોલે તે પતિવ્રતા
નહીં
૧૪ ખરાબ ભાષણ કરે તે
પતિવ્રતા નહીં	૧૯ “ અવાય છે ” એમ
બોલે તે પતિવ્રતા નહીં
૧૫ નીચની સોજત કરે તે
પતિવ્રતા નહીં	૨૦ વાત કરતાં હસે તે પ-
તિવ્રતા નહીં

પાઠ ૧૬—વસ્ત્રાભૂષણ.

૧ લુગડાં ચોખ્ખાં રાખવાં	૮ માત્ર સાદાં પહેરતાં શીખવું
૨ લુગડું શોભતૂં રાખવું	૯ સાદાઈનો પાઠ બીજી
૩ લુગડાં સંપત પ્રમાણે
પહેરવાં	શ્રીઓને શીખવવો
૪ લુગડાં આછાં પહેરવાં નહિ	૧૦ કપડાં સારી રીતે અવેરવાં
૫ લુગડાં પ્રાટેલાં પહેરવાં નહી	૧૧ ધરેણાં બહુ પહેરવાં નહીં
૬ અંગ દેખાય તેવાં પહે-
રવાં નહીં	૧૨ ધરેણાં જમ અને તેમ
થોડાં પહેરવાં
૭ તોછડાઈ જણાય તેવાં
પહેરવાં નહીં	૧૩ દેખાદેખી ધરેણાંનો વાદ
કરવો નહીં

૧૪ ધરેણીથી નહીં પણ
શીયળથી શરીર શોભે

૧૫ ધરેણીની ફેશનની પ-
સંદગી એજ પડતી

૧૬ ધરેણીથી ઘર જાય

૧૭ ઉદભદ્ર શણગાર એજ
અનીતિ

૧૮ મેલાં કપડાં પહેરવાં નહી

૧૯ ફાટેલાં કપડાં પહેરવાં નહી

૨૦ લુગડાં સ્વચ્છ પહેરવાં

પાઠ ૧૭—સ્વભાવ.

૧ નમ્ર સ્વભાવ રાખવો

૨ શાન્ત સ્વભાવ રાખવો

૩ દયાળુ સ્વભાવ રાખવો

૪ હસમુખો સ્વભાવ રાખવો

૫ ગંભીર સ્વભાવ રાખવો

૬ માયાળુ સ્વભાવ રાખવો

૭ ઝેર વેર મનમાં રાખવું નહી

૮ ઇર્ષાવાળો સ્વભાવ રા-
ખવો નહીં

૯ સર્વ સાથે ભલામી રાખવી

૧૦ સર્વને નમીને ચાલવું

૧૧ ચીડીઓ સ્વભાવ રાખ-
વો નહીં

૧૨ અહંકારી સ્વભાવ રા-
ખવો નહીં

૧૩ મોટાનું માન રાખવું

૧૪ મોટાની શરમ રાખવી

૧૫ સર્વની વ્યાજબી
શીખામણ માનવી

૧૬ મોટું મન રાખવું

૧૭ કોઈનું ભૂંડું ઇચ્છવું નહી

૧૮ પ્રસંગે કોઈનું કામ બ-
ગાડવું નહીં

૧૯ ક્રોધી થવું નહીં

૨૦ કલેશ કરી ભૂખ્યાં રહેવું નહી

પાઠ ૧૮—વાત.

૧ સ્ત્રી વાતોડી થાય નહીં

૨ છાની વાત કોઈને કહે નહી

૩ ધરની છાનીવાત કોઢને કરે નહીં	૧૧ નિંદાની વાત કરે નહીં
૪ કોઈની નુકશાનભરી વાત કરે નહીં	૧૨ અનીતિની વાત કરે નહીં
૫ કોઈની આધીપાછી વાત કરે નહીં	૧૩ કોઈના છિદ્રની વાત કરે નહીં
૬ રસ્તે પુરુષથી વાત કરે નહીં	૧૪ શાસ્ત્રની વાત કરે
૭ કોઈના રહસ્યની વાત કરે નહીં	૧૫ નીતિની વાત કરે
૮ શીખામણની વાત કરે	૧૬ મર્યાદાની વાત કરે
૯ ડાહ્યાપણની વાત કરે	૧૭ વડપણની વાત કરે
૧૦ ઝઘડો થાય તેવી વાત કરે નહીં	૧૮ પતિવ્રતની વાત કરે
	૧૯ ધર્મની વાત કરે
	૨૦ કલ્યાણકારી સધળી વાતો કરે

પાઠ ૧૯—પોતાની શક્તિ

૧ ખોરાક વધાર્યો વધે ને ઘટાડ્યો ઘટે	૫ કામ વધાર્યો વધે ને ઘટાડ્યો ઘટે
૨ ઊંઘ વધારી વધે ને ઘટાડી ઘટે	૬ કળ્ત્ર્યો વધાર્યો વધે ને ઘટાડ્યો ઘટે
૩ આળસ વધાર્યું વધે ને ઘટાડ્યું ઘટે	૭ વિદ્યા વધારી વધે ને ઘટાડી ઘટે
૪ ઉદ્યોગ વધાર્યો વધે ને ઘટાડ્યો ઘટે	૮ ભય વધાર્યો વધે ને ઘટાડ્યો ઘટે

૯ હિમ્મત વધારી વધે ને
ધટાડી ઘટે	૧૫ લજ્જા વધારી વધે ને
ધટાડી ઘટે
૧૦ અભિમાન વધાર્યો વધે
ને ઘટાડ્યો ઘટે	૧૬ વૈર્ય વધાર્યું વધે ને
ધટાડ્યું ઘટે
૧૧ બળ વધાર્યું વધે ને
ધટાડ્યું ઘટે	૧૭ સહનશીલતા વધારી વધે
ને ઘટાડી ઘટે
૧૨ ચોખ્ખાઈ વધારી વધે
ને ઘટાડી ઘટે	૧૮ મર્યાદા વધારી વધે ને
ધટાડી ઘટે
૧૩ ઉડાઉ ખર્ચ વધાર્યું વધે
ને ઘટાડ્યું ઘટે	૧૯ કુરસદ વધારી વધે ને
ધટાડી ઘટે
૧૪ કુળ મોટપ વધારી વધે
ને ઘટાડી ઘટે	૨૦ ઈચ્છા વધારી વધે ને
ધટાડી ઘટે

પાઠ ૨૦—નીચ

૧ શરમ વગરની તે નીચ	૭ લડાઈ કરાવે તે નીચ
૨ નીચની સોબતે ચઢે તે નીચ	૮ ગાળો બોલે તે નીચ
૩ શીખામણુ નમાને તે નીચ	૯ ફટાણાં ગાય તે નીચ
૪ ધન આપે પણ મન ન આપે
તે નીચ	૧૦ નઠારીની ચાલે ચાલે તે
નીચ
૫ નિર્ધન પતિ પર અભાવ
રાખે તે નીચ	૧૧ મૂર્ખની નકલ કરે તે નીચ
૬ પૈસાની સગી થાય તે નીચ	૧૨ ક્રોધના ચાળા પાડે તે નીચ
	૧૩ ગરીબને સતાવે તે નીચ

૧૪ ધર્મથી વિમુખ તે નીચ	૧૮ નાટક જુવે તે નીચ
૧૫ પતિને અણુગમતી તે નીચ	૧૯ પતિને પજવે તે નીચ
૧૬ માખાપને અણુગમતી
તે નીચ	૨૦ ભણ્યા વિનાની તે
નીચમાં નીચ
૧૭ મશ્કરી કરે તે નીચ	

પાઠ ૨૧—શત્રુ.

૧ વ્યભિચારિણીને પતિ શત્રુ	૧૧ ગોખરીને સુધડ શત્રુ
૨ લોભીણીને માગણ શત્રુ	૧૨ જૂઠીને સાચું બોલનારી શત્રુ
૩ મુર્ખિણીને હિત વચન
કહેનાર શત્રુ	૧૩ નીચને સદ્ગુણવાળી શત્રુ
૪ આળસુને કામ બતા-
વનાર શત્રુ	૧૪ દુષ્ટાને છિદ્ર શોધનારી શત્રુ
૫ નિર્લજ્જને શીળવતી શત્રુ	૧૫ પ્રણયવાનને અભાગિણી
શત્રુ
૬ અભણને ભણેલી શત્રુ	૧૬ ભાગિણીને રોગ શત્રુ
૭ ઠોઠને શિક્ષક શત્રુ	૧૭ પૈસાવાળીને રાજ શત્રુ
૮ ભણનારીને વાતોડી શત્રુ	૧૮ રૂપાળીને દુર્જન શત્રુ
૯ છટકેલીને ડોશી શત્રુ	૧૯ ગુણવાળીના મૂર્ખ શત્રુ
૧૦ ઉડાઉને હિસાબ માગ-
નાર શત્રુ	૨૦ વગર ભણેલા ભણેલીના
શત્રુ

પાઠ ૨૨—મૂર્ખ.

૧ વિના કારણ ક્રોધ કર-
નારી મૂર્ખ | ૨ વિના જાણે વિશ્વાસ કરે
તે મૂર્ખ |
|-------------------------------------|-------------------------------------|

૩ વિના બોલાવે બોલનારી	૧૩ કજીયો પ્યારો લાગે તે મૂર્ખ
મૂર્ખ	૧૪ દામ પ્યારા લાગે તે મૂર્ખ
૪ પારકી કુથલી કરે તે મૂર્ખ	૧૫ મોજ મજ પ્યારી લાગે
૫ ન કરવાનું કરે તે મૂર્ખ	તે મૂર્ખ
૬ વાદવિવાદ કરે તે મૂર્ખ	૧૬ શીયળને ઈચ્છે નહીં તે
૭ શીખામણુ ન સાંભળે	મૂર્ખ
તે મૂર્ખ	૧૭ નીતિનું ભાન ન રાખે
૮ વખત વિના બોલે તે મૂર્ખ	તે મૂર્ખ
૯ નિંદા કરનારી તે મૂર્ખ	૧૮ લોકા જને શાણી ના
૧૦ કુકર્મ કરે તે મૂર્ખ	કહે તે મૂર્ખ
૧૧ સત્સંગ અપ્રિય તે મૂર્ખ	૧૯ કાઠની ચાટી કરે તે
૧૨ પરપુરુષ પ્યારો લાગે તે	મૂર્ખ
મૂર્ખ	૨૦ પતિધર્મ ન જાણે તે
	મૂર્ખ

શાળામાં અભ્યાસ માટે જતી આ નાની બહેનો માટે ગંગાબહેને શનિવારને દિવસે આ નીતિપાઠ તથા રવિવારે ગરબા શીખવવાનો કાર્યક્રમ રાખેલો છે.

શાન્તાબહેન વખતસર આવી પહોંચ્યાં. પહેલા ત્રણ પાઠ તે બહેનોએ વાંચ્યા. તેમની વાંચવાની તથા તેના અર્થ કરી સમજાવવાની રીત તથા તે પ્રમાણે તેમનાં આચરણ બેઠ શાન્તાબહેન તો ખુશ ખુશ થઈ ગયાં.

ગંગાબહેને તે છોકરીઓને ચોથો પાઠ ભણાવ્યો.

આજનો પાઠ જલદી પૂરો થઈ ગયો. તેથી તે છોકરીઓએ મંગાબહેન પાસે ગરબા ગાવાની મંજૂરી માગી. તેમનો ઉત્સાહ જોઈ ગંગાબહેને તેમને નાપુશ ન કર્યાં. છોકરીઓએ તે ગરબામાં મંજૂરાનો ઉપયોગ કર્યો. રાગ અને તાલ બદલ ગરબાનું ગાયન શરુ થયું. શાન્તાબહેન સાંભળે છે. મહોલ્લાની બીજી બાઈઓ પણ ગરબાનો આનંદ લૂંટવા આવી પહોંચ્યાં. ત્રણ ગરબા છોકરીઓએ ગાયા. પછી થોડોક આરામ લેવા બેસી ગયાં.

ચૈતન્ય બહેને શરુ કર્યું

(અચકો મચકો કારેલી. એ રાગ)

સુન્દર બાઈ ચાલ્યાં સાસરીએ,
માબાપ શીખામણુ દે છે બહેન;

લાજ વધારજો લાખેણી.

સાસુજી કહે તે સાંભળજો;
કોઈશું વઢવાડ ન કરશો બહેન!
સાંખી રહેજો બોલ્યું સઉનું;
અભિમાન ન અંતર ધરશો બહેન !

લાજ૦

લાજ૦

ધરમાં ને ધરમાં ધર કરીએ;
પરધેર ધણું નવ જઈએ બહેન !

લાજ૦

મેલાં ઘેલાં જ્યમ નવ રહીએ;
ત્યમ બહુ જ ઠઠારો ન કરીએ બહેન !

લાજ૦

કોઈ વાત કરે આપણી વાંસે;
એવું કદી ન આચરીએ બહેન !

લાજ૦

જે સંપ સગાથી તોડે છે;
 તે છેવટ હાથ ધસે છે બહેન ! લાજ૦
 જે સઉનું સારું ઇચ્છે છે;
 તેના દિલમાં દેવ વસે છે બહેન ! લાજ૦
 તમે ભણ્યાં ગણ્યાં બહુ ડાહ્યાં છો;
 તમને ઝાઝું શું કહીએ બહેન ! લાજ૦

પછી તારાબહેને ગાવા માંડ્યું.

ઓધવળ સંદેશે કહેજો શ્યામને-એ રાગ.

અબળા જાતિએ જગમાં જન્મી સદા,
 પતિકુળમાં નીતિથી કરવો વાસ જો;
 રાય સમું સુખ હોયે માતપિતા ગૃહે,
 પણ તે સુખની તલભર ધરવી ના આશ જો. અબળા૦
 પતિવ્રત પાળી પતિસેવા સજવી સદા,
 પતિની આજ્ઞા કદી નવ કરવી ભંગ જો;
 માત પિતા સમ સાસુશ્વસુરને સેવવાં,
 (વળી) નિકટ સંબંધી પાલવવાં જે અપંગ જો. અબળા૦
 ખટ્ રસ ભોજનની વિધિ સઘળી જાણવી,
 ઉત્તમ પાક કર્યાની ધરવી હોંસ જો;
 જે ગુણ જમાં હોય તે તેથી શિખવો,
 શિખામણુ કો દે તો ન ધરવો રોશ જો. અબળા૦
 પતિ પ્રભુ સમ લહી કરવી ભક્તિ પ્રેમથી,
 અનન્ય થઇને પતિ પ્રતિ રહેવું શુદ્ધ જો;

તુચ્છ સકળ વ્યવહાર તણા આ કારણે,
વાણીથી પણ કદી નવ કરવું યુક્ત ને. અખળા૦
સુખ દુઃખ સહેતાં સમ ગણવાનો મહાવરો,
દૃઢ રાખીને અંતર રહેવું શાંત ને;
ભાગીરથી પ્રભુ પદને અંતે પામવા,
શાણી સખીએ શિખ અહીં ભજવા કંથ ને. અખળા૦
(નૃસિંહાચાર્ય)

ત્યાર પછી કેસર બહેને નીચેની ગરબી ઉપાડી.
ગરબી.

આવો બહેની આજે રમીએ આપણે,
વર્તન ફેરી રીતલડી ગીત શુભ રે;
વદવું હરવું પ્રરવું કેવું લોકમાં રે,
કરવું ધરવું કારજ કેવે રૂપ રે. ૧
મૃદુ મૃદુ મીઠડાં વેણ વદેથી શું વળ્યું ?
જો નવ અંતરમાંહિ મીઠાશનું મૂળ રે;
વાંચન લેખન પાઠ પઢે શું પામીએ ?
જો ના નમ્ર સ્વભાવે દિપવ્યું નૂર રે. ૨
લટકત મટકત ચાલ હિંડેરે શું થયું ?
સહિષણુ વિનયનું સંધર્યું ના સુખરૂપ રે;
સુંદર નૈતમ શણગારો ક્યમ શોભશે ?
દિવ્ય શિયળપટફળ ગણ્યું મન ઘૂળ રે. ૩
માળા પૂજા કંકુ છાંટે શું મળે ?
કદિ નિજ નાથ ગણ્યો ના શિરપર ભૂપરે;

નાહ્યે ધોયે સાપ્તથી શું ઉઘડયું ?
 કદિ ના રાખ્યું અંતર સુધડ ખૂબ રે. ૪
 બુદ્ધિ દીધી ઈશે તે શા અર્થની ?
 નાખ્યો શુભ ઉપકારને ઊંડે કૂપ રે;
 ડાહપણનો દરિયાવ બનેથી શું વળ્યું ?
 રસિયા સત્યપે પ્રીનિતું ના પૂર રે. ૫
 વિવિધ ભોજન રાંધ્યાં તે કયમ પ્રાવશે ?
 નિરખી ભોજન પાત્ર ચડે જો સૂગરે;
 નિશદિન ધરનો ભાર વહ્યા તે વેઠ છે,
 જો નવ ધરતું યંત્ર છે નિયમિત શુભ રે. ૬
 આ જ થોડું ગાયું વધુ તે માનિયે,
 સૌમાં આવે પાર નહિં છે ખૂબ રે;
 ધુંટલડો એક અમૃતનો ઝટ દાખવે;
 શો તે માંહિ સ્વાદ રમે રમઝૂમ રે. ૭

એ સમયનો લાભ, બીજી મોટી ઉંમરની બહેનો જ
 અત્યાર સુધી ગરબા સાંભળતાં હતાં તેમણે, ઉઠાવી લીધો.

શ્રી રામ વનમાં જતાં સીતાને પોતાની સાથે વનમાં ન
 આવવા સમજાવે છે એ મતલબનો નીચેનો ગરબો મહાલક્ષ્મી
 બહેને શરુ કર્યો.

રાગ ધોળ

રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવતાં, સતી સીતાને આવતાં સાથ;
 કહે રઘુનાથ, પધારો પીયર ભણી.

શ્રીરામ સીતાને સાસુ સસરા સાથે રહેવા સમજાવે છે ૮૩

નહીં તો અહીં રહે સસરાના રાજ્યમાં,
હેતે હળી મળી સાસુ સંગાથ; નહીં તો જોડી હાથ,—પધારો૦
અમે વસ્તીમાં નહીં વસીએ વનિતા, અમે કરશું જઈ વનવાસ;
તમે પામો ત્રાસ,—પધારો૦
સાથે રથ કે ઘોડું નહીં રાખીએ, નહીં રાખીએ દાસી કે દાસ;
કોઈ અમ પાસ,—પધારો૦
તમે કોશનો પંથ કીધો નથી, ચરણે ચાલવાથી પામો થાક;
લીટી ખેંચો નાક,—પધારો૦
અમે વનપ્રજા ખાઈ ખુશીમાં રહીશું, કોઈ દિવસે તો કેવળ શાક;
વિના લુણ પાક,—પધારો૦
વનમાં નથી મંદિર નથી માળીઆં, નથી પોઢવા કાજ પલંગ;
રંગિત નવ રંગ,—પધારો૦
કરશું ધાસ કે પાનની ઝુંપડી, સૂવા સાથરો તે ખુંચે અંગ;
એમાં શો ઉમંગ,—પધારો૦
વનમાં હીરનાં ચીર તો નહીં મળે,
વનમાં નહીં મળે ફરતાં ફૂલેલ; કે તેલ ધૂપેલ,—પધારો૦
વનમાં નહીં મળે શાણી સાહેલીયો, કરશે કો સંગે ખંતથી ખેલ;
ઉમંગ ભરેલ,—પધારો૦
ઉણુ કાળે વાશે ઊના વાયરા, એવું દેખીને થાશે ઉદાસ;
જ્યારે જોઈ માસ,—પધારો૦
વરસે મેઘ ને ઝબકશે વીજળી, તેવે ટાણે તો તરુતળે વાસ;
નહીં છત્ર પાસ,—પધારો૦

વનમાં ધાતકી છે રાક્ષસ ધણા, ચારે તરફ ફરે બહુ ચોર;
 જેનું ધણું જોર,—પધારો૦
 વનમાં વાઘ વરૂ ને વાંદર જેવાં, ધણાં વિચરે જનાવર ઘોર;
 બચે નહીં ઢોર,—પધારો૦
 મોટા પર્વત દેખીને માનની, તમે નજરે જોયા નહિં જય;
 દીઠે ખાવા ધાય,—પધારો૦
 તમે રાજકન્યા કાયા કોમળી, વનવાસનાં દુઃખ ન વેઠાય;
 કાયા કરમાય,—પધારો૦
 ધરમાં અંધારું દેખી ડરો ધણાં, નથી નિસર્ચાં કદી ધરખાર;
 છો નાજુક નાર,—પધારો૦
 તમે છોટી ઉંમર વર્ષ સોળનાં, નથી સંકટ વેઠ્યાં લગાર;
 તમે કોઈ વાર,—પધારો૦
 પરણી આવીને પીયર ગયાં નથી, તમને મળવાને ઈચ્છે છે માય;
 ચોંપે ચિત્ત રહાય,—પધારો૦
 રાજ જનકજી તમને ઝંખે ધણું, તેના સંદેશા આવે સદાય;
 તેડાં પાછાં જાય,—પધારો૦
 ભાત ભાતનાં ભોજન ભાવતાં, તમને મોકલશે મહીપાળ;
 પુરાવોને થાળ,—પધારો૦
 અમે અવધે ફરી જ્યારે આવશું, લેશું સ્નેહથી તમારી સંભાળ;
 ત્યારે તત્કાળ,—પધારો૦
 રૂડી મિથિલાપુરી મન માનતી, તેમાં પામશે પરમ વિરામ;
 છે બાપનું ગામ,—પધારો૦

સીતાજીએ રામને આપેલો ઉત્તર (ગરબી) ૮૫

ગોરી તમને ગમે તેમ હું કરું, એમ દલપતરામનો સ્યામ;
કહે રાજરામ,—પધારો०

ગરબો સાંભળી વાતાવરણ ગંભીર બની ગયું : એટલામાં
કમળાબહેને કોકિલ કંઠે સીતાજીએ શ્રીરામને આપેલો ઉત્તર
ગાવો શરૂ કર્યો.

“ સતી સીતાનો ઉત્તર.” રાગ ધોળ.

એવું સાંભળીને સીતાજી કહે, સુણો સુંદર શ્યામ સુબળ;
પ્યારા મારા પ્રાણ, સાથે રાખો સ્નેહથી.

જુદાં પડવાની વાત બહાલા કરો, તે તો બોલ વાગે તીણાં બાણ;
રઘુકુળ ભાણ,—સાથે०

સ્વામી જ્યાં તમે ત્યાં ધર માહરું, તમથી વેગળી તે પરદેશ;
હું જાણું હંમેશ,—સાથે०

તમે જોગીનો વેશ જો ધારશો, તો હું જોગણનો ધરું વેશ;
જટા કરું કેશ,—સાથે०

સ્વામી તમે રે સુખી તો સુખ માહરે,

તમે દુઃખમાં તો દુઃખ મારે દેહ; એમાં શો સંદેહ,—સાથે०
ઢાઢ પરણ્યા પછી રહે પીયરમાં, અવતાર બળ્યો ધિક એહ;
મુઝ્યા જીવી તેહ,—સાથે०

સ્વામી તમ વિના મંદિર ને માળિયાં, ભાસે પર્વત મોટા સમાન;
વસ્તી તો વેરાન,—સાથે०

મહાવનમાં ભરી વસ્તી ભાસશે, જ્યારે પામીશ દર્શન દાન;
કૃપાના નિધાન,—સાથે०

સાસુ સસરો ને માત પિતા સહુ, ભલે જીવો કરો રૂડાં રાજ;
 મને મહારાજ,—સાથે૦
 સ્વામી શું કરું ભાઈ ભોજઈને ? સ્વામી શું કરું સૈયર સમાજ;
 કો'નું નથી કાજ,—સાથે૦
 સાચું સગપણ જગમાં સ્વામી તણું, બીજો સ્વાર્થી સધળો સંસાર;
 કુટુંબ પરિવાર,—સાથે૦
 મારાં લાડ પાલણુ તમે લાલજી, બીજો નથી આંસુનો લોનાર;
 કે એકે આધાર,—સાથે૦
 કાયા પ્રાણ થકી જે જુદી રહે, તો હું તમથી જુદી પડી છેક;
 જીવું તજી દેક,—સાથે૦
 જે કોઈ જળથી જુદી પાડી માછલી, રાખે દૂધમાં કરી વિવેક;
 જીવે પણ એક,—સાથે૦
 તમે સુખના સાગર રહેા વેગળા, પછી શું કરું રાજને પાટ,
 હવેલીના ઠાઠ,—સાથે૦
 મને હીરનાં ચીર ગમે નહીં, મને ન ગમે ધરેણાંના ઘાટ;
 મટાડો ઉચાટ,—સાથે૦
 હું તો તમને દીઠે થાઉં દેખતી, અણદિઠે તો આંધળી ભીંત;
 જન્મની એ રીત,—સાથે૦
 મેં તો સ્નેહ તોડ્યે સર્વ લોકથી, બાંધી તમ સંગે પૂરણ પ્રીત;
 ચોરાયું છે ચિત્ત,—સાથે૦
 જમવું જીવન તમથી જુદાં પડી, હોય વિધવિધનાં પકવાન;
 તે વિષનાં નિશાન,—સાથે૦
 કરીએ ભોજન તમ સંગે ભાવથી, હોય કેવળ શાક કે પાન;
 તે મેવા સમાન,—સાથે૦

પડશે તડકા તાપ વૈશાખના, તે તો જાણીશ ચંદ્ર પ્રકાશ;
 રહી તમ પાસ,—સાથે૦
 મુજને મેલી જો કંથ પધારશે, આવી મળવાની ધરશે ન આશ;
 નિશ્ચયે પામું નાશ,—સાથે૦
 કરતી વાત ઢળી પડી ધરણીએ, નારી જનકી ચૈને નિરાશ;
 કહે લેતી શ્વાસ,—સાથે૦
 દયા કરી દેવ દલપતરામને, સખી સીતાને દેખી ઉદાસ;
 જતાં વનવાસ, સાથે રાખ્યાં રનેહથી.

એ ગરબો સાંભળી બધામાં ઉમંગ આવ્યાં અને ચંપા-
 બહેને બીજો ગરબો ઉપાડ્યો.

(ઓધવજીના મહીનાનો રાગ.)

પુત્રી પુણ્ય તણો મારગ એ માનવો,
 જથી વિશ્વ વિષે યશ શ્રેષ્ઠ પમાય જો;
 ઐહિક આયુષ્મિક કલ્યાણ વધે વળી,
 સંસાર વિષે સર્વોત્તમ સુખ થાય જો. —પુત્રી૦ ૧
 સ્વામીને સુખ સર્વ પ્રકારે આપવું,
 ચાલી ચોંપે સદાચરણને પંથ જો;
 ડરવું દુર્ગુણથી નિશદ્દિન ડાહ્યાં થઈ,
 જથી ક્રોધ કરે નહિ નિજનો કંથ જો. —પુત્રી૦ ૨
 પત્નીએ પતિનાં વચનોને પાળવાં,
 હોય હજાર ભલે ભારે શુભ કામ જો;

કરવી સેવા ઈશ્વરના સરખી સદા,
તન મન ને વાણીથી આઠે યામ જો. —પુત્રી૦ ૩

નારીના ઈશ્વરતો નિશ્ચે નાથ છે,
નિશદિન એ સઘળાં સુખના કરનાર જો,
એ નિગમાગમથી મનમાં જાણી લેઈ,
રાજી કરવા ચોજી સર્વ પ્રકાર જો. —પુત્રી૦ ૪

જપ તપ આદિક વ્રત કરવાની ના નથી,
ઈશ્વર પૂજન પણ કરવાની છૂટ જો,
પણ તે સર્વે પતિના પ્રેમ વડે ફળે,
માટે મેળવવો એ પ્રેમ અખુટ જો. —પુત્રી૦ ૫

શેભા સૌભાગ્ય વિના અન્ય ન ઈચ્છવી,
શીલ તણું શુભ ભૂષણ ધરવું અંગ જો;
પ્રાઢપણાનાં અનુપમ પટકુળ પહેરવાં,
સદ્ગુણનો કરવો સાચો સત્સંગ જો. —પુત્રી૦ ૬

ક્રોધ કામ મદ મોહ લોભને જીતવા,
નહિ તો દુઃખ દિયે તે નિત્ય અપાર જો;
શમ—દમની સાંકળથી મનને બાંધવું,
કરવો સફળ સદાયરણે સંસાર જો. —પુત્રી૦ ૭

લાજ અને મર્યાદા સખિયો લેખવી,
અવર જનોનું નારીને નહિ કામ જો;
વિનય—વિવેક વડે વાણી શણગારવી,
વૃથા વાદ્યથી થાવું નિત્ય વિરામ જો. —પુત્રી૦ ૮

પોતાનું ડા'પણ પણ નહિ પરખાવવું,
કરવું નહિ કુલ જાતિ તણું અભિમાન જે,
ધૈર્ય ધરી સુખ દુઃખે સમતા સાચવી,
પ્રેમે પતિપદ કેરું ધરવું ધ્યાન જે. — પુત્રી૦ ૯

સુજાજનો આપણને જેમ હસે નહીં,
દુર્જન પણ નિંદે નહિ જગમાં જેમ જે;
નિજ નામ અમર નરનું નારીમાં રહે,
હૃદય થાય આપણનો કરવું એમ જે. — પુત્રી૦ ૧૦

શ્રી હરિમાં ને પતિમાં ફેર કશો નથી,
અંતરમાં અનુભવથી સમજી એમ જે,
પોતાના પતિનો શુભ પ્રેમ વધ્યા કરે,
પ્રતિદિન કરવા કુશળ ઉપાયો તેમ જે. — પુત્રી૦ ૧૧

ગરબો ગવાઇ રહ્યા ત્યાં સુધી નાની છોકરીઓ પણ તે સાંભળતી, આનંદ માણતી, શાન્તિથી બેસી રહી હતી. આજે સર્વેને બહુ જ આનંદ આવ્યો. થોડી વાર પછી સર્વે બહેનો પોત પોતાને ઘેર ગયાં.

શાન્તાબહેન પણ ગંગાબહેનની રજા લઇ ઘેર ગયાં. ગરબાની “પ્યારા મારા પ્રાણ, સાથે રાખો સ્નેહથી” એ કડી ધરનું કામ કરતાં કરતાં પણ ગણગણવા લાગ્યાં. તેમને તો નવી જ દુનિયા અને નવો જ જન્મ પ્રાપ્ત થયો હોય તેવું થયું છે.

શાન્તા બહેનની ચાર દિવસની ગેર હાજરીથી તેમની પાડોશણોએ ઉધરાણી કરવા માંડી. તેમની ટાળીમાંથી એક

નંગ ખૂટયું. તેથી વૃદ્ધ અંબાડોશીએ તો આજે શાન્તાને ઉંઘડી જ લીધી. પણ હવે શાન્તા તો નામ પ્રમાણે તેનો અર્થ સાર્થક કરતી શાન્ત જ રહી અને ડોશીમાને, “ હું કામમાં છું ” એવો ટુંકો જવાબ આપી તેના ધર કામમાં ગુંથાઈ ગઈ.

ચાર દિવસમાં મનોહરદાસને પણ નવા નવા અને આનંદપ્રદ અનુભવો થવા લાગ્યા. ધરની સ્વચ્છતા, વાસણની અને પાણીની પવિત્રતા તથા ઉજળામણ, રસોઈમાં અને જમાડવાની તથા પીરસવાની ઢબમાં અજબ ફેરફાર, આ બધું મનોહરદાસને તેને તો જાણે નવો દેહ લઈ ભોગવાતું હોય તેમ લાગ્યું.

આ વખતે તેમને ગંગાબાઈનો મહાન ઉપકાર સાંભરી આવ્યો. ગંગાબાઈનો પોતા ઉપર નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ અને તેમણે કરવા માંડેલું કામ એનો બદલો કઈ રીતે વાળી શકીશ? એ સંબંધ વિચાર મનમાં આવવા લાગ્યા. વળી હિંદુ ધર્મના ઋષિમુનિઓએ કેટલી બધી દીર્ઘદૃષ્ટિ વાપરી, સર્વ કોઈ પોતપોતાનું જીવન (પરિણીત જીવન) અને પોતપોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ સુખપૂર્વક ચલાવી શકે તે માટે કેવા સુંદર નિયમો, પ્રબંધો કરી ગયા છે ! ! મનોહરદાસ પોતાના મનમાં વિચારે છે કે:

આ નિયમો અને પ્રબંધોનું રહસ્ય, જેમની આંખે નવી કળવણીના પાટા બંધાયા છે તે કેવી રીતે સમજી શકે ?

ગોરખપુરથી પ્રસિદ્ધ થતા કલ્યાણ માસિકના દસમા વર્ષના અગીઆરમા અંકમાં પૃ. ૧૫૦૬થી એક બી. એ. થએલાં બહેન પોતાના વિચારો નીચે પ્રમાણે લખી જણાવે છે:—

પર મેરી કૌન સુનેગા ?

(લેખિકા - શ્રી. રૂપરાણી ‘શ્યામા’ બી. એ.)

પણ મારું સાંભળશે કેણું ?

પુરુષમાં શરીરનું બળ હોય છે જ્યારે સ્ત્રીમાં શીલનું (ચારિત્રનું). પુરુષ ઠોકર ખાય છે તો પણ સંભાળીને ઉભો થઈ જાય છે. પોતાને હસનારાઓને સજ્જ કરવાની એનામાં તાકાત છે. પણ જ્યારે સ્ત્રી ઠોકર ખાય છે ત્યારે તો એ નીચેજ પડે છે. એ તો કોમળ હોય છે. પોતાને સંભાળી શકતી નથી. જ્યારે નીચે પટકાય છે ત્યારે પોતાની તરફ હસનારાઓને પણ તે કંઈજ કરી શકતી નથી. એટલા માટે એને સંભાળી સંભાળી, વિચાર કરીને અને આગળ તેમ જ નીચે જોઈ ને ચાલવું પડે છે. પડવાનો અવસર નહીં આવે અને બીજાઓને આંગળી ચીંધી હસવાનો પણ અવસર નહીં આવે એટલા જ માટે ઉંચે જોઈ ચાલવાનું ભયાવહ બને છે. જે નીચે નજર રાખી સંભાળપૂર્વક ચાલે છે તેના પગનાં દર્શન લોકો કરે છે અને જે ઉંચે જોઈ ને ચાલે છે તો તેના મુખનું દર્શન કરે છે. લોકદૃષ્ટિમાં જે પડેલી છે તે ખરેખર પડી જ જાય છે. ખરેખર સ્ત્રી સમાજ પોતાનું ચારિત્ર જોઈ ને સર્વસ્વ જોઈ બેસે છે.

આપણે આદર્શની વાતો સાંભળી સાંભળીને કંટાળી ગયાં છીએ. હરરોજ સીતા-સાવિત્રીનું નામ સાંભળી સાંભળી કાન બહેર મારી ગયા છે. કેમ ? સીતાજીએ પોતાના નિર્વાસિત પતિની સાથે ભયંકર વનમાં લુપ્ત વાળું લઈ, ઝીણાં જાડાં કપડાં પહેરી અને ટાઢ તડકો વેઠી ચૌદ વર્ષ ગાજ્યાં હતાં; એટલા માટેને ? કે સાવિત્રીએ સત્યવાનના

પ્રાણ હરનાર ચમની પાછળ જંગલો, પર્વતો, ઝાડ અને ઝાંખ-
રાંમાં ચાલી ચાલીને પોતાના પતિનો પ્રાણ પાછો મેળવ્યો હતો.
એટલા માટે? આ બધી વાતો જુની માલુમ પડે છે (લાગે છે).
તે વખતે સ્ત્રીઓ એક પતિને જ ઓળખતી હતી; જેને એક
વાર પોતાનું શરીર અર્પણ કર્યું તે શરીર મરણ સુધીમાં બીજા
ઠાઠનું નથી થવાનું.

આ અધિકારના જમાનામાં માબાપથી કરાએલા વિવાહનો
નિર્ણય ઠેકઠીક બહેનોને નથી ગમતો. એમનું કહેવું છે કે
અમારે જેની સાથે જીવન ગાળવાનું છે તેને અમારી સંમતિ
વિના અમારો જીવનસાથી કેમ બનાવી દેવામાં આવે ?

ખરેખર આ અન્યાય જેવું લાગે છે. પણ હું પૂછું છું કે
જો પસંદગીનો ભાર આપણી ઉપર નાખવામાં આવે તો કયા
ચંત્રની મદદથી આપણે આપણા ભાવી પતિના ગુણો અને
આયુષ્યને જાણી શકીશું ? જ્યારે પિતા વિવાહ નક્કી કરે છે
ત્યારે તે ગુણ, શીલ, સ્વભાવ, કુળ, માન, મર્યાદા અને સમ્પત્તિ
વગેરે બાબતો જોઈને જ વિવાહ નક્કી કરે છે. પણ સ્ત્રી તો
પ્રક્ટ ૩૫ ઉપર જ પોતાને કુરબાન કરે છે. ચોમાસામાં પતં-
ગીઆં જેમ દીવાની જ્યોતથી આકર્ષાઈ પોતાનો જીવ આપી
દે છે એ જ પ્રમાણે પોતાની પસંદગી કરનારી સ્ત્રીઓ પણ
ફૂટી પડે છે. આનું પરિણામ તો એ જ આવશે કે જે વિલાયતમાં
આવે છે.—અસન્તોષ, ગૃહકલહ, અપકીર્તિ અને પરિત્યાગ.

એટલા માટે જ આપણા જન્મદાતા છે, જેને આ-
પણા કરતાં વધારે આપણા સુખનું ધ્યાન છે તે જ આપણે

માટે સારો સાથી ખોળી શકે છે. હા, જો માખાપ જાણી જોઈને ધનના લોભથી પોતાની બાળિકાઓને વૃદ્ધ, રોગી, પાગલ કે મૂર્ખની સાથે પરણાવી મારે તો એવી સ્થિતિમાં વિરોધ ધણો જરૂરનો છે (આ પરમ ધર્મ છે). પણ વિવાહ થયા પછી પરિત્યાગ કરવો એ તો એવું જ છે કે જાણી જોઈને સાપના કરંડિયામાં હાથ નાખવો અને ડંખાતાં મદારીને દોષ આપવો. આવા પ્રકારના વિવાહ થવા જ દેવા ના જોઈએ. આ વાત બાળ અને વૃદ્ધવિવાહના વિષયમાં છે. બાળવિવાહ કે વૃદ્ધવિવાહમાં કન્યા વિધવા થાય તો શું પરિણામ આવે? આ તો અધરો પ્રશ્ન છે. પણ હું તો ઘણી જ પાછળ પડેલી છું. હું તો વિષવૃક્ષને ફૂટતાં પહેલાં જ નષ્ટ કરવાની તરફેણમાં છું. જો કોઈ પોતાનું આચરણ શુદ્ધ રાખવાની તાકાત નથી ધરાવતી તે આચરણ શુદ્ધ રાખવાનું બીજું સાધન શોધી લે.

આજકાલ ' તદ્દસાક ' (છુટા છેડા કરવાનો) કાયદો ' બનાવવાની ચર્ચા થઈ રહી છે; તે મુજબ બેકાર વડીલો અને દુર્વ્યસની સમાજને કંઈ કામ મળી રહેશે. જો પુરુષને પોતાની સ્ત્રી સારી નહીં લાગે અથવા જો સ્ત્રીને પોતાનો પતિ નહીં ગમે તે કચેરીમાં પરિત્યાગ પત્ર આપી પોતાનું વિવાહ બંધન તોડી શકશે. જ્યારે પુરુષ સ્ત્રીને દંડે છે અથવા કોઈ બીજાને દંડ દે છે તો તે ફક્ત તેના અપરાધને લીધે. એકને કાર્યદોષ અને બીજાને ચારિત્રદોષને લીધે. આ દંડ વિધાન ફક્ત પુરુષ અને સ્ત્રીના સંબંધમાં જ નહિ પણ સારી આલમમાં થાય છે. જ

અધિકારી, ગુણવાન અને સમજદાર હોય છે તે, ચતુરાઈ અને બુદ્ધિથી પોતાના સહાયકને કાર્યદોષ સમજાવે છે, પણ જે સ્વભાવથીજ ચીડીઅલ અને ક્રોધી છે તે શારીરિક દંડનો આશ્રય લે છે. આ ચીડીયાપણું અને ક્રોધ ફક્ત પુરુષમાંજ નહિ પણ ઘણી સ્ત્રીઓમાં પણ હોય છે. એટલે બંને પક્ષોને સંતુષ્ટ રાખવાનો ઉપાય એ છે કે પુરુષોને પુરુષોપયોગી અને સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓપયોગી શિક્ષણ આપવું જોઈએ. એમ ન થવું જોઈ એ કે દાળમાં મીઠું નાખવાને માટે, શાક શમારવાને માટે, ફાટેલું ઘોતિયું સીવવાને માટે પતિદેવની જરૂર પડે અને દફતરના કાગળો પત્ની દેવી સંભાળે. અંગ્રેજી અભ્યાસક્રમથી મને ઘણો કડવો અનુભવ થયો છે કે ભલે કન્યાઓનો આચાર શુદ્ધ રહેતો હોય પણ વિચાર તો ભ્રષ્ટ થઈ જ જાય છે. કદાચ વિશ્વાસ ન પડતો હોય તો ભારતીય વિશ્વવિદ્યાલયના પાઠ્ય ક્રમોને ઉત્પલાવી જોવાથી આ ભ્રમ દૂર થઈ જશે. આથી આપણી મુખ્ય જરૂર તો યોગ્ય શિક્ષણ છે. મેં સાંભળ્યું છે કે આજકાલના ભણેલા યુવાનો એ ઈચ્છે છે કે તેમની પત્નીઓ એટલું અંગ્રેજી તો જરૂર ભણેલી હોય કે જે એમની પાસે અંગ્રેજીમાં પાણી માંગવામાં આવે તો તેઓ 'વૉટર' ની જગ્યાએ 'મટર' ન લાવી મૂકે. આવા યુવકોને સદ્બુદ્ધિ આપવાને હું દૈશ્વરને પ્રાર્થના કરું છું. બીજું શું કહું? મારા કહેવાનો સાર એ છે કે જ્યાં બંને યોગ્ય હશે ત્યાં કજીઆની વાત પણ નહિં હોય, અને તુલસીદાસજીની જે ચોપાઈને લોક આદર્શ-વિધાનનું કારણ સમજે છે એને પણ સંતોષ થઈ જશે.

કાઈ ને આગમાં ફટતાં જોઈને પોતે પણ આગમાં ફટી પડવું એ બુદ્ધિમાન નથી. જો પતિ વેશ્યાગામી હોય અથવા દશ વિવાહ કરતો હોય તો સ્ત્રી પણ એવું જ કરે એ તર્ક મને નથી રુચતો. મિત્ર અને સાથીની ફરજ એ નથી કે કદાચ આપણે કુમાર્ગે જતા હોઈએ તો એ પણ કુમાર્ગગામી બને. સ્ત્રી પણ એક મિત્ર છે. સાથી છે. જો પતિ કુમાર્ગ તરફ વળતો હોય તો તેની પ્રજા છે કે તેની રક્ષા કરે. જો સ્ત્રી ગુણવતી હશે, તો તેના પતિ અવળે માર્ગે જવાનું સાહસ નહિ કરી શકે. જો લોકો સ્ત્રીઓને પાપકર્મ તરફ પ્રેરે છે તે પોતે સ્વાર્થી અને અજ્ઞાની છે. તેઓ વિચારબુદ્ધિનો પ્રયોગ કરતા નથી.

આજકાલ સમાચારપત્રો અને પત્રિકાઓમાં એવી ઘણી બાબતો આવે છે કે હું અમુક જાતિની કન્યા છું અને મારો અમુક વ્યક્તિ સાથે સ્નેહ બંધાય ગયો છે. અને તે શ્રી. સંપાદકનો અભિપ્રાય માગે છે. અમારે ત્યાંની એક પત્રિકા આ પ્રમાણેની સંમતિ આપવામાં ઉદાર છે; પણ આ પ્રકારનો સ્નેહ અપવિત્ર, ગંદો અને કલંકિત હોય છે. જો પ્રેમમાં સ્વર્ગીય પવિત્રતા નથી, જેમાં હૃદયનું નહિ, આત્માનું નહિ પરંતુ ફક્ત દેહનું આકર્ષણ છે અને તે પણ દુર્ભાવનાથી પ્રેરાયેલું. તે પ્રેમને પ્રેમ નહીં પણ વાસના કહેવી જોઈએ.

આ ગુલામ દેશમાં ઘણીએ વ્યાધિયો આવી ચૂકી છે. આ વિલાયતી વ્યાધિને હમણાં ત્યાં જ રાખો, કદાચ એવું ન થાય કે હિન્દુઓના ધર્મ-ગ્રંથો પૃથ્વીમાં સમાધિ જાય. અને ચિતોડની ચમત્કારી ચિતા સમુદ્રના ગર્ભમાં ડૂબી જાય. અત્યારે

પણ જો ભારતને જોવું હોય તો શ્રીઓનું દૃઢ તપાસો. ગરીબ ભારતને એનો જ ભરોસો છે. પુરુષો તો એને વેચી રહ્યા છે. તેનું બચેલું ગૌરવ હજીપણ ભારતની શ્રીઓના મુખમંડળ ઉપર જોવાનું મળે છે. શ્રીઓની સલાઓ થાય છે. પડદાને તિલાંજલી આપી બહાર વ્યાખ્યાન આપવા અને ઠરાવ પાસ કરવાને માટે વંધાઈ ઓ મળી રહી છે. સમસ્ત સંસાર સુધારકો તરફ કાન માંડીને ઉભો છે. તેની વિચિત્ર યુક્તિઓ અને તર્કોને સાંભળી સાંભળીને શ્રીઓ પોતાની દશા ઉપર ખીજઈ ગઈ છે. હું પણ બહુ જ કહેવા તત્પર થઈ હતી પણ મારું સાંભળશે કોણ ? (સનાતન ધર્મ.)....(મનોહરદાસનો વિચાર આગળ વધ્યો.)

વળી ગુજરાતના પ્રથમ પંક્તિના સમાજ સેવકોમાંના એક સ્વર્ગસ્થ મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીન, પોતાના લક્ષમાં રાખવા જેવી પાંચ બાબતો એ પુસ્તિકામાં લગ્ન વિષે હંમેશા યાદ રાખવા જેવા લગ્ન સંબંધિ પોતાના વિચારો પોતાના ભાણાભાઈના નિમિત્તે આપણ સર્વ આર્ય પ્રજાને નીચે પ્રમાણે કહે છે :-

લગ્ન-વ્યવહાર.

વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં લગ્ન ન કરવું; ૨૧ વર્ષની ઉંમર પહેલાં લગ્નવ્યવહાર ન જ કરવો. કમાવાની, સ્વતંત્ર રીતે ઉપજીવિકા મેળવવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય તે પહેલાં લગ્ન ન જ કરવું એ જરૂરનું ગણાય છે. પણ ૨૧ વરસની ઉંમર પછી કોઈ લગ્ન કરવાની ઇચ્છા કરે તો તેમાં ખાસ વાંધા જેવું ગણાય નહિ.

લગ્ન સંબંધ કોણુ જોડે ? (૧) માબાપ એકલા, (૨) વરકન્યા પોતાની મેળે, વા (૩) કુટુંબીજનોની સંમતિથી જોડાય ? એ સંબંધમાં નિર્ણયાત્મક ઉત્તર આપી શકાય નહિ. પણ ત્રીજે માર્ગે માબાપની સંમતિથી આ જવાબદારીવાળો વ્યવહાર વરકન્યા કરે એ ખાસ જરૂરનું છે.

સંબંધ જોડવામાં ઉંમર, ઢળવણી, સંસ્કાર, સ્વભાવ શરીરનું બંધારણ, મા બાપ, આર્થિક સ્થિતિ વગેરે વગેરે વિચારવાનું હોય છે. વરકન્યા પોતાની પસંદગી કરે અને એમાં ખાસ બહુ મહત્ત્વનો વાંધો ન હોય તો મા બાપોએ સંમતિ આપવી જ. માબાપોનો વાંધો મહત્ત્વનો હોય અને તેમની સંમતિ ન મળે તો વરકન્યાએ જરા થંભી જવું અને આ પસંદગી આવેશમાં, ઉતાવળમાં અને વગર વિચારે તો નથી જ થઈ તેની ખાતરી કરવા વખત લેવો. આ વચલા વખત દરમિયાન હળવા મળવાનું વા પત્રવ્યવહારનું કામ શિથિલ કરવું અને મુદત દરમિયાન નિશ્ચય કાયમ રહે અને માબાપની સંમતિ મળી જાય તો માબાપના આશીર્વાદ મેળવી સંબંધ પાઠા કરવો. વરની કમાણી ઉપર જ જીવનનિર્વાહ કરવાની, સાદાઈથી રહેવાની, એક બીજના દોષો તરફ નહિ પણ ગુણો તરફ દષ્ટિ રાખી જીવન ગાળવાની, કુટુંબીજનો સાથે મીઠો સંબંધ સાચવી રાખવાની, સંયુક્ત કુટુંબની જવાબદારીઓ આનંદથી અને હોંસથી ઉઠાવી લેવાની, જુદા પડતા સ્વભાવનાં સાસુ સસરા સાથે મેળપાડવાની, સાચું સુખ અને શાંતિ સંપન્ન જ છે અને જુદા પડવામાં દુઃખ છે એમ સમજવાની તૈયારી હોવી જોઈએ.

લગ્ન જોવો પવિત્ર, શાશ્વત, દૃઢ, આવશ્યક, તથા સુખદ બીજો સંબંધ નથી, એમ વિચારી સુખદુઃખમાં સાથે રહેવાના દૃઢ નિશ્ચયથી વડીલોના આશીર્વાદ મેળવી સંબંધ જોડવો.

આવા વિચાર કરતા મનોહરદાસ દુકાન તરફ વિદાય થયા. તેમના ગયા પછી શાન્તાબહેન ધરનું કામકાજ પરવારી ગંગાબહેનના ધર ભણી વિદાય થયાં.

દિવસ ૫ મો.

પરમાત્માની ગતિ ગહન છે. આજે રવિવારનો દિવસ હતો. ગંગાબહેનને ત્યાં નાની બહેનોને ગરબો શિખવવાનો આજે દિવસ હતો. પણ ગંગાબહેને તે બહેનોને તથા વૃદ્ધ બાઈઓ આજે વહેલાં આવેલાં હોવાથી તેમને પણ “ સપ્તપદી ” એ શું અને શા માટે તે સમજાવવા તે વિષય કાઢ્યો.

સપ્તપદી.

કુમારિકા અવસ્થામાંથી ગૃહસ્થ આશ્રમમાં આવતા પહેલાં લગ્ન સમયે વરકન્યાની પરસ્પર સાત પ્રતિજ્ઞાઓ શાસ્ત્રમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે તેનું નામ સપ્તપદી.

ધણે સ્થળે સગાંવહાલાં, સ્નેહીઓ અને ગૌર (ગુરુ) જને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગ હોય તેને ઘેર પાંચ અગર સાત દિવસ પહેલાં આવી જઈ લગ્નના કામમાં મહાલે છે. વડીલો તથા વૃદ્ધોની ફરજ એ છે જે વરરાજને તથા પરણનારી કન્યાને આ સપ્તપદીના ભાવાર્થ તથા લગ્ન એ શું વસ્તુ છે, તેની કટલી મહત્તા છે તે સમજાવવું જોઈએ. પણ આ પ્રથા આપણા સમાજમાંથી

નષ્ટ થઈ ગઈ છે. કોઈ સ્થળે તો સપ્તપદીની પ્રતિજ્ઞાઓ વરકન્યા કરતાં જ નથી; કેટલેક સ્થળે બન્ને (વર તથા કન્યા) ની વતી ગૌર મહારાજ એ સપ્તપદી બોલી જાય છે; ત્યારે વળી બીજા કોઈ સ્થળે ગૌર મહારાજ પોતે સંસ્કૃતમાં સપ્તપદી બોલી જઈ કાર્ય આગળ ધપાવ્યે જાય છે.

આવા ગૌર મહારાજને કૃપા કરી સમજાવે અને પોતે તે પ્રતિજ્ઞાઓ ન વાંચી જતાં લગ્નના દિવસ પહેલાં પોતાના યજ્ઞમાનના પુત્ર તથા યજ્ઞમાનની પુત્રીને તે સપ્તપદીની પ્રતિજ્ઞાઓ કૃત્વી રીતની છે તે ભણાવે, સમજાવે.

સર્વ કોઈને આ સપ્તપદી જાણવી આવશ્યક છે તે માટે તે સપ્તપદી સરળ ગુજરાતી ભાષામાં નીચે આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

કન્યાદાન આપતી વખતે જળનો સંકલ્પ અથવા વાણી સંકલ્પ થવાથી પતિ કહેવાની યોગ્યતા થતી નથી; પરંતુ સમાચલ (સપ્તપદી) નું પૂજન થયેથી જ પતિપણું સિદ્ધ થાય છે.

ૐ

લગ્ન સમયે વરકન્યાની સાત પ્રતિજ્ઞાઓ:—
વરરાજા લગ્ન સમયે પહેલી પ્રતિજ્ઞા કરે છે:—
છે ધર્મપત્ની નરનું અરધાંગ જાણ્યું,
અર્ધાંગ અર્ધ્યું તુજને મનથી પ્રમાણ્યું;
તેથી સદા હૃદયમાં શુભ પ્રેમ ધારી,
રક્ષા કરું અરધ અંગ ગણી તુ નારી.

તેના જવાબમાં નવવધૂ કહે છે:—

જ્યાં જ્યાં જશે પ્રભુ તહાં તમ સાથ આવું,
છાયા રૂપે અનુસરી પતિની કહાવું;
હો દુઃખ કે સુખ જરી મનમાં ન લાવું,
સેવા વિષે રહી સદા પતિ ગુણ ગાવું.

૧

વરરાજની બીજી પ્રતિજ્ઞા:—

પાળે કુટુંબ નહિં કલેશ જરા કરે તું,
વૃદ્ધે તણાં વચન નિત્ય શિરે ધરે તું;
કર્તવ્ય તારું મનમાં સમજે સદા તું,
પાળું તદા પ્રણયથી તુજને અરે હું.

૨

નવવધની બીજી પ્રતિજ્ઞા:—

પાળું કુટુંબ નહિં દ્રોહ ધરું જરાયે,
સેવા કરું વડીલની વિધિથી સદાયે;
ઈચ્છ્યું મળે નવ મળે રહું હર્ષ માંહે,
સ્વામી તણી થઈ રહું મન વાણી કાચે.

૨

વરરાજની ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા:—

જો તું રહે નિત પતિવ્રત પાળનારી,
સંસાર કાર્ય અરધું તું ઉઠાવનારી;
વાણી મૃદુથી તન તાપ શમાવનારી,
પાળું ગણી અધિક પ્રાણથી પ્રિય નારી.

૩

નવવધૂની ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા:—

ભક્તિ કરું પ્રભુ ગણી પતિ હું તમારી,
સ્વામી તણા અરણમાં રહું ભાવ ધારી;

વાણી વદુ કદુ કદા નહિં દુભનારી,
ભાષું સદા મધુર વાક્ય વિનોદકારી.

૩

વરરાજની ચોથી પ્રતિજ્ઞા:—

આજ્ઞા ધરી શિર પરે સહુ સુખ દેતી,
સંસાર કાર્ય સુખ દુઃખ વિભાગ લેતી;
એવી કુલીન પ્રમદા પર રાખી પ્રીતિ,
પાણું સદા હું ધરી સજ્જન કેરી રીતિ.

૪

નવવધૂની ચોથી પ્રતિજ્ઞા:—

સ્વામી તણાં સુખ વિષે રહું પૂર્ણ સુખી,
થાઓ કદિ દુઃખી તમે થઉં હુંય દુઃખી;
એ રીત નિત્ય સુખ દુઃખ વિભાગી થાઉં,
આજ્ઞા તમારી સધળી શિરથી ઉઠાવું.

૪

વરરાજની પાંચમી પ્રતિજ્ઞા:—

શાસ્ત્રોનું શાસન યદા કહું પાળનારી,
થઈ ધર્મ પત્ની પતિના પગ સેવનારી;
સંસાર વારિનિધિ પાર ઉતારનારી,
છે ધન્ય જન્મ મુજ જો મળી ધર્મ નારી.

૫

નવવધૂની પાંચમી પ્રતિજ્ઞા:—

થઈ સ્નાનથી ઋતુ થકી અતિ શુદ્ધ દેહે,
કીડા કરું નિજ પતિ થકી નિત્ય ગેહે;
ચક્ષુ તથા મન થકી ન ગાણું બીજને,
માનું બીજ પુરુષ બ્રાત પિતા સમાને.

૫

વરરાજની છઠી પ્રતિજ્ઞા:—

હું જે નહિં ઠગું તને કદિ કોઈ કાળે,
સાક્ષી કર્યા જગપતિ અતિ આહું ચિત્તે;
પાળીશ અંગ ગણીને તુજને હું પ્રીતે,
તે ધર્મ પત્ની સમજે નિજ ધર્મ નિત્યે.

૬

નવવધૂની છઠી પ્રતિજ્ઞા:—

વાણી શરીર મનથી ઠગું ના પતિને,
સાક્ષી કર્યા વચનના કમળાપતિને;
સાથે વસીશ જગમાં સુખથી સુપ્રીતે,
ના ક્લેશ થાય કદિ વર્તિશ તેવી રીતે.

૬

વરરાજની સાતમી પ્રતિજ્ઞા:—

સંસાર કાર્ય સઘળાં દઈ ને સુધારી,
ધર્માર્થકામ વિષયે બનું રહાય કારી;
આ લોકમાંહિ સુર લોક બનાવનારી,
મુક્તિ તદા સહજ દંપતિની થનારી.

૭

નવવધૂની સાતમી પ્રતિજ્ઞા:—

વહેલી ઉઠી પતિ થકી ગૃહ કાર્ય ત્યાગી,
યજ્ઞાદિ કાર્ય કરવા થાઉં અર્ધભાગી;
ધર્માર્થકામ સમયે રહું નિત્ય સાથે,
સર્વસ્વમેવ અરખ્યું નિજ નાથ હાથે.

૭

(શ્રી વિવાહચંદ્રિકા વરવધૂ લૌકિક ગાથા)

આમાંથી નાની બહેનોને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે બે પ્રતિજ્ઞાઓનો પાઠ આપી વિદાય કર્યા. અને આઘેડ બાઈઓને સાતે પ્રતિજ્ઞાઓ રહસ્ય સહિત સમજાવી. પરમાત્માની જય બોલાવી આજનો પ્રસંગ પૂરો કર્યો. નાની બહેનોને શાળામાં ત્રણ રજાઓ હોવાથી બીજા ત્રણે દિવસે તે સધળી બહેનો પણ ગંગાબહેનની પાસે કંઈક સાંભળવા, ભણવા આવવાનાં હતાં.

દિવસ ૬ હો

સમય પ્રમાણે સર્વે નાની મોટી બહેનો આવી ગયાં; અને નાની બહેનોની માગણીથી સપ્તપદીની બીજી બે પ્રતિજ્ઞાઓ ગંગાબહેને તેમને વાંચતાં શિખવાડી તથા અર્થ સહિત સમજાવી. અને જવાની રજા આપી. તેમાંથી નિર્મળા નામની એક ગુણિયત્ર બહેને બધાંની વતી વિનંતિ કરી કે જો તમારી આજ્ઞા હોય તો અમે બધાં તમારા સત્સંગમાં બેસીએ.

ગંગાબહેનથી તેમની માગણી તરછોડાઈ નહીં. તેમને બેસવાની રજા મળી તેથી તે બધાંને બહુ આનંદ થયો.

ગંગાબહેને સર્વેને અનુકૂળ આવે એવો “કુમારિકાઓના ધર્મ” વિષે નીચે પ્રમાણેનો પ્રસંગ કહેવા માંડ્યો:—

કુમારિકાઓના ધર્મ.

કુમારિકાઓએ પોતાને જન્મ આપનાર તથા ધણા કષ્ટ પાળીપોષી ઉછેરી મોટાં કરી વિદ્યા, વિવેક, વિચાર અને વ્યવહારિક જ્ઞાનનું શિક્ષણ આપી, નિરંતર ભણું ઈચ્છનાર માતા—પિતા વિષે ધણા પ્રેમથી પૂજ્યભાવ રાખી, ક્યારે પણ તેમની આજ્ઞા ભંગ ન કરતાં, પોતાનાથી બનતી સેવા કરવી.

તથા તેમને પોતાના કામ-કાજ અને વર્તનથી સંતોષ આપવો; પણ તેઓ દૂભાય તેવું કદાપિ કરવું નહીં. નિત્ય પ્રાતઃકાલ થતા પહેલાં ઊઠવું; અને આંખો તથા મોઢું ઘોઈ, ઝાડે જંગલ જઈ આવી દાતણ કરીને નહાવું. ટાઢની ઋતુમાં પણ ડોઢ દિવસ ના'વામાં આગસ કરવું નહિ.

સ્નાન વિધિ.

પ્રથમ વાસણમાં પોતાને જોઈતું ટાઢું-ઉતું પાણી લઈ, બે હાથ જોડી નીચેનો મંત્ર બોલવો:--

“ ગંગે ચ યમુને ચૈવ, ગોદાવરિ સરસ્વતિ;

નર્મદે સિંધુ કાવેરિ, જલેડસ્મિન્ સન્નિધિં કુરુ. ”

ઉપરનો મંત્ર બોલી તે ના'વાના જલમાં તીર્થોતું આવાહન કરી, નમસ્કાર કરી આચમન કરવું. પછી પૂર્વ દિશા ભણી પોતાનું મુખ રહે તેમ બેસી ગંગા, યમુના, સરસ્વતી અને નર્મદા આદિ તીર્થોમાં નહાઈ પવિત્ર થાઉં છું એવી ભાવના મનમાં રાખીને નહાવું.

કેશ જૂઓ પડે એવા મેલા નહિ રાખતાં નિત્ય ઓળી-ઓળી સ્વચ્છ રાખવા. લૂગડાં મેલાં તથા પરસેવાથી ગંધાતાં નહિ રાખતાં ચોક્ખાં રાખવાં. પ્રતિદિન નહાયા પછી સૂર્યના-રાયણને, ઘરમાં અગ્નિ હોય તો અગ્નિનારાયણને અને દેવ હોય તો દેવને પ્રણામ કરી, માતાપિતાને, ઘરમાં બીજા કોઈ વૃદ્ધ હોય તો તેમને, અને મોટાં ભાઈ ભોજઈ અને મોટી બેનને પ્રણામ કરવા. પોતાને ઘેર માતા પિતાના પૂજ્ય ગુરુ કે કોઈ પવિત્ર સંત સાધુ અથવા બ્રાહ્મણ આવે તો તેમને પણ પ્રણામ

કરવો. તે પછી પોતાની માતાને પૂછી ધરમાં પૂંજે કાઢવાનું, વાસણ માંજવાનું, દાળ-ચોખ્ખા વીણવાનું, લોટ ચાળવાનું કે પાણી ગાળવાનું, જે જે ધરનાં અગત્યનાં કામ પોતાનાથી બને એવાં હોય તે સાવધાનીથી કરવાં. અને જે કામ પોતાને ન આવડતું હોય તે કામ શિખવાનો ઉત્સાહ રાખી બતાવ્યા પ્રમાણે ચિત્ત રાખીને કરવું. રસોઈનું કામ પણ થોડું થોડું પોતાની માતાની અથવા રસોઈ કરનારની પાસે એસી ઉત્સાહ રાખી શિખતાં રહેવું. અને પોતાને આવડેલું રસોઈનું કામ કરવાનો જ્યારે પ્રસંગ આવે ત્યારે ધીરે રહી સાવચેતી રાખી, પહેરેલું લુગડુ સંકારી, શરીરે દઝાય નહિ અને રાંધવાની વસ્તુ દાઝી કે બળી જાય નહિ તેમજ તે કાચી કે પાણીપોચી રહે નહિ તથા તેમાં મીઠું, મરચું, હળદર આદિ મશાલો જોઈતો જ પડે પણ વધુ ઓછો પડે નહિ, એમ લક્ષ રાખીને રસોઈનું કામ કરવું. જેમાં પોતાને સમજણ ન પડે, તેમાં આગવું ડહાપણ ન કરતાં પોતાની મા કે ઠાઠ વડિલને પૂછીને કરવું.

જે બાળકીઓ નાનપણમાં આળસુ થઈ ધરના કામકાજમાં ને રસોઈના કામમાં અણશિખાઉ રહે છે તે મોટપણમાં બહુ દુઃખી થાય છે; અને જ્યો તે કામમાં કુશળ હોય છે તે સૌને વહાલાં થઈ માન પામે છે. ડાહી કન્યાઓએ રીસાળ કે રૈતડ સ્વભાવ રાખવો નહિ. જમવામાં ભૂખ જેટલું જમવું; પણ સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો હોય ત્યારે બહુ ખવાય અને સ્વાદ વિનાના હોય ત્યારે ભૂખ્યાં રહેવાય એવી કુટેવ રાખવી નહિ. પોતાના ધરમાં જે રંધાયું હોય તે જ નિરાંતે એસી ભૂખ પ્રમાણે જમવું. પણ

તે પછી આખો દિવસ જે હોય તે કાચું કારું બુકવાની ટેવ ન રાખવી. કેમકે તેથી શરીર બગડે છે. બહુ ખાટા, બહુ ઊના, બહુ તીખા, બહુ ગરમ અને ન પચે એવા પદાર્થો ખાવા નહિ. કારણ કે તેથી અજીર્ણ, ઉંઘરસ, તાવ, સળેખમ, ખસ, આંખો આવવી કે માથું દુઃખવું ઇત્યાદિ રોગો થવાથી દુઃખી થવું પડે છે. સારું સારું ખાવાની, લાલચુપણાની, ધરમાંથી છાનુમાનું ચોરી ખાવાની, કે એકલું ખાવાની કુટેવો પણ રાખવી નહિ. માતા-પિતા જે કાંઈ ખાવા-પિવાની કે પહેરવાની વસ્તુ પ્રેમથી આપે તેમાં એછું વધતું માનીને રીસાવું નહિ. ધરના માણસો જમી રહ્યા પછી એકું અખોટ કાઢવાના કામમાં પણ પોતાની માતાને બને તેટલી મદદ આપવી.

કુમારિકાઓએ કોઈ સહાયરણી, શાંત અને ધર્મિષ્ઠ સ્ત્રીશિક્ષક અથવા તેવા જ કોઈ વૃદ્ધ પુરુષ શિક્ષક પાસેથી દેશભાષાનું અને બની શકે તો રાજભાષાનું ઉપયોગ જેટલું જ્ઞાન અવશ્ય મેળવવું; અને તેની સાથે ભરવાની, સીવવાની, ગુંથવાની અને ચિત્રની કળાઓ પણ શિખવી જોઈએ. તેમજ આરોગ્યના (શરીર નીરોગી રાખવાના) નિયમો પણ સારી પેઠે જાણવા જોઈએ. એ રીતે કુમારિકાઓએ વિદ્યા કળાઓના જ્ઞાન સાથે સાધારણ ધર્મ-નીતિનું જ્ઞાન પણ અવશ્ય મેળવવાનું છે. પોતાનો અને પારકા સૌનો જીવ સરખો જાણી કોઈ નાના મોટા પ્રાણીને દુઃખ દેવું કે મારવું નહિ. જેવું દીકું કે સાંભળ્યું હોય તેવું જ વધઘટ કર્યા વિના સાચું બોલવું. વિના ખપે બહુ બોલવાની, તોછડા કે ભૂંડા શબ્દો બોલવાની, બહુ ઘાંટા કાઢી કે

છણકા-છાકોટા કરી બોલવાની અને ચાડી ખાવાની ટેવ રાખવી નહિ; પણ ખપ જેટલું જ નરમાશથી મીઠી વાણીમાં બોલવાની ટેવ પાડવી. હલકી વસ્તુની પણ ચોરી કરવી નહિ. નિરંતર પવિત્ર રહેવું. જ્યાં ખેલ-તમાસા કે ભવાઈ થતી હોય તથા જ્યાં છોકરાઓ રમતા-ગાતા કે હસતા-બોલતા હોય ત્યાં જવું એસવું કે ઉભાં પણ રહેવું નહિ. નદી તળાવ કે વાવ-કૂવા પર એકલાં જવું નહિ; અને જવું પડે તો શરીર સંભાળવાનું ભૂલવું નહિ. પોતાના જેવડી જે બાળાઓ હોય તેમની સાથે એસવું રમવું ભણવું કે ગાવું; પણ તેવો પ્રસંગ છોકરાઓ સાથે પાડવો નહિ.

જે કન્યા ઉંચા કુળની, ઉંચી જાતની, તેમાં પણ ડાહી, શાંત સ્વભાવની, સારા ગુણવાળી સારી આવડવાળી, સારી સમજણવાળી, અને સારી ચાલની હોય તેની સાથેજ સંગ કરવો તથા બેહેનપણું બાંધવું; પણ જે નીચી જાતની, ઉદ્ધત, ઉછાંછળી, વઢકારી, આળસુ, નિર્લજ્જ, દુરાચારી અને દુર્ગુણી હોય તેનો સંગ કે બેહેનપણું રાખવું નહિ. કુમારિકાઓને કરવા યોગ્ય જે જે વ્રતો ગૌરી પુજા (ગૌરો), ગાયત્રી, તુલસીવ્રત, રવિવાર કે સોમવારનું વ્રત તથા શિવપાર્વતીનું વ્રત હોય તેને પોતાના દેશાચાર કે કુલાચાર પ્રમાણે, માતા પિતા તથા ધરના કાંઈ વડિલની આજ્ઞા લઈને કરવાં. ગૌરોના દિવસોમાં કેટલીક આણસમજી છોડીઓ ભેગી થઈ, નિર્લજ્જપણે ન બોલાય એવા ભૂંડા શબ્દો બોલે છે, ફૂટે છે, અને ફટાણાં ગાય છે. તેમના આવાં નીચ કૃત્યથી તેમના ગૌરોના વ્રતના પુણ્ય કરતાં પાપ બહુ વધી જાય છે. અને ગૌરીમાતા પણ તે પાપી અને દુષ્ટ કન્યાઓ

પર બહુ ઢાપ કરી, તેમના પાપકર્મનું ફળ આપી તેમને બહુ દુઃખી કરે છે.

માટે ગૌરોના તથા ઢાઈ વ્રત ઉપવાસના દિવસોમાં તો ટાઢા પાણીએ નહાવું, એક વખત ખાવું, પથારીએ સૂવું, સાચું બોલવું, ને નિયમ પ્રમાણે સાંજસવાર પવિત્ર થઈ વ્રતના દેવનું પૂજન કરવું, તથા પોતાની સારા આચરણવાળી બેહેનપણીઓ સાથે શ્રી શંકર, શ્રી વિષ્ણુ, શ્રી સૂર્ય, શ્રી ગણપતિ તથા શ્રી લક્ષ્મી, શ્રી સરસ્વતી અને શ્રી પાર્વતીજીની સ્તુતિનાં અથવા પવિત્ર સતીઓનાં ચરિત્રોની ગરબીઓ કે કીર્તનો ગાવાં. કિંવા સારાં ધર્મનોતિનાં પુસ્તકો વાંચવાં.

પહેરવા ઓઢવામાં બહુ સાદાઈ રાખવી; પણ સારાં સારાં ધરેણાં કે નવ નવાં લુગડાં પહેરવાનું મન ન કરવું કારણ કે તમે જેવાં તમારા સારા ગુણ અને ડહાપણથી શોભશો, તેવાં સારાં ધરેણાં તથા લુગડાં પહેરવાથી નહિ શોભો માટે બેહેનો ! જે સુખી થવું હોય તો જ્યાં ત્યાંથી સારા ગુણ અને શાણપણ શિખજો. આ ધર્મો નાની બહેનોને સમજાવી આજનો પ્રસંગ પરમાત્માની તથા સદ્ગુરુ દેવની જય બોલાવી પૂરો કર્યો.

દિવસ સાતમો.

બીજે દિવસે સર્વ મંડળી ભરાઈ. ગંગાબહેન પરમાત્માની જય બોલાવી, બોલ્યાં. બહેનો ! ઘણી જગાએ ભણેલી બેહેનો પણ ભણ્યા પછી તે પ્રમાણે વર્તતી નથી અને તેથી વિદ્યા વગોવાય છે. આજે હું એક વિચિત્ર હિંદુ સંસારનું “ હિંદુ સંસાર ચિત્ર ” તમને વર્ણવી બતાવું છું. અને તેવું આપણાથી ન થાય તે માટે સાવધાન રહેવું.

મનહર છંદ.

સાંભળો સહિયર તમે, ટુંકી ટચ વાત કહું
આપણા ઉદય ઠેરી, હૈડે લખી રાખજો.

“ સંસાર સુધર્યા વિના, દેશની જાહોજલાલી,
હવામાં કિલ્લા બાંધવા, એવું તમે માનજો.

શેખસલ્લીના વિચારો, પાણી વિના ઝાડ ઉગે,
કાગળ હોડીથી લેવો, સમુદ્રનો પાર જો.”

ચાલો હવે તેડી જાઉં, આપને પ્રીતી ઘેર,
પુશીથી જીવેને રવો, હિંદુનો સંસાર શો !!

૧

જમ્યે હિંદુ ધર પહેલાં, ત્યાં ખૂણામાં ખડકેલા,
લૂગડાના ડૂચા મેલા, સાવરણી સાથમાં;

આંગણામાં એંઠવાડ, વાસણ એંઠાં પડેલાં,
ધર કારભાર હોય, ફૂવડના હાથમાં.

ગંદે લુગડે વીંટલ, આંખો ચીપડે ભરેલ,
જાણે વેષ ભુંડણનો, આવ્યો શરૂઆતમાં;

“ મારા પીટયા, મારા રોયા ” ગાળો ભાંડતી વઢતી,
છોકરાંને માર મારે, ઊઠીને પ્રભાતમાં.

૨

મરડતી આળસને, ચોળતી ચોળતી આંખો,
ઉં....હું કરી માંડમાંડ, આઠ વાગે ઉઠતી;

દાતણ કર્યું ન કર્યું, ખુણામાંથી ઝાડુ લઈ,
ધરનો બહાર ભાગ, ઝટપટ વાળતી.

નહાવું ધોવું પ્રભુ ધરે, ડોક હોય મેલ ટીંબા,
ઝટીયાં હવામાં ઉડે, જાણે હોય સૂધરી;

લાખો લીખો લૂગડામાં, જુઓને જમાવ પૂરો,
આ તો નવા હિંદ તણી, સુંદરી કે વાંદરી ?
સૌની પહેલાં ગિઠતાં જ, ભૂખની ખારસ જણે,
આચર કુચર કંઈ, ઓઝરામાં ઓરતી;
વાસી કે ઉઘાડું હોય, તો'ય પાણી ગળ્યા વિના,
ગોળા હાંડા ધોયા વિના, આંખ મીંચી રેડતી.

૩

ઢમઢાલ માંહી પોલ, એવું ઠીકાઠીક કરી,
રાતનાં વાસણ એંઠાં, ઉપરથી માંજતી;
ધરમાંથી છાનામાના, દાણા કે લૂગડાં દધ,
પર નાત કોઈ પાસે, પાણીડાં ભરાવતી.
ધંટીને કરાવે પોષો, પાડોશીને ઘેર જઇ,
માગી ભીખી લોટ લાવી, રસોડામાં ગરતી;
મસળ્યા કે ઢુંપ્યા વિના, રોટલાનો લુવો કરે,
કપાળેથી એંઠે હાથે, પરસેવો લુછતી.

૪

દાળ પાણી નોખાં હોય, ને ભમરા રોટલામાં,
શાકમાં ને પોતાનામાં, મીઠાની તો તાણુ છે;
ચવડી રોટલી કરે, તાણી તોય તૂટે નહિં;
એક ઢાર હસવું ને, એક ઢાર હાણુ છે.

૫

ખપોરે નવરી થઈ, પારકી કુથલી લઈ,
સરખે સરખી મળી, ગામ ગમ્પાં મારતી;
કાં તો આજસુની પેઠે, ઘોર ઉંઘે ઉંઘણુસી,
કાં તો સાસુ નણુંદનાં, વાંકાં ચૂંકાં બોલતી.

મીઠું મરચું ભેરવી, સાચા ખોટા કાન ફૂંકી,
 ઢાઈ અને ઢાઈ સાથે, અડીંગાં લગાવતી;
 ગણાવે કરેલાં કામ, કાં તો આપ શેખી કરે,
 કાં તો મા'રે તારે ઘેર, નકામી ભટકતી. ૬
 થાક્યો પાક્યો ઘેર આવે, ધણી રાતે મોડો મોડો,
 ત્યારે મોઢું ચડાવીને, ઘર ખૂણે બેસતી;
 બોલવાનું બા'નું કાઠી, માગે પાણી તણો પ્યાલો,
 ત્યારે ફતરીની પેઠે, ધુરકીને ઉઠતી.
 “મારે મે'ણાં, તમારી મા, વિસામો ન લેવા દે છે,
 તમે તો છો માવડીઆ”, એમ ધાંટા પાડતી;
 કાં તો નવાં લૂગડાં કે, ધરેણાંના ઘાટ માટે,
 ધણી પાસે રાત દિન, વતીંગ ચલાવતી. ૭
 બેનપણી મારી સહુ, લૂગડાં ધરેણાં પે'રી,
 પાણી ભરવાને સારુ, રૂમઝૂમ જાય છે;
 મારા તો કરમમાં ન, સાડલાનો ચુંથો સારો,
 બહાર જઈ ત્યારે બહુ, લાજીને મરાય છે.
 આ ધરમાં પગ મૂકી, સુખ તો દીઠું જ નહિં,
 ભોગ ! આ'વા ભૂખ સાથે, પાનું પડયું રોજનું;
 બળ્યું ઘર ! બળી હું ! ને, બળ્યો, અવતાર આ'વો,
 આથી મોત મીઠું જથી, દેખવું ન દાઝવું. ૮
 ભોજન સમયે ધણી, થાક્યો પાક્યો ઘેર આવે,
 “હાશ” કરી બેસી કહે, “ચાલને પીરસને”;

તરત તડુકી ઉઠે “ તમારે રોજનું થયું,
 હું તો દરશન માટે, જાઉં છું મંદિરિયે.
 જાવું મંદિરે હું જ્યારે, આવવું તમારે ત્યારે,
 મંદિરને જમવાનું, ટાંકણું સંધાય છે;
 હાથે લઈ ખાઈ લેજો, છો નહિ મહેમાન તમે,
 તમારા સારું શું કાંઈ, દર્શન મૂકાય છે ?.
 નાની વહુ ઘેર આવે, સાસુજી માંચીએ ચઢે,
 જાણે પોતે ગામ ડાહી, એવો ફાંકો રાખતી;
 વહુને હલકી ગણી, ધરતણી ચાકરડી,
 હાંકલ મારીને કંઈ, હુકમ ચલાવતી.
 પડી ખામી કામમાં કે, જરા વાર લાગે ત્યાં તો,
 ન કે’વાનું કહી દઈ, ઘણી ધમકાવતી;
 વહુ તણાં વાંકાં બોલી, દીકરાના કાન ફૂંકી,
 પારકી જણીનાં અરે ! હાડકાં ભંગાવતી.
 બેનપણી ભેગી મળી, ફલાણી ઢીંકણી આવી,
 એમાં મારી તારી વાત, હોંશથી કરાય છે;
 “ તારી સાસુ આમ કહે, વગેવે નણુંદ તને, ”
 એમ ખોટા સાંધા કરી, કાન ભંભેરાય છે.
 કાચા કાન વાળી વહુ, કાંઈ પૂછ્યા ગાછ્યા વિના,
 બબડી બરાડા પાડે, સાસુથી રીસાય છે;
 કુસંસ્કારી ! હિંદુઓને, ઘેર ઘેર રાત દિન,
 આવી સાસુ વહુ વચ્ચે, લડાઈ લડાય છે.

૯

૧૦

૧૧

પાણી પીવું હોય કાં તો, રખડવા જવું હોય,
 તોય ટીંપણા વાળાને, બહારથી બોલાવતી;
 “મારે ને મારી સાસુને ખારમો ચંદરમા છે,
 હાય! મારી આંખ આજ, જમણી ફરકતી;
 મા'રાજ હવે કરું શું? મારા અહ કેવા ચાલે?”
 એમ કહી હાથ ઝટ, જમણો ખતાવતી;
 માવડીયો મારો ધણી, ક્યારે મને વશ થાય?
 તેથી દોરા ધાગા એવાં, કામણ કરાવતી.

૧૨

જણે નહિં શરીરને, ચોખ્ખાઈ જળવવાનું,
 કાચું કારું છોકરાંના, ઓઝરામાં ખોસતી:
 “હાય! મારો છેલ્લો આજ, ખાતો નથી, માંદો પડ્યો,
 કારમી નજર પડી, એવા વહેમ લાવતી.
 મેલો પડછાયો પડ્યો, વળગી ડાકણ કાં તો?”
 જતિ, સૈ'દ, બ્રાહ્મણ કે, ભુવાને બોલાવતી;
 કાંતો કરે ઉપવાસ, બખ્ખે દિન એક ટાંણા,
 વળી કાંતો એકાંતરા, ગોરણી જમાડતી.

૧૩

આ ધરનું વર્ણન બધાંને વાંચી સંભળાવ્યું. ગંગાબહેનની
 કૃપાથી જ બહેનો તથા બાઈઓને ગૃહસ્થાશ્રમ અને પતિ પત્નીનો
 સંબંધ કેવો હોવો જોઈએ તેની સમજ પડી હતી અને જ્યોતે
 પ્રમાણે આચરણ કરતાં હતાં તેમને તો દુઃખ થયું. પરમાત્માને
 પ્રાર્થના કરવા લાગ્યાં, હે દયાળુ, અમારા દેશ ઉપર કૃપા કરી અમ
 અભણ અને મૂર્ખ સ્ત્રી જતિના હૃદયમાં જ્ઞાનદીપક પ્રગટાવો.

અને ગંગાબહેન જેવાં વિદુષી બહેનનો સંગ પ્રાપ્ત કરાવો. પછી પતિને જમાડયા સિવાય મંદિરમાં દર્શન કરવા જનારી તથા જોશીને હાથ બતાવનારી બાઈના સંબંધમાં વાતો કરતાં બેઠાં છે.

“અહો ! એ ભાયડે કેટલાં બધાં પાપ કર્યાં હશે કે એને આ કર્કશા મળી ! પોતાના પતિને ગુલામ જ દેખે છે અને જેમ મીઠું મરચું લઈ આવવા એક નોકર રાખ્યો હોય તેવો તેને લેખે છે. અરેરે ! મુવા પછી આ બિચારી બાઈની શી ગતિ થશે ?”

આ વાત સાંભળી એમના સત્સંગમાં આજે જ નવાં આવેલાં અને મંદિરપ્રેમી પરસનબહેન નામની બાઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે શું ભગવાનનાં દર્શન કરવા ન જાય ત્યારે ? ભાયડાઓ તો રખડતા રખડતા ગમે ત્યારે ઘેર આવે. તે આવે ત્યાં સુધી બાઈડીઓએ બેસી રહેવું ? ભગવાનનાં દર્શન ન થાય તો, બા, અમારાથી તો ખવાય નહિં એવો અમારો નિયમ હોય છે. તો દર્શન કરીને પાછાં આવીએ ત્યાં સુધી બેસી રહે અને ઉતાવળ હોય તો હાથે લઈને બાઈ લે, એમાં વાંધો શો ?

અને ભાયડો માવડિયો થઈ ગયો હોય તો દોરા, મંત્ર વગેરે કરી તેને વશ કરવામાં કંઈ દોષ છે ?

પરસનબહેનનાં આ વાક્યો સાંભળી સધળાં સાંભળનારને જાણે વજ્ર પડ્યું હોય તેવો આઘાત થયો.

ગંગાબહેને મીઠા શબ્દોથી કહ્યું, પરસનબહેન, તમારાં વચનો યથાર્થ નથી. જો કે તમને તે રીત બહુ સારી લાગતી

હશે પણ આજ સમય બહુ થઈ ગયો છે તેથી આ પ્રસંગ વિષે આપણે આવતી કાલે વાતો અને વિચાર કરીશું. માટે જરૂર કાલે અહિં આવજો.

શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર દેવકી જય, શ્રી કૃષ્ણકૌતુહલ લાલકી જય બોલાવી. પછી બંધાં પોતપોતાને ઘેર ગયાં.

દિવસ ૮ મો.

સમય થતાં બધી બહેનો વખતસર ગંગાબહેનને ત્યાં આવી શાન્તિથી બેસી ગયાં.

મંદિરે દર્શન કરવા જવાના સંબંધમાં આગતે દિવસે પરસનબહેને જે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો તેના ખુલાસામાં ગંગાબહેને નીચે પ્રમાણે કહેવા માંડ્યું.

ગંગા૦—પરસનબહેન, મંદિરે જવાનું કારણ શું ?

પરસન૦—પરમેશ્વરનાં દર્શન કરવા.

ગંગા૦—મંદિર સિવાય પરમેશ્વરનાં બીજા કોઈ સ્થળે દર્શન થઈ શકે કે નહિં ?

પરસન૦—અમારા ધર્મમાં તો અમે અમારા મંદિરમાં દર્શન ન કરીએ તો દર્શન ન થાય ત્યાં સુધી અમારાથી ખવાય નહિં.

ગંગા૦—બહેન, આપણે ઘેર આપણા તાકામાં અથવા ગ્રાંપીજીમાં ઠાકોરજી છે તેમની સેવા કરી, દર્શન કરીએ તો પછી મંદિરે, ભીડમાં દોટ દોટા કરવાનું કંઈ કારણ છે ?

પરસન૦—બહેન એવું એટલું બંધું મને આવડતું નથી. હું તો એટલું જ કહું કે દર્શન મંદિરે ન થાય તો ખવાય નહિં.

ગંગા૦—તો બહેન, મારી વાત સાંભળશો. જુઓ તમે

વૈષ્ણવ મંદિરમાં જવ તો વિષ્ણુ ભગવાનનાં, શ્રી કૃષ્ણનાં દર્શન થાય. ખરું ને ?

આ નર્મદાબહેનને પણ એવો જ નિયમ છે. એ બહેન પંચમુખી મહાદેવનાં દર્શન ન કરે ત્યાં સુધી જમતાં જ નથી.

અને આ મંગળાકાકી તો બ્રહ્માજીની મૂર્તિનાં દર્શન ન કરે ત્યાં સુધી પોતે ગમે તેટલું ધ્યાન, દાન, પૂજન વગેરે કર્યું હોય છે છતાં તેમને શાંતિ વળતી જ નથી.

હવે, જુવો, બધી બહેનો સાંભળો. વૈષ્ણવના મંદિરમાં વિષ્ણુ ભગવાનનાં, શિવના દેવળમાં સદાશિવનાં અને બ્રહ્માજીના મંદિરમાં એકલા બ્રહ્મદેવનાં જ દર્શન થાય. પરંતુ પતિના શરીરમાં તો ત્રણે દેવ વસી રહેલા છે. જુવો.

પતિર્બ્રહ્મા પતિવિષ્ણુઃ પતિર્દેવો મહેશ્વરઃ ।

પતિરેવ પરં બ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રીપતયે નમઃ ॥

પતિ એજ બ્રહ્મા, પતિ એજ વિષ્ણુ અને પતિ એજ સદાશિવ છે. વળી પતિ તે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છે. એવા શ્રી પતિને નમસ્કાર.

આ શ્લોક બોલી રહ્યાં તે વખતે ગંગાબહેનની આંખોમાં જણે સાક્ષાત્ પરમાત્માનાં દર્શન કરી તેમને નમસ્કાર કર્યા હોય તેવું તેજ પ્રકાશી રહ્યું.

પરસનબહેન તો તેમની શાંત અને તેજસ્વી મુખમુદ્રા સામું ટીકી ટીકીને જોઈ જ રહ્યાં.

ગંગાબહેન કહે છે બહેન તમે જ જ મંદિરમાં જવ ત્યાં ત્યાં એક જ દેવનાં દર્શન થાય. પણ પતિદેવનું પૂજન

અને દર્શન કરવાથી ત્રણે દેવનાં દર્શન થાય છે. અને પતિ પ્રસન્ન થયા એટલે સર્વે દેવો પ્રસન્ન થાય જ.

બહેનો ! તમને કાઢને આ ધર્મો સાંભળી એમ લાગતું હશે કે આપણને બધાંને પુરુષોને આધીન બનાવી દઈ કેવળ ગુલામડીઓ રાખવા માટે આવાં પુસ્તકો પુરુષો લખે છે. પણ વિચાર કરી જુઓ. આપણે સ્વતંત્ર છીએ કે આપણા ભાઈઓ ? સંસારરૂપી રથ એક પૈડાથી ક્યાંય ચાલ્યો જાય છે ? એ તો બન્ને સરખાં પૈડાં હોય તો જ ચાલે. પુરુષ બહારથી કમાઈ લાવે અને સ્ત્રી તેનો વિવેકથી, કરકસરથી, ધરમાં અવેર કરે. પુરુષોને બહારથી કમાઈ લાવતાં, નોકરી કરતા હોય તે શેઠના અનેક ઠપકા, અપમાન સહન કરવાં પડે છે. તેઓ મહા મુશીબતે ઉપરીનાં મન રાજી રાખી, ધન પ્રાપ્ત કરે છે. જો તે વ્યાપારી હોય તો પણ અનેક ગ્રાહકોનાં મન રીઝવવાં પડે, અનેક લહેણદારોનાં કટુ વચન સાંભળી તેમનાં મન મનાવવાં પડે છે. જમવા આવતાં વખત બેવખત થઈ જાય. આ બધું પુરુષો કાને માટે અને શા માટે સહન કરતા હશે ? તેમની આ સેવા એ શું સ્ત્રીની સેવા નથી ? આજકાલ મુંબઈ જેવા શહેરમાં, કેટલાએ પુરુષો, સવારના સાત વાગ્યાથી રાત્રે મોડા સુધી ધન કમાવવા માટે દોડધામ કરી રહેલા જોઈએ છીએ. બપોરે ‘પેટાબા’ની સેવા કરવા પરાણે સમય પ્રાપ્ત કરી એકાદ કલાક ઘેર આવી શકે છે. અને કેટલાએ પુરુષો એક મજૂર કરતાં પણ હલકું જીવન ગાળતા અને આવા દુઃખી જીવનથી

કંટાળી આપઘાત કરતા સાંભળીએ છીએ. એ બધું કોને માટે ? થું એ સ્ત્રીઓની સેવા નથી ? હવે આપણી બાબત જોઈએ:—

સ્ત્રીઓને તો પોતાના એક પતિદેવનું જ મનરંજન કરવાનું હોય છે. પતિએ બહારથી આણેલા ધનનો ત્રેવડથી વ્યય કરવાનો હોય છે. સ્ત્રીઓ તો ગૃહની રાણીઓ જ છે.

નોકરી કરનાર અગર વ્યાપારી પુરુષ, સ્ત્રીઓના મજૂર જવો જ છે. સ્ત્રી તો જાણે રાણી સાહેબ બેઠાં બેઠાં હુકમ કરતાં હોય તેમ ઘણે સ્થળે “હજદર લાવજો, ધી લેતા આવજો, તેલ થઈ રહ્યું છે,” એમ હુકમ કર્યો જાય છે. પણ પતિની પાસે તે લાવવા ધન છે કે નહિ તેની ભાગ્યે જ તપાસ કરે છે. પતિ તો જમીને બહાર ચાલ્યો જાય. પછી સ્ત્રી તેની મરજી પ્રમાણે જમીને આરામ લેવા ધારે તો તે લઈ, ત્યાર પછી બીજું કામ દુરસદે કરી શકે છે. કહો ત્યારે, વધુ પરાધીન કોણ ? આપણે કે પુરુષો ? વળી

બહારથી થાક્યો પાક્યો, બળ્યો ઝળ્યો પુરુષ ઘેર આવે ત્યારે પ્રેમાળ પત્નીના મુખથી શાંતિભર્યા શબ્દો, આસન અને પીવા માટે જળનું ભરેલું પાત્ર પ્રાપ્ત કરી શકે તો તેના બધાય કલેશ, કંકાસ, થાક, અકળામણ, શાન્ત થઈ જાય. માટે

પતિ જ્યારે બહુ કામમાં ગુંથાયલા હોય ત્યારે તેમને બ્રહ્માજી માનો; શાંતિથી બેઠા હોય અથવા શયન કરી રહ્યા હોય ત્યારે તેમને વિષ્ણુ દેવ માનો; અને કદાચ ક્રોધાયમાન થાય ત્યારે તેમને સદાશિવરૂપ માનો. એ ક્રોધ કંઈ સદાય ટકતો નથી. પાછા પોતે શાન્ત વિષ્ણુરૂપ બની, બાળબચ્ચાં સર્વેને

પોતાની છાયામાં શાન્તિ આપે છે. માટે મનુ મહારાજ પણ આજ્ઞા કરે છે :—

વિશીલઃ કામવૃત્તો વા ગુણૈર્વા પરિવર્જિતઃ ।

ઉપચર્યઃ સ્ત્રિયા સાધ્વ્યા, સતતં દેવવત્પતિઃ ॥

સાધ્વી સ્ત્રીએ પતિ શીલ રહિત હોય, કામના વૃત્તિવાળો હોય અથવા ગુણરહિત હોય તો પણ તે પતિની સદા દેવતાની પેઠે પૂજા કરવી જોઈએ. (અ. ૫. શ્લો. ૧૫૪)

માતા અનસૂયા, સીતાજી પ્રતિ (તુલસીકૃત રામાયણ અરણ્ય કાંડમાં) કહે છે:—

વૃદ્ધ રોગવસ જડ ધનહીના । અન્ધ બધિર ક્રોધી અતિદીના ॥

એસેહુ પતિકર કિય અપમાના । નારિ પાવ યમપુર દુઃખ નાના ॥

एकै धर्म एक व्रत नेमा । काय बचन मन पतिपद प्रेमा ॥

મનબચ કર્મ પતિહિ સેવકાર્હ । તિયહિ નયાહિ સમ આન ઉપાર્હ ॥

अस जिय जानि करहि पति सेवा । तापर सानुकूल सब देवा ॥

આન ધર્મ નહિ દૂસર દેવા । નારિ ધર્મ કેવલ પતિ સેવા ॥

અર્થ:—પતિ વૃદ્ધ, રોગી, બુદ્ધિહીન, નિર્ધન, અન્ધ, બહેરો, ક્રોધી, અથવા અતિ દરિદ્રી હોય તો પણ એવા પતિનું જો પત્ની અપમાન કરે તો મરણ પછી યમપુરીમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો તે સ્ત્રીને સહન કરવાં પડે છે. સ્ત્રીઓને પતિ એજ ધર્મ, પતિ એજ વ્રત તથા નિયમ. કાયા, વચન અને મનવડે પતિ ઉપરજ નિરતિશય પ્રેમ રાખવો અને તેની જ સેવા કરવી. આર્થ મહિલાને આના જેવો આ ભવ તરવાનો બાંજો કોઈ ઉપાય છે જ નહિ. (જપ, તપ, તીરથ, પુણ્ય, ભજન, દેવ—

દર્શન એ બધાયનું ફળ પતિની પ્રસન્નતાથી જ ઘેર બેઠાં પ્રાપ્ત થાય છે.)

આવું હૃદયમાં બાણીને જ સ્રી પતિ સેવામાં પરાયણ (તત્પર) રહે છે તેના ઉપર સર્વે દેવો પ્રસન્ન રહે છે : સ્રીએને માટે તો પતિ સેવા સિવાય બીજો ધર્મ પણ નથી અને બીજો દેવ પણ નથી. પરસન બહેન ! પતિ એ શું અને તેમની મરજી પ્રમાણે આપણે શા માટે વર્તવું તે કંઈક સમજ્યું હશે ? જુવો મહાભારતમાંથી એક પ્રસંગ કહું છું.

એક કૌશિક નામના તપસ્વી બ્રાહ્મણ હતા. વનમાં ગયા. ધણું કઠણ તપ કર્યું. તેમના તપના પ્રભાવથી તે સિદ્ધ થઈ ગયા. જે ઝાડ નીચે તે તપ કરતા હતા તે ઝાડ ઉપર એક બગલી બેઠી હતી. તે પક્ષિણી (બગલી)એ તેમના ઉપર અધાર કરી. અને ઋષિએ તેના સામું ક્રોધ દ્રષ્ટિથી જોયું કે તરતજ તે ડાળી ઉપરથી તરફડતી ઋષિના ચરણો આગળ પડી ત્યાંજ બાણીને ભસ્મ થઈ ગઈ.

આ ઋષિ પાસેના ગામમાં બિશ્વા માગવા ગયા. એક બાઈએ ઋષિને “ ઉભા રહો મહારાજ, આપું છું ” કહી ઉભા રાખ્યા. ઘરમાં તે લોટ લેવા ગઈ. એટલામાં તેના પતિદેવ આવી પહોંચતાં તેમની સેવા-શુશ્રૂષા કરવામાં રોકાઈ ગઈ. કેટલાક સયમ પછી પતિ સેવાથી નિવૃત્ત થઈ ત્યારે ઋષિજી યાદ આવ્યા. તેમને લોટ આપવા બહાર નીકળી. ઋષિએ તેના સામું ક્રોધ દ્રષ્ટિથી જોઈ, તેને બાણી મૂકવાની ઇચ્છા કરી. પણ તે બાઈના પતિવ્રતના પ્રભાવથી તેને લગારે દુઃખી કરી શક્યા

નહિં. ઉલટું તે બાઈએ કહ્યું કે મહારાજ, હું કંઈ બગત્રી નથી કે મને બાળી શકે.

જંગલમાં બનેલી વાત આ બાઈ શહેરમાં શી રીતે બણી ગઈ એ બાબતમાં ઋષિજીને આશ્ચર્ય થયું. તેને બહુ પૂછ પરછ કરી ત્યારે સમજાયું કે તે બાઈના પતિવ્રત ધર્મનોજ તે પ્રભાવ હતો.

માટે બહેનો ! આપણે માટે પતિ એજ પરમેશ્વર છે અને આવી રીતે પતિવ્રત પાળવાથી સ્ત્રી માત્ર પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે છે; પતિનું કલ્યાણ સાધી શકે છે તથા તેમને ડાઘ તપસ્વી, ઋષિ, મુનિ, કંઈ ઈજ પહોંચાડી શકતા નથી. પતિને વશ કરવાના ઉપાયો આવતી કાલે ઈશ્વર કૃપાથી જોઈશું. બોલો શ્રી કૃષ્ણ કનૈયા લાલકો જય.

દિવસ ૯ મો.

સમય થતાં પરમાત્માની જય બોલાવી ગંગાબહેન બોલ્યાં:—
આજ વિચાર કરીને જીવો. લગ્નની ચોરીમાં આપણે આપણો જમણો હાથ અગ્નિદેવ તથા વડિલોની હાજરીમાં આપણા પતિને અર્પણ કર્યો. એ જમણો હાથ બીજને આપણાથી અપાય ?

માંદાં હોઈએ છીએ ત્યારે વૈદરાજ પણ સ્ત્રીઓની નાડી ડાબા હાથની જીવે છે. આવા પવિત્ર બુદ્ધિના અને પિતા તુલ્ય વૈદ જ્યારે આપણા જમણા હાથે સ્પર્શ કરી શકતા નથી તો કાઠ રખડતો જોશી, અગર માગનાર બ્રાહ્મણ અથવા બંગડી વેચવાવાળા પરધર્મીને આપણો જમણો હાથ અપાયજ કેમ ?

આપણે સ્ત્રી જાતિ અભણ રહ્યાં. તેમને હુચ્ચા લોકો અનેક રીતે ડગે છે. આપણા પુરુષો જમી પરવારી બહાર જાય

ત્યારે એવા ટેલિયાઓ મહોલ્લામાં કે ખડકીમાં પેસે છે.

“કાઈને છોકરો આપું, કાઈને વશ કરવાનો મંત્ર આપું, કાઈનો છોકરો માંદો હોય તો દોરો કરી આપું;” આવું આવું બોલી આપણને છેતરી અનીતિના ખાડામાં ઉતારી દે છે. જો એ લોકો બોલે છે તેવું કરી આપવાને શક્તિ-માન હોય તો ઘેર મહોલ્લામાં ભાયડા હોય ત્યારે કેમ નથી આવતા ?

પુરુષ વર્ગ સામાન્ય રીતે ઠળવાયલો રહ્યો તેથી એવા લોકોથી નહિ છેતરાય અને સ્ત્રીઓને પણ તેવાઓની પાસે જવા નહિં દે એ વાત તેઓ જાણતા હોવાથી સામાન્ય રીતે બાર વાગ્યા પછી મહોલ્લાઓમાં શિક્ષા માગવાના નિમિત્તે આવે છે. અને આપણ સ્ત્રીઓની જ્યાં સુધી નીચે લખ્યા પ્રમાણેની સ્થિતિ રહેશે ત્યાં સુધી એ લોકોને તો ધી કળાં જ રહેવાનાં.

હરીગીત

છે આળસુ ને અભણ સ્ત્રીઓ, આજની આ દેશમાં,
અમુલ્ય જીવન છે તેમનું જાયે નિરંતર કલેશમાં;
દ્રષ્ટિ^૧ કરો પાછળ જરા પ્રાચીનની^૨ સ્ત્રીઓ ભણી,
શ્રી ધર્મ વિદ્યા હુન્નરે કેવી હતી એ અચણી^૩ ? ૧
ગાર્ગી તણું શું જ્ઞાન, વાહ ! સંવાદ^૪ સરસ્વતીનો જુઓ,
બહાદૂર રાણકદેવડી ને, ઝાંસીની રાણી અહો !

સાવિત્રી, સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતિ ને તારામતી,
તેથી હતી આ દેશમાં, સર્વે પ્રકારે સંપત્તિ. ૨

સતીઓ તણી ઓ બહેન ! જુઓ સ્ત્રી ધરોધર આજની,
એ શૂરી પ્રજા સાથે મૂકા ભુંડણ પ્રજા આ આપણી;

નિંદા તણા વ્યાપારમાં શૂરી પૂરી સ્ત્રી હાલની,
કાબેલ છે કજીયા વિષે, ને ઉંધના ઉઘમ મહિં. ૩

ઝીણાં ગવન, ચોળી કસુંબી પહેરવાનું જાણતી,
મન માનતા વૈભવ વિષે ફેટિનમાં બહુ મા'ણતી,
સાડી તણી શોખીન થઈ ઘેલી બની ધરેણું મહિં,
ઠેઠે કુંચીનો ઝુમખો રમાલ સુંદર કર મહિં. ૪

ઠક્કો ન જાણે ધુંટી તો તે ક્યાંથી વાંચે ચોપડી ?
સ્ત્રીઓ તણા શું ધર્મને શું કર્મ તે જાણે નહિં;

ધર કામ કેવી રીત કરવાં, કેવી રીતે રાંધવું,
કર કસરથી રૂડી રીતે થોડે ખર્ચે નીભાવવું. ૫

જાણે નહિ ધણી તરફની ગંભીર ફરજો સ્ત્રી તણી,

જાણે નહિ સ્ત્રીઓ અરે ! નિજ બાળકોને કેળવી;

જાણે નહિ આ દેશ કોનો ? દેશમાં શું થાય છે,

ખાવા પીવાને ખેલવામાં જન્મ સ્ત્રીનો જાય છે. ૬

પણ પરસન બહેન તમે તો વૈષ્ણવ છો. સત્યભામા અને
દ્રૌપદીની વાતો સાંભળી હશે. એજ સત્યભામાનો પ્રસંગ
કહું તે સાંભળો.

પતિને વશ કરવાનો ઉત્તમ મંત્ર તથા ઔષધ.

વનવાસ કાળમાં એક દિવસ શ્રી કૃષ્ણ તેમનાં રાણી

સત્યભામા સાથે પાંડવોને મળવા ગયા. સત્યભામા સાથે દ્રૌપદીને ઘણાં બહેન પણાં હતાં, બે સખીઓ એકાન્તમાં બેસીને વાર્તાલાપ કરવા લાગી. બીજી ઘણી વાતો કર્યા પછી સત્યભામાએ દ્રૌપદીને પૂછ્યું “સખિ ! તારે તો સિંહના જેવા મહાતેજસ્વી પાંચ સ્વામી છે, છતાંપણ એ બધાય તારે વશી-ભૂત છે. તને કંઈ મંત્ર આવડે છે ? કે તેં એમને કંઈ વશીકરણ કર્યું છે ? કે કંઈ દવા ખવરાવી છે ? મને બતાવીશ કે શ્રી કૃષ્ણ એવીજ રીતે મારે વશ શી રીતે થાય. ”

દ્રૌપદીએ હસીને કહ્યું :—

(શિખરિણી)

નથી બાઈ મંત્રો, નથી નથી, વળી કામણ ખરું,
નથી દોરા ધાગા, વશીકરણ સાચું પતિ તણું;
હશે સારી નારી, પતિ તણીજ ઇચ્છા અનુસરી,
પતિને સંતોષી, પતિ વશ કરે સ્નેહ જગવી. ૧

બહારેથી જ્યારે, પતિ પ્રભુ પધારે ઘર મહિં,
થઈ ઊભાં પ્રીતે, પ્રસન્ન મુખડે આસન દધ;
પછી આપી પાણી, વિનય સર મીઠાં વચનથી,
કહે આ “દાસીને, હુકમ પ્રમાણે પ્રિય પતિ.” ૨

ધરી પ્રીતિ સાચી, પતિ વચન વિશ્વાસ ધરીએ,
પતિની સેવામાં, ભૂખ તરસ નિદ્રા ન ગણીએ;
સખિ ! સ્વામી વિના સ્વરગ પણ સ્ત્રીને નરક છે,
અને સ્વામી સંગે, નરક પણ સાચું સ્વરગ છે. ૩

આ પુસ્તકમાં પૃ. ૩૦ ઉપર “ સુણો સહુ બહેન ભારત વાસીરે ” એ ગરબીમાં પતિને વશ કરવાના ઉત્તમ મંત્રો છે. તે પ્રમાણે વર્તનારી બહેનને પતિ અને પતિનું આખું કુટુંબ વશ થાય છે.

‘ સખિ ! મંત્ર કે ઔષધથી તે કંઈ સ્વામી વશ કરાતા હશે ? જ સ્ત્રીઓમાંકોઈ પણ ગુણ નથી હોતો તે સ્ત્રીઓ મંત્ર અને ઔષધથી સ્વામીને વશ કરવાના પ્રયત્ન કરીને ઉલટું સ્વામીને નુકશાન પહોંચાડે છે. સ્વામીઓ મને કેવી રીતે વશીભૂત થયા છે તે સાંભળ. સ્વામી એજ સ્ત્રીઓનો દેવતા અને એક માત્ર ગતિ છે એમ જાણીને હું મન, વચન અને કર્મથી રાત દિવસ એમની સેવા કરું છું. સ્વામીસેવા એજ મારા જીવનનું એક માત્ર વ્રત—એક માત્ર ધર્મ છે. હું કોઈ દિવસ એમની સાથે કડવું વેણ બોલતી નથી, તેમના મનને ખોટું લાગવા દેતી નથી, તેમના ભોજન કરતા પહેલાં હું ભોજન કરતી નથી. તેમના બેઠા વગર હું બેસતી નથી; તેમના સૂતા પહેલાં હું સૂતી નથી. જ વસ્તુ એમને પસંદ નથી હોતી તેનો હું પણ ત્યાગ કરું છું. જ લોડાની સાથે વાતચીત કરવાની તેમની ઈચ્છા નથી હોતી તેવા લોડા સાથે હું કદી વાર્તાલાપ કરતી નથી. સ્વામીના જ પ્રીતિપાત્ર છે તે મારા અપ્રીતિ પાત્ર હોય તો પણ હું તેમનું માન રાખું છું અને કાળજી-પૂર્વક તેમની સેવા કરું છું. બહારના કામકાજથી સ્વામી જ્યારે થાકીને ઘેર આવે છે, ત્યારે આસન અને જળ આપીને હું તેમનો થાક દૂર કરું છું. બહારથી તેમનો અવાજ સાંભ-

જાતાં જ ખારણા આગળ જઈ તેમનો સત્કાર કરું છું. દાસીની પાસે એ કાંઈ વસ્તુ માગે તો હું જાતે ઉઠીને એ વસ્તુ આણી આપું છું. જ્યારે રાણી હતી ત્યારે રાજ્યસંસારનો ભાર, દાસદાસીઓનો ભાર તેમણે મને સોંપ્યો હતો. હું દરરોજ પોતાના હાથે સાફસુફ કરીને, રસોઈ કરીને યથાસમયે રાંધીને જમાડતી. ધાન્ય અને ધરની બીજ બધી ચીજોને ઘણી કાળજીપૂર્વક સાચવી રાખતી. જાતે ધરના નોકરો, ભરવાડો, ગોવાળો વગેરેની ખબર રાખતી. જાતે ધર સંસારનો આવક ખર્ચનો હિસાબ રાખતી. મહેલના આશ્રિતોની સેવામાં મને રાતદિવસનું ભાન રહેતું નહિ. રોજ બંધાના જમી રહ્યા પછી હું જમતી; બંધાના સૂઈ ગયા પછી હું સૂઈ જતી અને વા'ણું વ્રાતાં બંધાના ઊઠતા પહેલાં હું ઉઠીને ધર કામમાં ગુંથાતી.

સાસુજી કુન્તાને દરરોજ હું પોતે જમાડીને જમતી તથા પોતે સેવા કરતી. કાંઈ પણ રીતે તેમના ઉપર હું મારો કાર-ભાર દેખાડતી નહિ. તેમના કરતાં ઉંચા પ્રકારનું કપડું કદિ પણ પહેરતી નહિ. ગૃહધર્મમાં સર્વથા એમની અનુવર્તિની થઈને ચાલતી. બીજી તરફ સપત્નીઓને સગી માની જણી બહેન ખરોખર ગણતી. કાંઈ દિવસ તેમના ઉપર અદેખાઈ કરતી નહિ; તેમજ કાંઈ દિવસ તેમની સાથે અનિષ્ટ વ્યવહાર કરીને કે કડવું વચન કહીને તેમનું દીલ દુભવતી નહિ.

સખિ ! સ્વામીને વશ કરવાનો આના કરતાં સારો ઉપાય બીજો કાંઈ નથી. એ જ સ્વામીને વશ કરવાનો મંત્ર તથા ઔષધ છે. એ મંત્ર અને એ ઔષધનો

ઉપયોગ કરી જો; એટલે શ્રી કૃષ્ણ તને તદ્દન વશીભૂત થઈ જશે.

પણ બહેન ! જો સ્ત્રીઓ ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા ન માનતાં તેથી વિમુખ (વિરુદ્ધ) વર્તન કરે છે તેને શું પ્રજા થાય તે દુઃકામાં કહું છું. સાવધાન થઈને સાંભળો.

વિમુખ ક્ષણ.

સંતાનની ઈચ્છાથી જ સ્ત્રી પતિનો ત્યાગ કરી વ્યભિચાર કરે છે, તે સ્ત્રી આ લોકમાં નિંદાપાત્ર થઈ પરલોકમાં પણ પતિના સુખને પામતી નથી. (કુકર્મના દોષથી વર્ણસંકર થયેલી પ્રજા, સુખને બદલે દુઃખ આપે છે અને સ્વર્ગ મળતું નથી.) (મનુસ્મૃતિ)

વર્ણસંકર પુત્ર માતાપિતાને શું સુખ દુઃખ આપે છે તે જાણવા શ્રીમદ્ભાગવત માહાત્મ્યમાં ધુંધુકારીનું ચરિત્ર વાંચવું.

શિયળ ભંગ કરવાથી સ્ત્રી પોતાના પિતાના કુળને તથા પતિના કુળને આ જગતમાં દુઃખ આપનારી તથા પરલોકમાં પણ દુઃખ આપનારી થાય છે. (સ્કંદ પુરાણ.)

જો સ્ત્રી પોતાના પતિના વચનને ઓળંગી પ્રત-ઉપવાસ વગેરે કરે છે, તે સ્ત્રી પોતાના પતિના આયુષ્યનો ઘટાડો કરે છે; અને મરણ પછી નરક પામે છે.

જો સ્ત્રી વ્રત, ઉપવાસ, દાન, પુણ્ય, તપ, વગેરે જો કાંઈ કરે છે, તે સર્વ પતિની ભક્તિ વિના વ્યર્થ છે અને તે સર્વ ભસ્મ થાય છે. (ક્ષણે આપતાં નથી) (અઞ્જૈવત પુ.)

દરિદ્રિ, રોગી અને મૂર્ખ પતિની, જો સ્ત્રી અવજ્ઞા

(નિરસ્કાર) કરે છે તે સ્ત્રી મૃત્યુ પછી સાપણ થાય છે. અને વારંવાર વિધવા પણાને પામે છે. (પારાશર સંહિતા)

પોતાનો પતિ કાંઈ પણ પૂછે ત્યારે જે સ્ત્રી ક્રોધવાળી થઈ સામો જવાબ આપે છે, તે સ્ત્રી બીજા જન્મમાં કૂતરી અથવા મનુષ્ય વિનાના વનમાં શિયાળ થાય છે. (સ્કંદપુરાણ)

જે સ્ત્રી પોતાના પતિનો ત્યાગ કરી, વ્યભિચાર બુદ્ધિથી એકાન્તમાં ફરે છે; તે સ્ત્રી બીજા જન્મમાં વૃક્ષના પોલાણમાં રહેનાર ધ્રુવડ પક્ષીનો અવતાર પામે છે.

જે સ્ત્રી પોતાના પતિનો ત્યાગ કરી (તેનાથી છુપી) મીઠી વસ્તુ ખાય છે, તે સ્ત્રી બીજા જન્મ વિષે ભૂંડણી અથવા વિષ્ટા ખાનારી વડવાંગત્રી થાય છે.

જે સ્ત્રી પોતાના પતિ સાથે વાતચિતમાં હુંકારથી કઠોર વચન બોલે છે, તે સ્ત્રી બીજા જન્મમાં મૂંગી થાય છે; તેમજ જે સ્ત્રી પોતાની શોધ્યને ઈર્ષ્યાથી દુઃખ દે છે તે સ્ત્રી, અન્ય જન્મમાં દુર્ભાગિણી થાય છે, એટલે સંસારના સુખને પામતી નથી.

પોતાના પતિએ મારી હોય ત્યારે જે સ્ત્રી સામે મારવાની ઈચ્છા કરે છે, તે સ્ત્રી બીજા જન્મમાં વાધણ અથવા બિલાડી થાય છે; તેમજ જે સ્ત્રી વિષયવાસનાથી અન્ય પુરુષના સામું આડી આંખથી જુવે છે, તે સ્ત્રી માંસી અથવા ઉંધી આંખવાળી થાય છે.

જે સ્ત્રી પોતાના પતિની નજર ચુકાવી બીજા તરફ દ્રષ્ટિ કરે છે, તે સ્ત્રી પછીના જન્મમાં કાંણી અને કદરૂપી (શરીરે

કાળી અથવા બેડાળ) થાય છે.

જે સ્ત્રી કુકર્મ કરે છે તે સ્ત્રી આ લોકમાં નિંદા પામે છે. અને મરણ પછી તે સ્ત્રી શિયાળ તથા હિંસા કરનાર પ્રાણીઓનો અવતાર પામે છે; વળી તેના શરીરમાં નાના પ્રકારના રોગ થાય છે (જલંદર, ક્ષય, ભગંદર, રક્તપિત્ત, કોડ વગેરે થાય છે) અને તેથી દુઃખી થઈ મરણ પામે છે. ઉપર કહેલાં દુરાચરણનાં કૃષ્ણ શાસ્ત્રે બતાવેલાં છે; તેથી કરીને સ્ત્રી વર્ગે સદાચાર પાળી પતિ-ભક્તિ નિરંતર કરવી, તેજ આ લોક તથા પરલોકમાં ઉત્તમ સુખ મેળવવાનું સાધન છે. (મનુસ્મૃતિ)

માટે બહેનો, પોતાનું અને પોતાના પતિનું કલ્યાણ ઈચ્છનાર સર્વે સ્ત્રીઓએ પતિને અનુસરવું અને તેમની મન, વચન, કર્મથી સેવા કરવી. બોલો.

શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર દેવકી જય. કનૈયાલાલકી જય.

દિવસ ૧૦ મો.

શાળામાં આજે પણ તહેવારની રજા હોવાથી સઘળી નાની બહેનો અતિ હુલ્લાસથી ગંગાબાઈના ઘર તરફ એકે એકે આવવા માંડી. શાન્તાબહેન તથા અન્ય પ્રાઠા સ્ત્રીઓ ગંગાબાઈનાં અમૃત વચન અને હિતકારક તથા મધુર વાણીનું શ્રવણ કરવા સમય પ્રમાણે આવી ગયાં.

શાન્તાબહેન તો હવે જાણે કોઈ નવો અવતાર પામ્યાં હોય તેમ ગંગાબાઈના વચનામૃતથી બદલાઈ જ ગયાં છે.

આજે જયાબહેન જમનાં લગ્ન થોડા સમય પછી થવાનાં છે અને જમને લગ્ન પછી સાસરે જવાનું છે તેથી ગંગાબાઈ પાસે જે વિધાનો અખૂટ ભંડાર છે તે લૂંટવાનો અવસર પોતાનો

જશે એવા વિચારથી મનમાં દુઃખી થતાં, જેટલું જાણી લેવાય તેટલું જાણવા પોતે ગંગાબાઈ ને કહે છે :

જયાબહેન—ગંગાબહેન, માજી ! સાસરે ગયા પછી કુલિન પુત્રવધૂઓના ધર્મ વિષે આજે કંઈ કહેશો ?

પ્રશ્ન પૂછતાં બધી હાજર રહેલી બહેનો સાવધાન થઈ ગંગાબહેન આજે શું કહે છે તે સાંભળવાની રાહ જોવા લાગ્યાં.

કુમારી જયા બહેનનો પ્રશ્ન સાંભળી ગંગાબહેનને ઘણો જ આનંદ થયો. પોતાની પાસે ગુરુદેવનો આપેલો જ માલ હતો તેના યોગ્ય ગ્રાહક મળવાથી, પરમાત્માની જય બોલાવી ઉંચા કુલની વહુઓના ધર્મ કહેવાનો તથા સમજાવવાનો આરંભ કર્યો.

નવોઢા, પ્રોઢા, તથા સર્વ સૌભાગ્યવતીઓએ સમજવું જોઈ એ કે, આ સ્ત્રી શરીર ઉપર પ્રથમ કુમારિકા સ્થિતિમાં શરીરને જન્મ આપનાર માત—પિતાના મમત્વનો અધિકાર હોવાથી તેમના સ્વાધીનમાં રહેવાનું હતું; તે તેમણે હવે તેજ આ શરીરને, લગ્નવેળા હસ્તમેળાપ કરતાં જમણો હાથ લઈ પતિના જમણા હાથમાં મૂકી, કન્યાદાન કરી, પોતાના મમત્વનો અધિકાર ઉતારી, સગાં—સંબંધી અને જ્ઞાતિ તથા અગ્નિ આદિ દેવોની સાક્ષીએ પતિના સ્વામિત્વનો (ધણીપણાનો) અધિકાર સિદ્ધ કરી આપ્યો છે : તેથી હવે માતા—પિતાનો અધિકાર મટી પતિનો થયેલો છે. માટે નિરંતર તેમને જ વશ—વર્તી થઈ રહેવું. શરીર સ્વામીનું, ને શરીર સાથે તેને પ્રેરનારું મન પણ સ્વામીનું, તેમજ તે શરીરના નિમિત્તથી પોતાને

આવી મળેલાં વસ્ત્રાલંકાર અને ધન પણ સ્વામીનાં છે; એ અહુર્નિશ સ્મરણમાં રાખી તન-મન અને ધનથી તેઓ પોતાના ઉપર નિરંતર પ્રસન્ન રહે એવું કર્તવ્ય કુલિન વધૂઓનું છે. સ્ત્રીઓએ પરણ્યા પછી પિતાનું ઘર એ પરઘર અને પતિનું ઘર એજ પોતાનું ઘર જાણવું. શીતળ કિરણો અને ઉજ્જવલ પ્રકાશથી લોકાનાં નેત્ર તથા શરીરને આનંદ આપનાર ચંદ્ર પણ જેવો રાત્રિરૂપ પોતાના ઘરમાં શોભે છે તેવો તે, દિવસે સૂર્યરૂપ પરઘરમાં રહી દેખાતો છતાં શોભતો નથી; તેમ પરણેલી સ્ત્રી જેવી પોતાના સાસરામાં રહીને શોભે છે તેવી તે, ગુણના ભંડારરૂપ હોય તો પણ પી-યર કે મોસાળમાં રહેવાથી શોભતી નથી.

સ્થાન બ્રહ્મથયેલો રાજ-પ્રધાન કે કોઈ આધિકારી તથા બ્રાહ્મણ, મેઘ, દાંત, કેશ અને નખ, જેમ શોભતા નથી તેમ કુલિન સ્ત્રી પણ પતિના ઘરરૂપ સ્થાનથી બ્રહ્મ થઈને બાપ, ભાઈ કે મામાના ઘેર રહેવાથી શોભતી નથી. સહસ્ર સદ્ગુણો હોય, પરંતુ પતિ-વિમુખતા (પતિથી અણબનાવ) નો એક જ અવગુણ સ્ત્રીમાં હોય તો તેના સહસ્ર ગુણો પણ કેવલ દોષરૂપ મનાય છે; પરંતુ સહસ્ર દોષી હોય અને પતિસેવાનો માત્ર એક જ ગુણ જો તેનામાં હોય તો તે સહસ્ર દોષોને ડાહ્યા માણસો ગુણરૂપ ગણે છે.

માટે પોતાનો સ્વામી અસંતુષ્ટ થાય એવું આચરણ સ્ત્રીએ કદી પણ કરવું નહિ. લગ્નક્રિયામાં સપ્તપદીના પૂજન સમયે વર-કન્યા સામ સામી સાત પ્રતિજ્ઞાઓ કરે છે તેમાં કન્યાની સાત પ્રતિજ્ઞાઓ પૃ. ૯૯થી ૧૦૨ સુધી છે. તેનો નિત્ય પાઠ કરી, સ્મર-

ણુમાં રાખી, તેનું પાલન કરવું; પણ કદાપિ પ્રતિજ્ઞા ભંગ થાય એવું આચરણ ગુણવાન સ્ત્રીઓએ કરવું નહિ.

પતિની પ્રસન્નતા માટે ધર અને સધળાં ધરનાં સાહિત્યો સ્વચ્છ તથા સુશોભિત રાખવાં. અને સ્વામીના સાનિધ્યમાં પોતાનું શરીર પણ શણગાર યુક્ત, સુશોભિત રાખી આનંદમાં રહેવું. રીસ, ક્રોધ, કે ઉદાસી એ સ્વામીને ખતાવવાં નહિ. ધરમાં અન્ન, વસ્ત્ર, વાસણ કે ધરેણાં વગેરે જે જે સામગ્રી હોય તેની નિત્ય સંભાળ લઈ, ઘટતી વ્યવસ્થા કરવી; પણ તે બગડતાં હોય તો જોઈ રહી એ તો મારાથી મોટાં હશે તે કરશે, એવી વાટ જોઈ બગડવા દેવું નહિ. પોતાના માથે જે વડિલ હોય તે કામ કરતાં હોય તો તે જોઈ, પોતે બેસી રહેવું નહિ; પણ તેમાં આગળ પડી તેમની પાસેથી માગણી કરી તે કામ પોતે ધ્યાન રાખીને કરવું. પરસ્પર સાસુ, નણંદ, દેરાણી કે જાણીમાં કામ માટે ચડસાચડસી કરવી નહિ. પોતાને કામ કદાપિ વધારે કરવું પડે તો સહન કરી લેવું; પરંતુ પોતાની શક્તિ ઉપરાંતનું હોય તો તે કામ ખતાવનારને નમ્રતાથી, યુક્તિપૂર્વક આજીજી સાથે કહી દેવું. કામ કરવામાં આળસુ સ્ત્રીઓને બેસી રહેવાથી કાંઈ લાભ થતા નથી; પણ જઠરાગ્નિનું મંદપણું, અન્નપર અરુચિ, શરીરની જડતા અને તેથી મન-ઇન્દ્રિયોનું પણ ભારેપણું તથા અપ્રકૃતિલતપણું ઇત્યાદિ દોષોની વૃદ્ધિ થાય છે. તથા સાસ-રીઆનાં માણસોમાં પણ તે અળખામણી ગણાય છે. જે સ્ત્રી કામકાજ કરવામાં છૂટી તથા દુશળ હોય છે તે, જેને કામમાં આગળ પડી કામ કરે છે અને તેથી તે સાસરીઆનાં સર્વ માણસોને વહાલી થાય છે, તેના પર સૌ સ્નેહ ભાવ રાખે છે, અને તેની સારી

પ્રશંસા કરે છે; એટલું જ નહિ પણ કામ કરવામાં આવવાથી શરીરમાં વ્યાયામથી થતા સર્વ લાભો જેવા કે રક્તવાહિનીઓમાં લોહી સારી રીતે ફરી શકવું અને તેનાથી આરોગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે, અન્ન ઉપર રુચિ વધે છે તથા જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થવાથી આહારનું સારી રીતે પાચન થાય છે; જેથી મન-ઇન્દ્રિયોની સ્વસ્થતા વધે છે; તેમજ નિદ્રા-તંદ્રા આદિ દોષો નિવૃત્ત થવાથી શરીર હલકું થાય છે. ચંચળતા વધે છે, બુદ્ધિ બહુ નિર્મળ થાય છે, અને સ્મરણ શક્તિ વધે છે. માટે પોતાં કામ કરવાનું મળતાં તે બતાવનારનો ઉપકાર માની ઉત્સાહ કરવું.

સંસારમાં સ્ત્રીઓને સર્વ વસ્તુના સ્થાન રૂપ તથા સર્વસ્વ-રૂપ પોતાનો સ્વામી છે; માટે તેજ તેમને તો પરમ પૂજ્ય દે તે સ્વામીના શરીરને પ્રકટાવનાર, ઘણા વાત્સલ્ય તથા પ્રેમ પૂર્વક પાલન-પોષણ કરનાર, તેને ભવિષ્યના સુખ માં વિદ્યા, વ્યવહાર અને ધર્મજ્ઞાનમાં પ્રવીણ કરનાર તથા કંઈ સંપાદન કરેલી અને વહાલામાં વહાલી ધનાદિ વસ્તુઓને પાપુત્ર કરતાં અધિક નહિ માનનાર, પુત્રના દુઃખે દુઃખી અને સુખે સુખી તથા નિરંતર તેને જોઈ પ્રેમાશ્રુ પાડનાર અને અહર્નિ પોતાના પુત્રનું શુભ ચિંતન કરનાર, કે જેના બદલામાં જોત આખા વિશ્વમાં કોઈ વસ્તુ મળે નહિ એવાં પોતાનાં સાસુ અસસરો તેમના વિષે અત્યંત પૂજ્યભાવ રાખવો, તથા તેમના પોતાનાં માતા પિતા તુલ્ય સ્નેહ રાખી તેમને કદાપિ દુભાવા દેતાં પ્રસન્ન રાખીને તેમની સેવા કરવી.

પતિના શરીર, આતુર્ય, વિદ્યા, જ્ઞાન, ધર, અને ધનાદિ અલંકાર આદિથી જે જે સુખો સ્ત્રીઓને મળે છે, તે તે સધળો તે વૃદ્ધાનો જ પ્રતાપ છે. એમ માની કુલવાન માતા-પિતાની પુત્રીઓએ નિર્મળ ભાવે સાસુ-સસરાની યોગ્ય સેવા કરવા ચૂકવું નહિ. કદાપિ તેઓ તામસી, જાડી બુદ્ધિનાં, અણુસમજી, ચીઢીઆ સ્વભાવનાં, અદેખાં, જીના વિચારનાં, ગ્રામ્ય આચાર-વિચાર તથા વર્તનવાળાં તથા વઢકારાં હોય, તથાપિ ચતુર સ્ત્રીઓએ તે વૃદ્ધાના દોષો ન જોતાં પોતાના શાણપણથી, વિવેકથી, નમ્રતાથી તથા બુદ્ધિ આતુર્યથી તેમને વશ કરવાં, વા પ્રથમ તેમના સ્વભાવને મળતાં રહી તેમની પ્રીતિ મેળવી લેવી, કે જથી તેઓ પોતાને વિરુદ્ધ જણાય નહિ.

ચતુર સ્ત્રીઓની ચતુરાઈ, વિદ્યા, ડહાપણ અને સદ્-ગુણોની ખરી કસોટી ત્યારે થાય છે કે, જ્યારે પારકાંને પોતાનાં કરી, સાસરીઆમાં પોતાનો સમાવેશ કરી શકે તથા વિરુદ્ધ સ્વભાવનાં શ્વસુર પક્ષનાં સધળાં માણસોની પ્રીતિ મેળવી લે અને સાસરામાં જ પોતે સ્વર્ગસમાન સુખનો અનુભવ કરે.

વૃદ્ધાની સેવા કરનારનાં આયુષ્ય, વિદ્યા, કીર્તિ અને બળ એ ચારની વૃદ્ધિ થાય છે, માટે પોતાનાં સાસુ-સસરો કે ધરમાં જે કોઈ વૃદ્ધ હોય તેમની નિત્ય ઘટતી સેવા કરવી. સાસુ આદિ વૃદ્ધ સ્ત્રીવર્ગની અગત્ય પડે અંગ સેવા વહુઓએ કરવી; અને સસરા આદિ વૃદ્ધ વર્ગની અશક્ત સ્થિતિમાં અંગસેવા પોતાના સ્વામી, જેઠ કે દીયર આદિ પાસે કરાવવી; તથા તે સમયે તેમને જોઈતાં બાહ્ય સાધનો પાસે

રહીને પુરાં પાડવાં. વૃદ્ધ પુરુષ વર્ગની સેવા બેભાન સ્થિતિમાં અન્ય પુરુષોના અભાવે જાતે પણ કરવી.

પગની ધુંટી ઢંકાય ત્યાં સુધી વસ્ત્ર પહેરવું; એથી ઊંચુ નહિ. કાપડું કે ચોળી પહેર્યા વિના ફરવું નહિ. કામ વિના જ્યાં ત્યાં પ્રવાની ટેવ રાખવી નહિ. અગત્યના કામે બહાર જવું પડે તો કોઈ વૃદ્ધ તથા પવિત્ર સ્ત્રીઓની સાથે જવું; અને ત્યાં પ્રયોજન જેટલું જ ટકવું. માર્ગમાં ડાબો ખભો ઉઘાડો રાખી ચાલવું નહિ. બહુ ઉતાવળાં કે છેલ્લ સ્ત્રીઓની પેઠે ચટક-મટક ચાલવું નહિ. માર્ગમાં કોઈ શ્વસુરપક્ષના માન-મહત્તાવાળા પુરુષો સામા મળતાં તેમની મર્યાદા લોપી, સામાં થઈને ચાલવું નહિ, પણ એક પાડખે પુઠ ફેરવીને ઉભાં રહેવું. માર્ગે ચાલતાં સામા મળતા જેતે પુરુષો સામું કે આડું અવળું ન જોતાં પોતાને ઠેસ ન લાગે, કાદવ-કંટાવાળા કે અપવિત્ર સ્થળમાં પગ ન પડે, અથવા કોઈ જીવ-જંતુ ઉપર પોતાનો પગ ન આવે એમ નીચી દૃષ્ટિએ માર્ગ સામું જોઈને ચાલવું. માર્ગમાં ઉભાં રહીને પોતાના સંબંધી વર્ગના પુરુષ સાથે પણ વાત કરવી નહિ. પોતાની છાતી, નાભીનો ભાગ, અને ગુહ્ય અવયવો વૃદ્ધ વૈદને પણ બતાવવાં નહિ. દાંત બહાર દેખાય તેમ છૂટા મોઢે હસવું નહિ. પોતાના પતિ વિના બીજ કોઈ પુરુષ સાથે એક દૃષ્ટિ કરીને વાત કરવી કે બોલવું નહિ.

સુલક્ષણા સ્ત્રીઓએ પતિના સંબંધીઓને ઢંકારે કે તોછડી વાણીમાં ન બોલાવતાં તેમનું માન જળવાય એવા સુશોભિત શબ્દોથી બોલાવવાં. વિના પ્રયોજને બહુ બોલવાની

ટેવ વહુઓએ રાખવી નહિ; પણ પ્રયોજન પૂરતું મીઠી વાણીમાં બોલવું. ઘરમાં સાસુ કે સ્વામી જે શિખામણની અથવા કોઈ હાનિ-લાભની ગુપ્ત વાર્તા કહે તે અન્ય મનુષ્યો આગળ પ્રકાશ કરવી નહિ. સોના રૂપાનાં ધરેણાં કે કોઈ મૂલ્યવાન પદાર્થો મૂકવાનાં સ્થળો જ્યાં ત્યાં મળી આવે છે, પણ અંતરની વાર્તા કહેવાનાં સ્થળો મળતાં નથી. માટે સાંભળેલી વ્યવહારની કે પરમાર્થની ગુપ્ત વાર્તાઓ અંતરમાં રાખવાનું મનોબળ વધારવું જોઈએ. સ્વામીના સંબંધીઓ સાથે દ્વેષ કરવો નહિ; પણ તેમનો યોગ્ય સત્કાર કરવો.

સાસુ સસરામાં પોતાનાં માતા પિતા જેવો, મોટી નણંદમાં પોતાની બહેન જેવો, જઠ-જઠાણીમાં પોતાનાં મોટાં ભાઈ બહેન જેવો કિંવા માતાપિતા જેવો અને દિયરમાં તથા નાની નણંદમાં પોતાનાં પુત્ર-પુત્રી જેવો ભાવ રાખી તેમનાં યોગ્ય રીતે સેવા, સત્કાર અને પોષણ કરવાં; પણ તેમના ઉપર અદેખાઈ કરી દૂભવવાં નહિ.

અનાર્થ લોકાના હોળી ખેલવાના કુચાલમાં કુલિન સ્ત્રીઓએ ભાગ લેવો નહિ, કારણ કે તે કેવળ અધર્મ રૂપ છે. વિવાહાદિ માંગલિક પ્રસંગમાં પોતાનું મુખ લજવવા ફટાણાં ગાવાં કે ગવરાવવાં નહિ; અને ગાવાં હોય તો માત્ર શાસ્ત્રીય ગીતો જ ગાવાં. તથા અહિં દર્શાવેલા સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓના વિશેષ ધર્મોને સારી રીતે સમજી પોતાના વર્તનમાં લાવવા.

કુલિન દીકરી સાસરે જાય ત્યારે તેનાં જન્મદાતા માત-પિતાનો સંગ ત્યજી, નવા ઘરમાં, અજાણ્યા સ્વભાવનાં સાસુ

સસરા તથા નણ્દો વગેરેમાં પોતાનો સમાસ કરવા પોતાનાં સાસુજીને નીચે પ્રમાણે વિનંતિ કરે :—

સાસુ પ્રત્યે કુળવાન વહુની પ્રાર્થના.
(ગઝલનો રાગ)

કરો ના રોષ સાસુજી, અમો તમ આશરે આવ્યાં;
તમારાં જોઈ મોટાં ઘર, તમો ઘેર અમને પરણાવ્યાં.
અમારા દોષ દેખો જ, સુધારી શીખવાડો ને;
કરીને છાંછીયાં ઝાઝાં નકામાં શીદ બગાડો ને ?
કદિ ભાંગે તૂટે વસ્તુ, અમારાથી પડી જાયે;
“હશે, છો એ ભલે તૂટી” તમારા મુખથી ઉચરાયે.
હું છું આપનું છોરું, તમે માવતર અમારાં છો;
અમારાં સુખ દુઃખથી તો, સુખી દુઃખી થવાનાં છો.
અમોને આસ્તે શીખવાડો, અમારાં છો તમે સાસુ,
અમારા દોષ ના જોશો, કરી દરિયાવ દિલ ખારસુ.
જગતમાં જે ગૃહે નારી, સદા રાજી ખુશી રહે છે;
સદા હું સત્ય તો કહું છું, પ્રભુ ને લક્ષ્મી ત્યાં રહે છે.

બહેનો, આ બધી વાતો ગુરુજીની કૃપાથી તમને સંભળાવી રહી છું. કોઈ કોઈ સ્થળે જુદી જુદી સ્મૃતિઓનાં પ્રમાણો હોવાથી એકનીએક વસ્તુ ફરી ફરીને આવે છે. જમને પાશ્વિમાત્ય કુળવાણી છે અને જ જ કુટુંબોમાં ઘરડાં માતાપિતા, ઋષિ-મુનિઓ, સંત સાધુઓ અને સુપ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રોની વાતો (એ બધાં) “જુનાં મડદાં” મનાય છે તેમનું પણ,

આ પુસ્તક વાંચતાં અને વિચારતાં ભણું થશે. અને જમને પોતાનો સંસાર સુખે ચલાવી પોતાનો, પોતાના પતિનો, કુટુંબનો, જ્ઞાતિનો અને દેશનો ઉદ્ધાર કરવાની ધગશ છે, મહેચ્છા છે તેમને તો “જૂનું એ સોનું જ” છે તેમણે તો આવાં આચરણ અવશ્ય કરવાં.

આજ સમય ઘણો વીતિ ગયો છે. માટે વધુ પ્રસંગ ગુરુકૃપા તો આવતી કાલે. બોલો શ્રી કૃષ્ણ કનૈયાલાલકી જય. દિવસ ૧૧ મો.

સમય થતાં મંડળી જમી. દિવસે દિવસે ગંગાબાઈનું ઘર, એ તો બહેનોનું વિશ્રાન્તિ સ્થાન, શાન્તિ નિકેતન બનતું ગયું. જયાબહેનની સાથે તેમનાં ફાઈબા હેતાબા ગંગાબહેનને ત્યાં આવતાં હતાં. ગદ કાલના પ્રસંગની પૂરવણીમાં આજ તેમણે ગંગાબહેનને, વિનયપૂર્વક કહ્યું બહેન, સાસરે જતી દીકરીને શેખામાણુના સંબંધમાં કંઈક કહેશે?

પરમાત્માનું તથા સદ્ગુરુદેવનું ધ્યાન હૃદયમાં ધરી, પરમાત્માના નામની જય બોલાવી ગંગાબહેને નીચે પ્રમાણે બોલવાનો આરંભ કર્યો :-

સાસરે જતી પુત્રીને પિતાની શિખામાણુ.

લાડકવાયી દીકરી, આજ સુધી મેં તને એક ઘડીવાર મારી દૃષ્ટિથી જુદી કહાડી નથી. જેમ હાથી રંકને ઘેર નહિં પણ રાજદ્વારે જ શોભે છે, તેમ ગુણવાન પુત્રી પિતાને ઘેર નહિં પણ પતિને ઘેર જ શોભે છે.

ઢાઢ પણ માણસ પોતાને ત્યાં રહેલી પારકી થાપણુ તેના

ધણીને પાછી સોંપ્યા સિવાય નિશ્ચિંત થતો નથી તેમ પુત્રી-
રૂપી ધન એ સદાય પારકું ધન છે. તેને તેના પતિને ત્યાં મોકલી
પિતા નિશ્ચિંત તથા શાંત થાય છે.

મારે ઘેર તારા પોષણ માટે જોઈતાં અન્ન વસ્ત્રનો ટોટો છે
એમ ન સમજીશ. પરંતુ તારા અખંડ સુખનું સ્થાન કેવળ
તારા પતિનું ઘર જ છે એમ જાણી આજે તને સાસરે મોકલું છું.

શ્રીઓનો ધર્મ જ એવો છે કે તેમણે બાહ્યાવસ્થામાં
માતા-પિતાની સ્વાધીનતામાં રહી, માતા-પિતાની પ્રીતિ મેળ-
વવી. તથા અને તેટલું વિદ્યા, કળા, જ્ઞાન, ગુણ તથા સંસારમાં
ઉપયોગી થવાના સાધનરૂપ સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવું.

પછી માતા-પિતા, પોતાના અનુભવથી જે યોગ્ય પતિની
પસંદગી કરી તેને કન્યાદાન કરે, તેના સ્વાધીનમાં રહેવા સારું
તે વરને ઘેર જવું. અને લગ્ન સમયે માતા-પિતાએ કરેલા
સંકલ્પ તથા પોતે સપ્તપદી સમયે જે સાત પ્રતિજ્ઞાઓ કરેલી
છે તેના સર્વ આશયોને સિદ્ધ કરી બતાવવા.

પિયરમાં શ્રીને માતા, પિતા, ભાઈ, ભોજઈ વગેરે તરફથી
જે સુખ મળે છે તે અલ્પ છે. પણ પતિ તરફથી જે સુખ
ગુણવાન શ્રીઓને મળે છે તે તો વર્ણવી શકાય તેવું નથી.

શ્રી ગમે તેટલી ડાહી, વિવેકી, બુદ્ધિમાન અને સર્વ
ગુણોની ખાણ હોય છતાં પિયરમાં રહેવાથી નિંદાને પાત્ર થાય
છે. અને ગમે તેટલા અવગુણો હોય છતાં જો સાસરામાં સાસુ
સસરાની છાયા નીચે રહી પતિ સેવામાં તત્પર રહેતી હોય તો
તેના સર્વ અવગુણો ગુણરૂપ મનાય છે.

જેવો હરિભક્તોનો પ્રેમ પ્રભુ પર હોય છે, લોભીનું મન ધનમાં લાગેલું હોય છે, ચક્રાર પક્ષીનો પ્રેમ ચંદ્ર ઉપર હોય છે, માછલી જળ વિના ક્ષણવાર જીવી શકતી નથી, તેવો જ પ્રેમ, તેવી જ પ્રીતિ સ્ત્રીની તેના પતિ ઉપર હોવી જોઈએ.

સ્ત્રીએને પતિ સમાન બીજો કોઈ દેવ નથી; પતિ એજ પરમેશ્વર છે. માટે આજે તને પતિને ઘેર મોકલું છું. ત્યાં તારાં સાસરિયાં, કદાચ “પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી અને વહુનાં લક્ષણ બારણામાંથી” એ કહેવત પ્રમાણે, તારા ગુણ-સ્વભાવનું પારખું કરવામાં તત્પર જ હશે. માટે તારા સાસરાના ઘરમાં પગ મૂકતાં જ તારા મનમાં એવો ઉત્સાહ રાખજે કે હું મારા પતિને અને તેમના કુટુંબને ક્યારે પ્રિય થઈ રહું?

બહેન, તું તારો સ્વભાવ પાણીના જેવો રાખજે. પાણી જે રંગમાં મળે તેવા રંગનું થઈ જાય છે તેમ તારે તારા સાસરાના ઘરમાં જેવા જેવા માણસના સહવાસમાં કામકાજના પ્રસંગમાં આવવાનું થાય ત્યાં તેવા તેવા માણસના સ્વભાવને જ અનુસરજે.

જે સ્ત્રી સૂકા કાષ્ટની પેઠે અક્રુડ રહી પોતાના આગ્રહી સ્વભાવનો ત્યાગ ન કરતાં પોતાનું અભિમાન જળવવા સાસરી-પક્ષનાં માણસોથી વિરુદ્ધ વર્તન કરે છે તે સ્ત્રી આ સંસારમાં સુખી નહિં થતાં નિંદા પાત્ર થઈ દુઃખી થાય છે. પણ જે સ્ત્રી અનેક અપમાનો સહન કરી, માનની અભિલાષા જતી કરી પોતાનું કાર્ય સાધી લે છે તેજ સ્ત્રી બુદ્ધિમાન ગણાય છે.

તારા સાસરાના ગામને ઈન્દ્રપુરી અને તેમના કુટુંબનાં સર્વ મનુષ્યોને દેવો માનજે. તારા પતિને ઈન્દ્ર અથવા બ્રહ્મા

વિષ્ણુ વા મહેશ માનજે. ઇન્દ્રાણી, સાવિત્રી, લક્ષ્મી તથા પાર્વતીએ જમ તેમના સ્વામીઓની અનન્ય ભાવે સેવા કરી છે તેમ તું પણ તારા પતિની અનન્ય ભાવે સેવા કરજે.

પિયરમાં પાછા આવવાની ઇચ્છા કરીશ નહિં. પણ જ્યારે હું તને વ્યવહારની રીતે મારાં વિશ્વાસપાત્ર માણસને તેડવા મોકલું ત્યારે તું તારા પતિની, સાસુ અને સસરાની આજ્ઞા લઇને જ અહિં આવજે. તેમની અનુમતિથી અધિક અહિં મારે ઘેર રહેવાનો લોભ કરીશ નહિં.

હવે તારી માતા જે શબ્દો કહે તે લક્ષ દઇ સાંભળજે અને પછી સુખેથી જજે. પ્રભુ તારું સૌભાગ્ય અખંડ રાખે.

હવે માતા પોતાની દીકરીને નીચે પ્રમાણે ગરબી ગાઇ, સમજાવે છે.

ગરબી.

સુણજે દીકરી, શિખામણના બોલડા,

જથી લેખે લાગે આ અવતાર જો;

સ્ત્રી ધર્મેને જાણી પ્રીતે પાળીએ,

થાયે સુખીયો સ્વર્ગ સમો સંસારજો.

સુણજે૦ ૧

સ્ત્રી જાતિનું ધર સાચું છે સાસરું,

ગણવા સાસુ સસરાને માખાપ જો;

દિયર નણદીને ભાઇ બેનડાં જાણવાં,

‘જી’ કહી સૌને ઉત્તર દીકરી આપ જો.

સુણજે૦ ૨

મોટરાને માન દઇને ચાલવું,

સૌની સાથે ધીરે મીઠું બોલજો;

હળી મળીને સાસરિયામાં ચાલવું,
નહિંતર થાશે તણખલાને તોલ જે.

સુણજે૦ ૩

ધર કામોમાં પ્રીતે ધ્યાન પરોવવું,
નિંદા ચાડી ચુગલીને સંહારજે;

નવરાશે નીતિનાં પુસ્તક વાંચવાં,
વિદ્યા વિણ જન્મારો ફેકટ ધારજે.

સુણજે૦ ૪

સાચું ધરેણું નાક તણું તો લાજ છે,
દાન રૂપી કંકણથી શોભે હાથ જે;

કાન ધરેણું સાંભળવા સ્ત્રી ધર્મને,
કરજે સહુ સદ્ગુણનો ઉત્તમ સાથજે.

સુણજે૦ ૫

સત્યની માળા આપણ કંઠે પહેરવી,
નાંખો અંદર નીતિ કેરું નંગ જે;

શિયળ તણી સાડીરે, દીકરી, ચોઢવી,
તેથી શોભે સુંદર આણું અંગ જે.

સુણજે૦ ૬

પતિ પરમેશ્વર છે ગુણવંતી નારને,
તેને સેવ્યે સ્વર્ગ તણું સુખ સ્થાનજે;

નિત્ય પ્રભુ ગણી પતિને સ્નેહે સેવશો,

પ્રભા નારદ મૂનિ દેશે માન જે.

સુણજે૦ ૭

બહેન, આ પુસ્તકના પૃ. ૨૮-૨૯ ઉપર આપેલી “સાસરે જતી બહેનને શીખામણ” એ ગરબીઓમાં લખેલી શીખામણ ઉપર પણ બરાબર ધ્યાન આપજે.

ગરબી ગાઇ, સમજાવ્યા પછી થોડાંક બોધવચનો કહે છે :

સાસરે જતી દીકરીને માતાની શિખામણ:—

૧. આજથી તું મારી દીકરી નથી. માટે આજ સુધી અમારી આજ્ઞામાં રહેતી, તેમ તારા સાસુ સસરાની આજ્ઞામાં રહેજે

૨. હવે લગ્ન થયા પછી પતિ એજ તારા માલિક છે. માટે તેમની સાથે હંમેશ વિવેક અને વિનયથી વર્તજે. પતિની સેવા કરવી એ જ તારી ફરજ છે.

૩. તું તારા સાસુ સસરાને સંતાપતી નહિં.

૪. જ્યો તારા પતિનો તારા ઉપર અણુગમે થાય એવી કાંઈ જાતની હઠ કરવી નહિં.

૫. કદાપિ તારા પતિની કાંઈ ભૂલ તારા જોવામાં આવે તો તે વખતે તેમને ન જણાવતાં, તે પ્રસન્ન હોય તે વખતે ધીમેથી તેમને નિવેદન કરજે.

૬. હંમેશ થોડું પણ પ્રિય બોલજે.

૭. તારા પાડોશી સાથે મળતાવડાપણું રાખજે.

૮. કદિ જૂઠું બોલીશ નહિં.

૯. હંમેશ વહેલી ઉઠજે, બપોરના સૂર્યશ નહિં અને રાત્રે બંધાં સૂતા પછી સૂઈ જજે.

૧૦. ઠરેલ બુદ્ધિની ન થાય ત્યાં સુધી એકલી કાંઈ પણ મેળાવડામાં જઘશ નહિં.

૧૧. ધરના માણસો સિવાય બીજાની સલાહ પ્રમાણે ચાલિશ નહિં.

૧૨. ધરનો બંદોબસ્ત બરાબર રાખજે.

૧૩. ભભકા ભરેલો પોશાક ધારણ ન કરતાં, લજ્જાસ્પી આભૂષણ ધારણ કરજે.

૧૪. માખાપની દોલત ઉપર મગરુર થઇશ નહિ. અહિંના સુખ દુઃખની વાત તારે સાસરે કરીશ નહિં. અને અહિં આવું ત્યારે ત્યાંના દુઃખની વાત કદિ પણ અમને કહીશ નહિં.

૧૫. તારા સાસરે હોઠ ત્યારે તેમના ગામની નિંદા અને બાપના ગામનાં વખાણ કદિપણ ન કરીશ. જ્યારે તારી સાસુ પાસે બેઠી હોઠ ત્યારે તેમની પાસે મારા (તારી માતાના) ગુણોનું વર્ણન કરીશ નહિં. તારા સસરાના અથવા તેમના કુટુંબના સમક્ષમાં તારા બાપના ગુણ, વૈભવ, વિદ્યા વગેરેનું વર્ણન કરી તેમનાં મન દુભાવીશ નહિં.

તેમના આખા કુટુંબને આજથી મારા કુટુંબને સ્થળે માની બધાં સાથે હળીમળી, પ્રેમથી રહેજે.

૧૬. ધરમાં સાસુ, નણંદ, જેઠાણી આદિ મોટેરાં કદાચ કનડગત કરે તો તે કનડગત તારા પતિને કદિ જણાવીશ નહિં. સહન કરતાં શીખજે. અને સદા મુખ પ્રસન્ન રાખજે.

૧૭. તારા ગુણિયલ પતિ જેમાં રાજી રહે તેમાં તું પણ રાજી રહેજે.

૧૮. પતિનું મંગળ થતું હોય તો ભૂખ, તરસ અને નિદ્રાનો ત્યાગ કરજે.

૧૯. આ પુસ્તકના નવમા દિવસના પ્રસંગમાં વશીકરણ વિદ્યા વર્ણવેલી છે. જેનું અધ્યયન અને આચરણ કરવાથી પતિ તો શું પણ ભલભલા વશ થઈ જાય છે. માટે તું એ પ્રસંગને

તારા હૈયાનું માદળિયું ખનાવજે.

૨૦. બહેન વાણી અને પાણીનો પાર ન આવે. કહેવા બેસું તો એક આખું પુસ્તક લખાય. ઢુંકામાં આ શિખામણો અને તે ઉપરાંત આ પુસ્તકમાં બતાવેલા સ્ત્રીઓ માટેના ધર્મોનું સારી રીતે મનન કરી, આચરણ કરજે અને તારા આચરણથી અમારું તથા તારા સસરાનું કૂળ દીપાવજે તથા મારી કૂળ દીપાવજે. પ્રભુનું નામ દઈને જ. પ્રભુ તારું ભલું કરે.

આજે પ્રસંગ વર્ણવતાં બહુ મોડું થઈ ગયું. ગંગાબહેને પ્રભુના નામની જય બોલાવી આજનો પ્રસંગ પૂરો કર્યો.

હેતાબહેન, જયાબહેન, શાન્તાબહેન તથા સર્વે માંડળી ધીરે ધીરે આજનો પ્રસંગ વિચારતાં અને તે સંબંધી વાતો કરતાં ઘર ભણી જવા માંડ્યાં.

દિવસ ૧૨ મો.

સમય થતાં બધી બહેનો ભરાઈ ગઈ. ગંગાબહેન શાંત મુખ મુદ્રાથી બધાનાં સામાં બેઠાં છે, તે વખતે ચંચળબહેને કહ્યું, ગંગાબહેન ! આજે સાસુઓના શા શા ધર્મ છે તે વિષે કંઈક કહેવા કૃપા કરશો ?

ગંગાબહેને પરમાત્માના નામની જય બોલાવી નીચે પ્રમાણે કહેવા માંડ્યું.

સુશ સાસુઓના ધર્મ.

દીકરાની વહુ ઘેર આવ્યા પછી, સાસુ-સસરાએ એવી સાવચેતીથી વર્તવું કે, તે વહુ પોતાના વર્તનમાં કોઈ જાતના દોષો જોઈ શકે નહિ. જેમ નાનું બાળક પોતાનાં માત-પિ-

તાના ગુણ દોષ, આચાર—વિચાર અને સઘળી સાંસારિક વર્તનની રીતભાતનું અનુકરણ કરતાં શિખે છે, તેમ વહુઓ પણ સાસરે આવી સસરાના ધરના આચાર વિચાર, ધાર્મિક રહેણી કરણી અને સાંસારિક રીતભાત જોઈ, તેનું અનુકરણ કરીને જ વર્તતાં શિખે છે. માટે વહુઓને ધર્મ, નીતિ, સદાચાર, સદ્વિચાર, વિવેક, વિનય, સત્ય, ઉદારતા, ક્ષમા, શાંતિ, ધીરજ, સહનશીલતા, ગુણ, ચાતુર્ય, વ્યવહાર કૌશલ્ય અને સઘળી ગૃહવ્યવસ્થા આદિ ગુણોનું જો શિક્ષણ આપવું હોય તો પ્રથમ તે ગુણોનું દર્શન તેમને સાસુ—સસરાએ પોતાના વર્તનમાં જ બતાવી આપવું. ચાલે ત્યાં સુધી રજોદર્શન થયા વિના તેને સંસાર વ્યવહારમાં જોડવી નહિ. જણે પરધર ક્યારે પણ જોયું નથી, પરાયાં મનુષ્યોમાં વસી પરાધીનતાના દુઃખનો એક દિવસ પણ અનુભવ કર્યો નથી અને માત્ર માતા—પિતાના અનવધિ પ્રેમ—વાત્સલ્ય પૂર્વક બાલ્યાવસ્થાનું સુખ ભોગવતાં પિતૃવર્ગના મનુષ્યોનો જ જોને વિશેષ પરિચય થયેલો છે, એવી નવોઢાને પરિચિત મનુષ્યોનો વિયોગ થવાથી સાસરે પ્રથમ અણગમો થાય એ સ્વાભાવિક છે. માટે તેને પોતાના ધરની માયા થાય, પોતાનાં મનુષ્યોનો સ્નેહ બંધાય અને તે હવે પોતાને નિત્ય રહેવાનું ઘર છે એમ સારી રીતે સમજે ત્યાં સુધી તેના અણગમાના દિવસો આનંદમાં વ્યતીત થવા માટે સુજ સાસુએ ઘટતી યોજના કરવી જોઈ એ.

કેટલીક સાસુઓ દિકરાની વહુ પરાણીને ઘેર આવી કે તરત જ તેના ઉપર પોતાનો દાબ બેસાડવા કે વશમાં રાખવા,

તેને હું કારેથી કિંવા તોછડા શબ્દોમાં બોલાવી, અયોગ્ય ધમકી આપી, તેના પ્રત્યેક કામમાં દોષ કાઢી, વારે ઘડીએ લઢયા કરે છે. અંતે તેનું પરિણામ સાસુના ધારવાથી વિરુદ્ધ આવે છે. સાસુ પોતે જ પોતાનો ભારબોજ ખોઈ હલકી પડે છે. માટે વહુને દુઃખ લાગે એવા શબ્દોમાં બોલાવવાની ખોટી ટેવ ન રાખતાં, સન્માન પૂર્વક બોલાવવી અને ધરનાં નાનાં મોટાં માણસ પણ વિવેકપૂર્વક યોગ્ય રીતે જ તેને બોલાવે એવી યોજના સાસુએ કરવી જોઈએ. વહુના ઉપર નિર્થક અંકુશ ન રાખતાં, આમ જ્યારે તેનાથી કાંઈ વિરુદ્ધ વર્તન થતું જોવામાં આવે ત્યારે જ ક્રોધના આવેશમાં ન જતાં, તેને શાંતિથી યુક્તિપૂર્વક બોધરૂપે ઘટતા બે શબ્દો સાસુએ કહેવા જોઈએ.

પણ જનાથી કાંઈ વિરુદ્ધચરણ થતું નથી, સંસારની રીતભાત અને ધર્મ-નીતિમાં પોતે કુશળ છે, શ્વસુરપક્ષનાં મનુષ્યોનું સન્માન સારી રીતે જળવી શકે છે, વિનય તથા વિવેક બહાર પગલું ભરતી નથી અને ધરનું કામ કાજ પોતાની શક્તિ અનુસાર કરે છે, એવી શાણી વહુઓના ઉપર એવો અયોગ્ય અંકુશ ઉપયોગી નથી. વહુ બાળક હોય, કામકાજમાં અજાણી હોય કે અણશિખાઉ હોય તો તેને તે માટે વારંવાર વઢવું નહિ; પણ ન આવડતું કામ સાસુએ સારી રીતે પાસે બેસી ધીરે રહીને શિખવાડવું જોઈએ. તેની અવસ્થા કે શરીર શક્તિના પ્રમાણથી અધિક કામ તેને બતાવવું નહિ; કારણ કે તે લઢવાના ભયથી કાં તો લાજની મારી કરવા જાય તો

જાતે દુઃખી થાય, કાં તો કામ બગડે.

વહુ જે કામકાજ કરે તેમાં કદાપિ કોઈ કામ બગડે કે કોઈ વસ્તુની હાનિ થાય તો તેમ થવાનું કારણ પોતાની બુદ્ધિથી શોધી કાઢી તેને શાંતિથી સમજ પાડી, બોધ રૂપે કહેવું; પણ લઢવાના રૂપમાં કહેવું નહિ; અને હાનીનો પોતે પરિતાપ કરવો નહિ તથા વહુને પણ કરાવવો નહિ. કામકાજમાં પણ તેની અવસ્થા શરીર અને બુદ્ધિની શક્તિના પ્રમાણમાં તેને જોડવી. પણ નિર્દય થઈ તેને દુઃખી કરવાનો ઉપાય સાસુએ કરવો નહિ. ખતાવ્યા વિના પોતાના ઉત્સાહથી અથવા અણુ-સમજણથી પોતાની શક્તિથી અધિક કાંઈ બળતું કામકર્મ હોય તો તેને જે શ્રમ થયેલો હોય કે દુઃખ થયું હોય, તેની સંભાળ સાસુએ રાખવી. પોતાના ઘરમાં બીજી પુત્રની વહુઓ હોય કે પુત્રીઓ હોય તો સાસુએ ઘરકામની વ્યવસ્થા કરી સૌની શક્તિ વિચારીને તે કામો વહેંચી આપવાં; પણ તેમાં ભિન્નભાવ રાખી કોઈ ને અધિક અને કોઈ ને ઓછું, કે કોઈ એકલું જ દુઃખી થાય તેમ કરવું નહિ. તેમજ તે વ્યવસ્થામાં યોગ્યતા પ્રમાણે પોતે પણ ભાગ લેવો. સાસુએ વહુને નિઝાહમાં રાખતાં, કામકાજ ખતાવતાં, પોતાની પૂર્વાવસ્થા સંભારવી જોઈએ, કે હું પણ એવી જ હતી; અને હવે મહાવરાથી સર્વ કામમાં પ્રવીણ થઈ છું. માટે તે પણ દિવસે દિવસે મોટી થતાં સર્વ કાર્યમાં એની મેળે પ્રવીણ થશે.

વહુ ધરના સર્વ કામમાં કુશળ હોય અને તે રસોઈ આ-
દિનું કામ બુદ્ધિપૂર્વક કરતી હોય તો તેના ઉપર બેસી,

ચીકણો સ્વભાવ રાખી, તેની જ તે ભૂલ કાઢીને વારંવાર ટોકવી નહિ; કારણ કે એમ કરવાથી તે ઉત્સાહ ભંગ થાય છે તથા તેનું મન દુઃખાવાથી ચિત્ત વ્યગ્ર થઈ જાય છે. અને તેથી તે કામમાં કુશળ હોવા છતાં તેનાથી કામ બગડે છે.

વહુના શરીરનું આરોગ્ય નિત્ય સાસુએ જાળવવું. તેને કાંઈ પણ તાવ ઉંઘરસ કે સળેખમ આદિ વ્યાધિ થઈ આવે તો સાસુએ ધરના પુરુષો દ્વારા ઔષધોપચારની જોગવાઈ કરી આપવી. ઘણે ઠેકાણે અબળાઓના શરીરમાં મોટા મોટા રોગોએ ધર કરેલાં જોવામાં આવે છે અને તે લાજનાં માર્યાં કહી શકતાં નથી, તેમ જ અજ્ઞ સાસુ કે ધરનાં વડિલો તેની સંભાળ લેતાં નથી, જ્યાં તેઓ છેવટે ભયંકર સ્થિતિએ પહોંચી જાય છે. માટે ધરના પ્રમુખ માણસે ધરમાં સર્વ આરોગ્ય છે કે કેમ? તેની નિત્ય સંભાળ લેવી.

દીકરાની વહુ વયે નાની હોય, અભણ હોય, વિદ્યા, કળા, ગુણ, ચતુરાઈ તથા બોલવા-ચાલવાના વિવેક-વિનયથી અજ્ઞાત હોય, સ્ત્રીઓનાં અવશ્ય કામોમાં પણ આણુ-શિખાઉ હોય તથા કદૂખી, રોગી, આળસુ કે જડ હોય, નિર્ધનની દીકરી હોય કે નીચા કુળમાંથી આવેલી હોય તો તેના દોષો તેને વારંવાર સંભળાવી તેનું મન દુઃખાય તેમ મહેણાં દઈ વઢવું નહિ. પણ તેનામાં જે સુધરી શકે તેવા દોષો હોય તે તેને સમજાવી ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ આપી, તે દોષો સુધરાવવા. તથા તેનામાં જે જે ગુણોની ન્યૂનતા જણાતી હોય તે તે ગુણો પણ સુજ સાસુએ ધીરે ધીરે શિખવાડવા.

સાસુનું શાણપણ, પ્રૌઢ બુદ્ધિ, વ્યવહારકુશળતા તથા વિદ્યા-કળાના જ્ઞાનની ખરી પરીક્ષા અને ખરી કસોટી ત્યારે જ થાય છે કે જ્યાર પોતાને ઘેર આવેલી અજ્ઞ તથા જડ જોવી વહુઓ પણ સારાં આચરણો વાળી થઈ સર્વ વ્યવહારમાં ચતુર નીવડે છે.

જોવો હર્ષ દીકરાને પરણાવી વહુને ઘેર લાવવા માટે પ્રથમ હોય છે તેવો હર્ષ તે વહુના આવ્યા પછી નિરંતર એક સરખો રહેતો નથી, માટે તેમ ન રાખતાં સાસુએ વહુના ઉપર નિત્ય એક સરખો જ પ્રેમ રાખવો.

પોતાની જ્ઞાતિમાં પોતાને કુલિનતા પ્રાપ્ત હોય, દીકરાને બીજી વાર પરણાવવા પાસે પુષ્કળ ધન હોય, કન્યાઓની બહુ છત હોય, તેમજ પોતાના પુત્રને બીજી વહુ સહજ મળે તેમ હોય તો પણ પરણીને આવેલી વહુને સોંધી ગણી તેને દુઃખ દેવું નહિ; પરંતુ તેને પોતાના પુત્ર-પુત્રી સમાન જ ગણવી. જ સાસુઓ, વહુઓને પોતાની પ્રજા કરતાં હલકી ગણી દુઃખ દે છે, તેઓ ઇશ્વરનાં મોટાં અપરાધી ગણાય છે. માટે સમજણી સાસુઓએ પોતાના ધરની સંપત્તિ અનુસાર ભોજન અને વસ્ત્રાલંકાર વડે વહુઓનું સન્માન કરી, નિરંતર તેમને પ્રસન્ન રાખવી. પોતાના પુત્રને, વહુ સુખી થવાથી જ આયુષ્ય, ધન, કીર્તિ, સુખ અને પુત્રાદિ સંતતિ પ્રાપ્ત થાય છે, એ સુજ્ઞ સાસુઓએ ક્યારે પણ ભૂલવું નહિ.

જેના ધરમાં નિત્ય સાસુ વહુને કજીઓ કંકાસ થાય છે તેના ધરમાં અલક્ષ્મી, દુઃખ, કુળની પડતી અને સઘળાં

અમંગળ આવી પ્રાપ્ત થાય છે. કલિયુગનો વાસ પણ કલેશ-કંકાસમાં જ છે માટે જ્યાં તે થાય છે ત્યાં કલિ પોતાનો નિવાસ કરી અધર્મ-અનીતિનાં દ્વાર ઉઘાડી, ધરનાં માણસોને થોડા દિવસમાં યમપુરીનું દર્શન કરાવે છે. માટે સાસુઓએ કલેશ-કંકાસથી બહુ દૂર રહેવું. સાસુ મમે તેવા શુદ્ધ આચાર પાળે, હરિ ભક્તિ કરે કે કથા-કીર્તન સાંભળે પણ તે જો ધરમાં કલેશ કરી વહુને સંતાપે તો તે તેનું સર્વ ફેાકટ છે. વળી સાસુએ સમજવું જોઈએ કે પોતાના પુત્રના સુખનો સધળો આધાર એ વહુ છે. તથા હવે પછીના પોતાના વંશની ઉત્તતિનો આધાર એ વહુ ઉપર છે, અને એ વહુનાથી જ પોતાને પુત્રની પ્રજનનું દર્શન થશે, માટે વહુની પ્રસન્નતા નિત્ય જાળવવી જોઈએ.

વહુ અને દીકરો એકાંતમાં વાર્તા વિનોદ કરતાં હોય કે હસતાં ખેલતાં હોય તો તેમની છાની ચેષ્ટા જોવાની ટેવ સાસુએ રાખવી નહિ. વહુના દોષો દીકરાની પાસે કહી બતાવી તે ધણીધણીઆણીમાં પરસ્પરમાં કલહ થાય તેવો ઉપાય સાસુએ કરવો નહિ. તથા વહુ પોતાને ન ગમતી હોવાથી બીજી કોઈ રીતે વહુ અને દીકરા વચ્ચે અણબનાવ થાય એવો યત્ન સાસુએ ન કરવો. તથા કોઈ રીતે ધણી-ધણીઆણીનો વિયોગ થાય તો ઠીક એવું અશુભ ચિંતન કરવું એ સાસુને યોગ્ય નથી. દીકરાને બીજી સ્ત્રી સુલભતાથી મળે તેમ હોય તો પણ અગત્યના કારણ વિના વૈરભાવથી બીજી સ્ત્રી લાવવા સાસુએ પ્રયત્ન કરવો નહિ. કારણ કે એમાં પુત્રનું ઇષ્ટ નહિ પણ માતાના પોતાના હાથથીજ પુત્રનું અનિષ્ટ કરાય છે. જોવી રીતે ઉદરનેદરમાં પેસતાં

સર્પનું અને બહાર નીકળતાં બિલાડીનું દર્શન થતાં જવી દશા તે ઉંદરની થાય છે તેવી દશા બે સ્ત્રીઓવાળા પુરુષની થાય છે એવું નીતિ શાસ્ત્રનું વચન છે તે સાસુએ વિસરવું નહિ. વહુના સાંભળતાં પોતાના દીકરાને પણ તોછડા શબ્દમાં બોલાવવો નહિ, અયોગ્ય ઠપકા દેવો નહિ, અને લઢવું પણ નહિ.

વહુના સાંભળતાં તેના બાપને, માને, ભાઈને કે ભોજઈ આદિ તેનાં પિયરીઆંને તોછડા શબ્દો કહી, ગાળો ભાંડી, તે વહુના મનની લાગણી દુઃખાવવી એ શાણી સાસુને ધટિત નથી. સાસુએ વહુને મૂકીને ક્યારે પણ એકલાં ખાવાની ટેવ રાખવી નહિ. ખાવા પીવામાં તેની સારી રીતે સંભાળ રાખવી કારણ કે લાજને લીધે તે ભૂખી રહે તે ઠીક નહિ. કોઈ પ્રલપ્તિ આદિ કે મિઠાઈ મેવાના નવાઈના પદાર્થો ધરમાં આવતાં તે પણ ભાગે પડતો વહુને સાસુએ આપવો જોઈએ.

નિરંતર સમયની એક સરખી સ્થિતિ ન રહેવાના ઈશ્વરી નિયમના સંકેતને લીધે, સાસુએ પૂર્વાવસ્થામાં ધરની સારી સ્થિતિ અને વિશેષ વૈભવનું સુખ ભોગવ્યું હોય, અને કદાપિ વહુના સમયમાં સ્થિતિએ તે રૂપ બદલ્યું હોવાથી સાધારણ રીતે નિર્વાહ કરવાનો થાય કે જથી સાસુએ દીઠેલા સુખમાં ન્યૂનતા થયેલી હોય, ત્યારે કેટલીક મૂર્ખ સાસુઓ પોતાની પૂર્વાવસ્થાનું સુખ સંભારી વહુને સંતાપવા કહે છે કે, “તું નઠારા પગલાંની,” “તું હુંકા ભાગ્યની,” “તારા આવવાથી અમારી આવી દશા થઈ.” આવાં દુષ્ટ વાક્યો કહે છે અને વગર કારણે વહુ સાથે કલેશ કરે છે. પણ સમજતી નથી કે આમાં તો વહુનો એકલીનો

નહિ પણ ધરનાં સઘળાં માણસોના પ્રારબ્ધ યોગનો જ દોષ છે. માટે વહુ સાથે આવું નિષિદ્ધ વર્તન સાસુએ કરવું નહિ.

કોઈ અધટિત તથા હલકાં પડવા જેવા કર્તવ્યથી પણ સમજણી સાસુઓએ દૂર રહેવું. સાસુએ વહુને પોતાના કુલાચારની, નાતજાતની તથા બીજી કેટલીક વ્યવહાર સંબંધની રીતભાતમાં પ્રવીણ કરવી. વહુ વિદ્વાન્ હોય અને કદાપિ તે કોઈ સત્શાસ્ત્ર વાંચવામાં સમય ગાળે તો તેને તે સમયમાં વિશેષ ન કરતાં જોઈતો સમય આપવો. પોતાનું જ્ઞાન વહુના કરતાં સારું હોય તો તેને શાસ્ત્ર વાર્તાનું રહસ્ય સમજાવવું. તથા આ નિત્યકર્મ સાસુએ બરાબર વાંચી, સમજી, વહુ વાંચી સમજી શકે તેમ ન હોય તો તેને સમજ પાડી શિખવાડવું. અને નિત્ય તેની પાસે ધીરે ધીરે તેવું આચરણ કરાવવું.

સાસુઓના ધર્મ તમને ટુંકામાં કહ્યા છે તેના ઉપર સર્વે બહેનો વિચાર કરી તેમને વર્તનમાં મૂકશે તો તમારું ધર લક્ષ્મીજીનો વાસ બની રહેશે. બોલો શ્રી કૃષ્ણ કનૈયાલાલકી જય.

દિવસ ૧૩ મો.

સમય થતાં મહોદલાની તથા બીજી પણ રસ લેતી બાઈઓ આવી ગયાં. ત્યારે શાન્તાબહેને કહ્યું બહેન, આજે ગર્ભિણીના ધર્મ, પ્રસૂતિ, પ્રસૂતિકાળ તથા બાળ ઉછેર વિષે કંઈ કહેશો ?

ગંગાબહેને પરમાત્માની જય બોલાવી નીચે પ્રમાણે કહેવા માંડ્યું.

બહેનો, પૃ. ૫૭ થી વર્ણવેલા ગર્ભ સમયના નિયમો તો લક્ષમાં હશે ? હવે પ્રસવ વિષે સાંભળો:-

પ્રસવ (બાળકને જન્મ આપવો તે) પ્રકૃતિની સ્વાભાવિક

ક્રિયા છે. જો શરીર તંદુરસ્ત હોય તો પરમેશ્વરની કૃપાથી પ્રસવકાળમાં બહુ પીડા નથી થતી. કદાચ કોઈ કારણથી પ્રસવમાં કષ્ટ થાય તો સારા-અનુભવી વૈદ (દાક્ટર)ની સલાહથી ઉપચાર કરવા જોઈએ.

પ્રસૂતિ માટેનો ચોરડો (ધર) સાફ, હવા અજવાળાવાળો હોવો જોઈએ. હવા આવવા જવા માટે જાળિયાં તથા બારીઓ તે ધરને અવશ્ય હોવાં જોઈએ. કપડાં સ્વચ્છ રાખવાં, નાળ છેદવા વગેરે માટે જે દાયણ બોલાવી હોય તે ચતુર (હાંશિયાર), ધીર, તથા અનુભવી હોવાં જોઈએ. તેના હાથના નખ કપાવી, બિલકુલ સ્વચ્છ રખાવા જોઈએ. ગર્ભિણી સ્ત્રીની ચોનિ તથા આજુબાજુના પેટના ભાગને બહુ શર્દી તથા ગરમી ન લાગે તેની ખાસ સાવચેતી રાખવી.

આ પ્રમાણે પ્રસૂતિ થઈ રહ્યા બાદ, ફરીથી રજસ્વલા ન થાય ત્યાં સુધી ભૂલેચૂકે પણ પતિની પાસે જઈ સંભોગન કરે. પ્રસૂતિ બાદ ચોખ્ખામાં ચોખ્ખા ચાર માસ તો પતિસંગથી બચે. જલદી પુરુષ-સહવાસથી દૂધ બગડી જાય છે જથી સ્તનપાન કરતા બાળકને બહુ નુકશાન પહોંચે છે. તે ઉપરાંત પુરુષ-સંગથી સ્ત્રી જલદી રજસ્વલા થાય છે. આથી કરી તેના રજમાં વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે અને જલદી જલદી ગર્ભ ધારણ કરવાથી સ્ત્રીનું સ્વાસ્થ્ય હુમ્મેશ માટે લથડી જાય છે.

બચ્ચાંના પાલન વિષે થોડા નિયમો.

(૧) બાળકોને સ્વચ્છ કપડાંમાં રાખવાં જોઈએ. શર્દી તથા ગરમીથી તેમનું રક્ષણ કરવું. બાળકોને શર્દી બહુ દુઃખ-

કારી છે. કેટલીક વાર તો તેમનો નાશ પણ કરે છે. માટે શરદીના સમયમાં રોજ તેલ શરીર પર લગાવીને, પછી ગરમ પાણીમાં ભીંજવેલા કપડાના કટકાથી તેનું શરીર લૂછી નાખવું.

તલના તેલમાં સાધારણ વાટેલો અજમો તથા થોડી લસણની કળીઓ અંદર નાખી તે તેલને કકડાવવું. પછી ઠંડુ થાય ત્યારે ગાળીને એક શીશીમાં ભરી લેવું. આ તેલ બાળકોને બહુ જ લાભદાયી છે. નવરાવતા પહેલાં હંમેશા તે શરીર પર લગાવવું.

૨. પ્રથમ દિવસથી જ બાળકને સ્તનપાન કરાવવું. પહેલે દિવસે માતાના સ્તનમાં દૂધ ન ઉતરે તો પણ સ્તનપાન કરાવવાની કોશીશ કરવી. સ્તનની ડીટડી બાળકના મુખમાં મૂકવાથી દૂધ ઉતરવા લાગશે. ભગવાન તો અલૌકિક કારીગર છે. તેની રચના અતિ અદ્ભૂત છે. સ્તનની સાથે ગર્ભાશયનો બહુ ગાઠો સંબંધ છે. એક બાજુ સ્તનપાનથી બાળકને પુષ્ટિ મળે છે ત્યારે બીજી બાજુ માતાનું ગર્ભાશય સંકોચાવા લાગે છે. જેથી માતા રક્તસ્રાવની ભયાનક પીડાથી બચી જાય છે. માતાનું દૂધ બાળકોને બહુ જ હિતકારી છે. જે બચ્ચાંને માતાનું દૂધ મળે છે તે સર્વથા નીરોગી, બળવાન તથા દીર્ઘાયુષી બને છે.

આજના જમાનાની પ્રેશનના ચક્કરમાં પડેલી તથા કેળવાયેલી (!) કહેવાતી સ્ત્રીઓ પ્રકૃતિના આ નિયમને ન સમજતાં, બાળકને સ્તનપાન કરાવવાથી પોતાના યૌવનની હાની થાય છે એવું માને છે. પરંતુ એમ માનીને વર્તનારી સ્ત્રીઓ

બાળકને ભારે અન્યાય તથા પોતાના સ્વાસ્થ્યને ભયાનક નુકશાન કરે છે.

(૩) જરૂર સિવાય બાળકને વારંવાર સ્તન પાન ન કરાવવું. કઈ અવસ્થામાં કેટલું દૂધપાન કરાવવું એનો સાધારણ નિયમ નીચે પ્રમાણે છે.

(માતાના તથા બાળકના સ્વાસ્થ્ય અનુસાર આ નિયમમાં વધ-ઘટ કરી શકાય છે).

(ક) પ્રસવના દિવસથી દસ દિવસ સુધી દર બખ્ખે કલાકે દરેક વખતે એક અધોળ જેટલું દૂધ ધવરાવવું જોઈએ.

(ખ) પછી દોઢ માસની ઉંમર સુધી દર અઢી કલાકે દોઢથી એ અધોળ જેટલું દૂધ ધવરાવવું.

(ગ) ત્યાર પછી છ માસની ઉંમરનું થાય ત્યાં સુધી દર ત્રણ અથવા સાડા ત્રણ કલાકે દરેક સમયે ત્રણથી ચાર અધોળ સુધી દૂધ બાળકને ધવરાવવું જોઈએ.

(ઘ) છ થી નવ માસ પર્યંત દર સાડા ત્રણ કલાકે છ અધોળ જેટલું દૂધ ધવરાવવું જોઈએ.

(ચ) દસમા માસથી દર ચાર ચાર કલાકને અંતરે અરવા શેર જેટલું દૂધ ધવરાવવું. જ્યાં સુધી રજોદર્શન થાય ત્યાં સુધી આ પ્રમાણે દૂધપાન કરાવવું. સામાન્ય રીતે પ્રસવ પછી આઠ મહીના પછી રજોદર્શન થાય છે. ત્યાર પછી બાળકને બીજો ખોરાક આપી શકાય.

(૪) બાળકને સ્તનપાન નિયમસર અમુક વખતે જ કરા-

વધુ જોઈએ. હરતાં ફરતાં, બાળક રડ્યું કે તરત એમ અનિ-
યમિત રીતે સ્તનપાન કરાવવાથી બાળકના પેટમાં બિમારી
પેદા થાય છે.

શરીર બહુ જ મજબૂત તથા તંદુરસ્ત હોય, પરંતુ એકી
વખતે માપથી અધિક ખાવાથી, વારંવાર અનિયમિત ખાવાથી,
અગર કુપથ્ય ભોજનથી જ્યારે આપણને અજીર્ણ, સંત્રહણી
તથા મન્દાગ્નિ વગેરે વ્યાધિ થઈ જાય છે તો કોમળ બાળ-
કોને અનિયમિતપણે દૂધપાન કરાવવાથી બિમારી થાય તેમાં
તો નવાઈ જ શી ?

જે માતાઓ ઉપર બતાવેલા સમય દરમ્યાન માપથી વધુ
દૂધ ધવરાવે છે અગર કંઈક કારણથી બાળક રોયું કે તુરત
ધવરાવવા માંડે છે તેઓ બહુજ ગંભીર ભૂલ કરે છે. એમ કરવાથી
અજીર્ણ થઈ બચ્ચાનું પેટ ફૂલી જાય છે તથા ગ્રાહા થવા માંડે
છે. બાળકનું શરીર હંમેશા માંદગીવાળું રહે છે.

ઘણીએ માતાઓ, અજીર્ણથી અગર એવા બીજા કોઈ
કારણથી બાળકના પેટમાં ચુંક આદિ દરદ થવાથી બાળક
રોવા માંડે છે ત્યારે અજ્ઞાનને લીધે પરાણે પરાણે બાળકના
મુખમાં સ્તનની ડીંટડી ઘાલી તેને દૂધ ધવરાવવાનો પ્રયત્ન
કરે છે. આમ કરવાથી બાળકની બિમારી વિશેષ પ્રમાણમાં વધે
છે. માટે દૂધ નિયમિત સમયે જ ધવરાવવું.

(૫) ઠંડીક બાઈઓ બાળકોને રડતાં બંધ કરવા માટે
બાળપણથી જ અફીણ ખવરાવવાની ટેવ પાડે છે. તેઓ આ
એક ભારે ભૂલ કરે છે. અફીણ જેવી ચીજોથી બાળકોને બહુ

નુકશાન પહોંચે છે. માટે માતાઓએ ભૂલે ચૂકે પણ બાળકોને અફીણ આપીને સૂવાડવાની ટેવ ન સેવવી.

(૬) સૂતી વખતે બાળકના મુખમાં સ્તનની ડીંટડી રાખીને ન સૂવું. એમ કરવાથી દૂધ ચારે કાર વિખરાઈ જાય છે અને તેથી સ્તનમાં તથા બાળકના મુખ પર ચાંદાં પડે છે.

(૭) બાળકને ધવરાવતી વખતે તથા ધવરાવી રહ્યા પછી બન્ને સ્તન ચોક્ખા જળથી ધોઈને સાફ કરવા. તેમ ન કરવાથી સ્તનોમાં ચાંદીઓ પડી જવા સંભવ છે.

(૮) ગુસ્સો, ઉશ્કેરણી અગર શોકના આવેશ વખતે બાળકને કદો સ્તનપાન ન કરાવવું.

પ્રેમ, ઉત્સાહ તથા આનંદના સમયે જ સ્તનપાન બાળકોને માટે અમૃત તુલ્ય છે. પરંતુ ગુસ્સો, ઉશ્કેરણી અગર શોક સમયનું સ્તનપાન વિષ જેવું છે.

જેમ ગાય પોતાના વાછરડાને ધવરાવતી વખતે ચાટતી ચાટતી બહુ આનંદથી ધવરાવે છે તેમ માતા પોતાના બાળકને બહુ જ પ્યારથી તેના મસ્તક પર પોતાનો પ્રેમાળ કામળ હાથ ફેરવતી ફેરવતી સ્તનપાન કરાવે.

(૯) માતા, બિમાર હોય તો બાળકને સ્તનપાન ન કરાવે. એવે સમયે, પોતાની જાતિની, બીજી કોઈ નીરોગી, શાન્ત, સુશીલ, મધ્યમ કદની, સુંદર 'ધાય' મળી આવે તો તેની વ્યવસ્થા કરવી. તે ન મળે તો ગાયના દૂધમાં અડધું પાણી તથા થોડીક સાકર ભેળવી, ગરમ કરી એકાદ વખત ઉપરથી 'તોર' વાળી લઈ પછી હુંકાણું (હશેકુ-સાધારણ ગરમ)

હુંકાણું, ઉપર બતાવેલા નિયમ પ્રમાણે પાવું. દૂધ પાતી વખતે દરેક સમયે ગરમ કરવું જોઈએ. અતિશય ગરમ અગર તદ્દન ઠંડુ દૂધ ન પાવું. સાકર બહુ જુજ પ્રમાણમાં નાખવી. નહિં તો પેટમાં કરમિયા પડી જાય. અને દૂધમાં અડધો અડધ પાણી અવશ્ય મેળવવું. દૂધને કાચના અગર માટીના સ્વચ્છ વાસણમાં રાખવું. તેમાં દૂધ પ્રથમ રેડતી વેળાએ તથા દૂધ કાઢી લીધા બાદ તે વાસણ તદ્દન સ્વચ્છ રાખવું જોઈએ.

વિલાયતી દૂધ અગર દૂધના ડબ્બા વાપરવા બહુ જ હાનિકર્તા છે.

(૧૦) પુત્ર અથવા પુત્રીના પાલનપોષણમાં ભેદભાવ ન રાખવો. સરખા જ પ્રેમથી બન્નેનું પાલનપોષણ કરવું.

(૧૧) બાળકોને દવાની ઝાઝી ટેવ ન પાડવી. લગાર થયું કે જીલ્લાખ આપો એમ ન બનવું જોઈએ. માતાનું સ્વચ્છ દૂધ જ તેનો કોઠો સાફ કરવા માટે પૂરતું છે.

(૧૨) બાળકોને ખોળામાં જ રાખી (સુવાડી) ન મૂકવાં. તેમના શરીરને શર્દીથી બચાવીને જમીન ઉપર આળોટવા દેવાં.

બાળકોને આળોટવા માટે જમીન છાણ માટીથી લીંપેલી હોવી જોઈએ. જમાનાની આંખે સુંદર દેખાતી લાદી અગર પથરથી જડેલી જમીન યોગ્ય નથી.

(૧૩) બાળકોની સમક્ષ માતા-પિતાએ બુરી વાતો તથા કુચેષ્ટાઓ કદિ ન કરવી.

(૧૪) બાળકોને રાખવા તથા રમાડવા માટે નોકરો અગર નોકરડીઓ રાખવાં હોય તો તે બહુ જ સચ્ચરિત્રવાળાં હોવાં

જોઈએ. નહિં તો તેમના સંગથી બચ્યાનાં હૃદય ઉપર ખરાબ સંસ્કાર પડી જશે.

(૧૫) બાળકોને ધરેણાં ભૂલેચૂકે ન પહેરાવવાં. ધરેણાંથી બાળકોનાં શરીર તથા ચારિત્ર બંધારણમાં બહુ અડચણ નડે છે. તેમનાં જીવન સદા જોખમમાં રહે છે. કપડાં તંગ (બંધ બેસતાં—સજ્જડ) નહિં પહેરાવવાં. અને ત્યાં સુધી બાળકોનાં શરીર નાગાં (ખુલ્લાં) રાખવાની ટેવ પાડવી.

ખુલ્લા શરીર ઉપર સૂર્યનાં કિરણો પડવાથી તેમનાં રક્ત બિંદુઓ જલદીથી શુદ્ધ તથા તેજસ્વી બને છે.

એટલું કહી આજનો પ્રસંગ પરમાત્માના નામની જય બોલાવી ગંગાબહેને પૂરો કર્યો.

સર્વે બહેનો ગંગાબહેનના જુદા જુદા વિષયો ઉપરના આ જ્ઞાનની પ્રશંસા કરતાં ધર તરફ વિદાય થયાં.

દિવસ ૧૪ મો.

સમય થતાં સર્વે બહેનો ગંગાબહેનને ઘેર આવી ગયાં. પરમાત્માના નામની જય બોલાવી ગંગાબહેન બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મા શ્રી મન્નથુરામ શર્માના શિષ્ય માણિક્યવર્માની આવેલી પત્રિકા વાંચી બંધાને સમજાવવા મંડ્યાં.

દેશનો ઉદ્ધાર.

દેશમાં માત્ર ભોગનાં સાધનો વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી. પણ નીતિ, સદાચાર, કર્તવ્યનિષ્ઠા, ને સ્વધર્મ પાલન વધે તેમાં દેશનો વાસ્તવિક ઉદ્ધાર છે.

દેશજનો મોજલા થાય તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ દેશજનો સાદા થાય તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

માત્ર ધોળાં લુગડાં પહેરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ અંતઃકરણને ધોળાં-ઉજળાં કરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

શૃંગારી કાવ્યોના રાગડા કાઢવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ પ્રભુભજનો ગાવામાં અને તાત્ત્વિક ચર્ચા કરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

વારંવાર બ્રહ્મચર્ય ભંગ કરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી પણ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે યોગ્ય બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

હોકા, બીડીઓ, સીગારેટો ને ચીરૂટો પીવામાં તથા ચાન ધુંટડા ભરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી પણ એ બધાં વ્યસનોથી મુક્ત રહેવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

આંખો મીંચીને ચાલવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ જો જોઈને ચાલવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

માત્ર માનસિક શિક્ષણ આપવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી પણ માનસિક શિક્ષણ સાથે આવશ્યક શારીરિક શિક્ષણ આપવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

કર્તવ્ય કરવામાં અને અકર્તવ્યથી પાછા વળવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે, પણ કર્તવ્યાકર્તવ્યનો શાસ્ત્રદ્રષ્ટએ વિચાર કરી વિના ગમે તેમ વર્તવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી.

કુતર્કો કરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ શ્રદ્ધા રાખી ધર્મનું રહસ્ય સમજવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

દેશમાં પરોપકાર વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે, સ્વાર્થ વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી.

દેશમાં વિનયવિવેક વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે સ્વચ્છ-
દતા વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી.

દેશમાં સંયમ વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે. ઇન્દ્રિયલોભુપતા
વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી.

દેશમાં શાસ્ત્રાનુસારિતા વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે. સ્વ-
લોકાચાર વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ પતન છે.

દેશમાં શાન્તિસુખ વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે. ધમાલ ને
ધાંધળ વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી.

આ લોકના વિષયોની વાસના વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી,
પણ પરલોકવાસના વા મોક્ષવાસના વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

દેશમાં સલાહ સંપ વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે. કુસંપ
અને કલહકંકાસ વધે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી.

દેશજનોમાં ભેદ ભાગલા કે પ્રાંટા વધતા જાય તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર
નથી, પણ દુઃખથી અભેદ સંધાતો જાય તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

માયાવી મઝામાં દેશ આગળ વધતો જાય તેમાં દેશનો
ઉદ્ધાર નથી, પણ પ્રભુપ્રાપ્તિનાં સાધનોમાં દેશ આગળ વધતો
જાય તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

સદાચારમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે. અનાચારમાં દેશનું પતન છે.
સૌ પોત પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે રહે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે. સૌને
એક લાકડીએ હાંકવા જેવી સમાનતામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી.

સાથુ વધારે વાપરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ શાસ્ત્રીય
નિયમો વધારે પાળવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

સ્વધર્મની નિંદા અને તિરસ્કાર કરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી,
પણ સન્માન પૂર્વક સ્વધર્મનું પાલન કરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

પોતાની ખાખોચિયા જટલી બુદ્ધિમાં કુખી જવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ સર્વજ્ઞ પુરુષોની મહાસાગરરૂપ બુદ્ધિ-વડે તરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

બુદ્ધિ ઉપર રહે, અને જડતા-મૂર્ખાઈ-નીચે રહે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે. બુદ્ધિ અને જડતા કે મૂર્ખાઈ સાથે એસે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી પણ અધઃપાત છે.

વર્ણાશ્રમનું રહસ્ય સમજીને તેનું પાલન કરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે. વર્ણાશ્રમને તોડવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ દેશનું અધઃપતન છે.

દેશની અણમોલ દોલતરૂપ શાસ્ત્રોના ભંડારને તાળાં દેવામાં દેશનો ઉદ્ધાર નથી, પણ તેને ઉઘાડી તેનો ઉપયોગ કરવામાં દેશનો ઉદ્ધાર છે.

બુદ્ધિ, જડતા કે મૂર્ખાઈ ને દોરવે તેમાં દેશનો ઉદ્ધાર છે. પરંતુ જડતા કે મૂર્ખાઈ, બુદ્ધિને દોરવે તેમાં દેશનો અધઃપાત છે.

જે વાંચ્યું નથી, વિચાર્યું નથી કે અનુભવ્યું નથી તેને ખોટું કહેવામાં ભારે જોખમ છે. મૂર્ખ વિના અન્ય કોઈ એવું જોખમ ન ખેડે.

શાસ્ત્રીય નિયમોને, અને શિષ્ટાચારોને તોડતાં પહેલાં ચોંકા, અટકા, વિચારો ને ધીમેથી ડગલું ભરો.

સર્વજ્ઞ મહાપુરુષોના અનુભવોને હડસેલશે નહિ. અને હડસેલવાથી આપણે પોતે જ અંધારા ફવામાં કે ભારે ભંડી અંધારી ખાઈમાં હડસેલાઈ પડીશું.

બુદ્ધિશક્તિને સતેજ કરીને વા પ્રાપ્ત કરીને સુંદર રૂઠી-ઝોના અને શિષ્ટાચારોના તથા કર્મકાંડના હેતુઓને, અને

ઉપાસનાકાંડ તથા જ્ઞાનકાંડના રહસ્યને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ જુઓ, સમજે તેમજ ઉપનિષદોના, સ્મૃતિયોના અને પુરાણોના અધિકાર-ભેદે અપાયેલા ભિન્ન ભિન્ન ઉપદેશના સ્વરૂપને તથા તેનાં કારણોને સારી પેઠે તપાસો. એમ કર્યા વિના અમૂલ્ય રત્નોના અનવધિ ભંડાર કરતાં અનંતધણા મૂલ્યવાળા ધર્મને અને ધર્મશાસ્ત્રોને ઉલ્લેખવામાં સાર નથી, પણ ભારે હાનિ છે.

રજસ્તમોમયી હજારો સાધારણ બુદ્ધિયો વિશ્વસનીય નથી, પણ સત્ત્વમયી એક બે અસાધારણ બુદ્ધિયો પરમ વિશ્વસનીય છે. ઈશ્વરી આજ્ઞાઓ રૂપ અને સર્વજ્ઞ મહાપુરુષોના મહા અનુભવ રૂપ શાસ્ત્રો અત્યંત વિશ્વસનીય છે.

આ પત્રિકા પૂરી વાંચીને સમજવી રહ્યાં ત્યાર પછી નીચેની બીજી પત્રિકા વાંચવાનો આરંભ કર્યો:—

વહાલાં જીવાન ભાઈ તથા બહેનોને સલાહ.

ફેશન અને સાદાઈ

ફેશને આપણને બહુ હેરાન કરવા માંડ્યા છે, એટલે હવે આપણે આપણી જીની સાદાઈને સંભાર્યા વિના છુટકો જ નથી.

ફેશનથી આપણે મુલાયમ થતા જઈએ છીએ, સાદાઈ આપણને કાર્ય કરવાને શક્તિમાન રાખશે તથા બનાવશે.

ફેશન અને ગરીબી એ સાથે વસનારી બહેનો છે.

ફેશન ઉપરના મિથ્યા મોહકરૂપવાળી છે, સાદાઈ અંદરના સાચા સત્ત્વવાળી છે.

ફેશન ફરતી કુદડી છે, સાદાઈ નિશ્ચળ સ્વરૂપવાળી છે.

ફેશન આપણને બંધનમાં નાખે છે, જ્યારે સાદાઈ આપણને સ્વતંત્ર રાખે છે.

ફેશન આપણને અશક્ત બનાવે છે, જ્યારે સાદાર્થ આપણને ખડતલ રાખે છે.

ફેશનથી આપણે બાયલા બનતા જઈએ છીએ, જ્યારે સાદાર્થએ આપણા પૂર્વજોની શૂરવીરતા રક્ષી હતી.

હોય તો રોટલા સાથે ધી ખાઓ, ગોળ ખાઓ, દહીં દૂધ ખાઓ, છેવટ છાશ ને રોટલો ખાઓ, પણ ફેશને ધુસાડેલ ચાના ઝેરી રગડાથી બચો. ચાએ તો આપણા દેશનું લોહી ચૂસવા માંડ્યું છે. ચાને બદલે છાશ અમૃતનું કામ કરશે.

ધણા જીવાનોનાં ઠીંગણાં, પાતળાં અને નિસ્તેજ શરીરો જીઓ, તથા હજી પણ અવશેષ રહેલા વૃદ્ધોનાં ઉંચાં ગડદીયા જેવાં ખખડધજ્જ અને તેજસ્વી શરીરો જીઓ; અને ફેશનને ફિટકાર આપો.

ફેશને આપણો સુંદર પોશાક ફેરવ્યો, ખાવા પીવાનું ફેરવ્યું, પવિત્રતા ટાળી, આપણને ધર્મહીન બનાવવા માંડ્યા, ખોટાં ખર્ચ ધાદ્યાં, આપણું નાણું ટાળવા માંડ્યું, આપણને મિથ્યાભિમાની, સ્વચ્છંદી અને કર્તવ્યબ્રષ્ટ કરવા માંડ્યા, આપણા હિતકારી રિવાજોનો નાશ કરવા માંડ્યો, અને છેવટે વગર-સૂતકે આપણામાંના ધણામે મુઠો મુંડાવતા કરી નારીમુખ બનાવ્યા; તે ફેશનના પંઝામાં આપણે ક્યાં સુધી સપડાતા રહેશું ?

પશ્ચિમમાં લડાઈ આ છે તેટલી પૂર્વમાં નથી. પશ્ચિમમાં કાવાદાવા અને ખટપટો છે તેટલાં પૂર્વમાં નથી. પશ્ચિમમાં મનુષ્ય વિપ્લવ થઈ રહ્યો છે તેટલો પૂર્વમાં નથી. મહાભારતના યુદ્ધ કરતાં મનુષ્યોનો ધણો મોટો નાશ પશ્ચિમના ગત મહાયુદ્ધમાં તથા આહુ યુદ્ધમાં થયો છે. પશ્ચિમમાં સ્વાર્થપરા-

યણુતા, અશાંતિ, દ્વેષ-કલેશ છે તેટલાં પૂર્વમાં નથી. શા માટે ? પશ્ચિમમાં ધર્મ જવા બેઠો છે. પૂર્વમાં હજી ધર્મ પાલન છે.

વહાલાં જીવાન ભાઈ બહેનો ! તમને અનુભવના ભંડાર-રૂપ ધર્મશાસ્ત્રોની તથા અનુભવી વિદ્વાનો, અને અનુભવી વૃદ્ધોની સલાહ છે કે તમારે પશ્ચિમની ફેશનરૂપ ભૂતાવળોથી બચવું હોય તો તમે પોતપોતાના ધર્મનું સારી રીતે પાલન કરો. સ્વધર્મનું પાલન કર્યા વગર ફેશનોના ઝેરી પવનથી બચાતું નથી, અને સુખકર સાદાઈ સેવાતી નથી.

આપણા જીનો, નીચેનો એક શ્લોક લક્ષમાં લઈ ને ફેશનને નિત્યને માટે તિલાંજલી દઈએ, અને વૃદ્ધોની સાદાઈ સેવીએ.

નીચગૃહાઃ સ્થૂલપટાઃ યથાસંપત્તિભોજનાઃ ।

તે નરાઃ સુખમેધંતે ક્લિશ્યન્તે હીતરે જનાઃ ॥

અર્થ-નીચા, નાના ધરવાળા, જાડાં લુગડાંવાળા, અને જોવી ધરની સ્થિતિ તેવું ભોજન કરનારા પુરુષો સુખ પામે છે, અને એથી ઉલટું વર્તનારા પુરુષો દુઃખ પામે છે. (માણિક્યવર્મા)

આજ પર્વનો દિવસ હોવાથી સઘળી બહેનોને સાંજના ઘર કાર્યની શાંતિ હતી. તેથી આ બે પત્રિકાઓ વંચાઈ રહ્યા બાદ તેમણે ગંગાબહેનને કંઈક વિશેષ સંભળાવવાની વિનંતિ કરી. શાન્તાબહેનને તો ઘેર જવાની ભાવના જ નહોતી થતી. તેથી તેમણે વિશેષ આગ્રહ કર્યો. સમય બહુ થઈ ગયો હતો છતાં ગંગાબહેનથી તે બધાની માગણી તરછોડાઈ નહિં.

ગુજરાતના દેશ સેવકોની પ્રથમ પંક્તિના સેવકોમાંથી એક સ્વર્ગ ૦ મોતીભાઈ અમીનનો ચારિત્ર્ય ખીલવવું એ લેખ વધારા ઘટાડા સહિત સમજાવવો શરૂ કર્યો.

આપણે મહાન સ્ત્રીઓ સીતા, તારા, દ્રૌપદી, કર્તુરખા, કમળાનહેરુ, સરોજિની નાયડુ અથવા જગતના મહાન પુરુષ-ગાંધીજી, ગોખલે કે ઠક્કરખાપા જેવાં ભલે ન થઈ શકીએ, પણ ભલા માણસ તો જરૂર થઈ શકીએ.

માણસનું સાચું મૂલ્ય વિદ્વત્તા, શારીરિક બળ, દ્રવ્ય સંચય વા બાહ્ય-કીર્તિથી નથી અંકાતું. સુખ, વૈભવ, મોજમજાહ વા પરાક્રમે ચારિત્ર્ય ન હોય તો નકામાં છે.

માટે જીવનમાં સત્ય ઉતારીએ, મનમાં હોય તેજ છુપાવ્યા વિના બોલીએ અને જે બોલીએ તેજ આચરીએ; દુકામાં વિચાર, વાણી અને આચાર-ત્રણેની એકતા જીવનમાં સાધીએ તો જ આપણે સાચાં માણસ કહેવાઈએ. ‘જૂઠનો આવરદા બે ઘડી,’ ‘સત્ય છાપરે ચઢી પણ બોલે છે.’ માટે સુખી થવું હોય, સુખી કરવાં હોય, શાન્તિ અને સંતોષનું વાતાવરણ પ્રસારવું હોય તો ચારિત્ર્ય ખીલવવું. ચારિત્ર્યની ખીલવાણીમાં ઉદ્ધોગ, ખંત, આગ્રહ, ધીરજ, શાન્તિ, નિયમિત-પણું, ચોકસાઈ, વ્યવસ્થા વગેરે વગેરે ઘણા સદ્ગુણો આવી જાય છે. ઈશ્વરે આપેલી વા માખાપ તરફથી મળેલી વા પુરુષાર્થથી મેળવેલી કોઈ એક વસ્તુ એવી નથી કે જે ચારિત્ર્ય વિના એક પણ પણ આપણને સુખ, સંતોષ કે શાન્તિ આપી શકે.

હું પોતે અનેક મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થયો છું. મારી આવક સામાન્ય છે. વિદ્વત્તા તો નહિ જેવી જ છે. લેખનશક્તિ વા વક્તૃત્વ બિલકૂલ નથી. છતાં ચારિત્ર્યને બળે મનુષ્યોમાં મારું સ્થાન ગૌરવવાંતું અને ઉચ્ચ મનાયું છે. જેઓ મારા સંબંધમાં આવ્યાં છે અને જેઓ મારાં કહેવરાવવા ઇચ્છે છે

તેમને વારસામાં ચારિત્ર્યના મારા દૃષ્ટાંતનું અનુકરણ કરવાનું સોંપું છું. મારો સાચો વારસો, ચારિત્ર્ય અને ઉચ્ચ સંસ્કાર છે, જેના અસ્તિત્વથી મારાં જે સંબંધિ હોય, તે પાપ કરેજ નહિ. અને તેવા વિચાર આવતાં જ મારા સ્મરણ માત્રથી પાપમાંથી પાછાં હો.

બહેનો, તમે સર્વે મારાં સંબંધિ છો. હંમેશા આપણે સાથે બેસી એક એક કલાક અથવા કોઈ સમયે વધારે વખત પણ ગાળિયે છીએ. આ બધું સફળ ક્યારે થાય ? ચારિત્ર્ય ખીલવો અને આચરણમાં મૂકી જે કોઈ તમારા સંગમાં આવે તેને તમારા ચારિત્ર્યથી સંતોષ પમાડો. અને તેમને ચારિત્ર્યવાન બનાવવા તનતોડ મહેનત કરો.

સમજવી રહ્યા પછી શ્રી કૃષ્ણચંદ્રદેવકી જય બોલાવી બંધાને રજા આપી.

દિવસ ૧૫ મો.

ઉમદલાથી રમણભાઈ નામના એક પટેલ, પગપાળા શ્રી દ્વારકાનાથનાં દર્શન કરવા નીકળ્યા છે. રસ્તામાં અનેક સ્થળે મુકામ કરતા કરતા પોતે નડીઆદ સુધી આવી પહોંચ્યા. થાકી ગયા હતા. કોઈ સ્થળે વિશ્રામ મળે તો ઠીક એવો વિચાર કરતા એક ઘર આગળ આવી ઊભા રહ્યા. તે ઘરનાં માલિક શાન્તાબાઈએ તેમનો સત્કાર કર્યો. ભોજન વગેરે કરાવી એક ઓરડામાં આસન કરી આપ્યું. ઘરકામ કરતાં જય અને ઘોળ ગાતાં જય. પથારીમાં આળોટતા રમણભાઈએ સાંભળ્યું અને મનમાં થયું કે આ તે લક્ષ્મીજી જેવાં દેવીનું કોઈ ઘર હશે કે શું ? રસ્તામાં બે ચાર જગાએ મુકામ કર્યો; ત્યાંના કરતાં અહિંનો અનુભવ

તો આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવો છે. જો દુનિયામાં આવાં સ્ત્રીરત્નો હોય તો સ્વર્ગમાં અને અહિં આ લોકમાં ફેર શો ?

એવો વિચાર કરે છે એટલામાં ગંગાબહેનને ત્યાં જવા શાન્તાબહેને મહેમાનની રજા માગી.

અન્નારૂયા અને આનંદમત્ત થએલા રમણલાલે પૂછ્યું, બહેન, આવા તાપમાં અત્યારે ક્યાં જશો? હજુ તો અઢી વાગ્યા છે.

શાન્તાબહેન—ભાઈ, તમે નીરાંતે અહિં રહો. કલાક દોઢ કલાક પછી હું અહિં પાછી ફરીશ. ગંગાબહેન નામનાં એક મારાં ગુરુ છે. મારાં સંબંધી છે. તેમને ત્યાં હું સત્સંગ માટે જઈ છું. સ્ત્રી ધર્મ માટે તે અમને ઉત્તમ પ્રકારનો બોધ આપે છે અને તે બધો બોધ પોતે આચરે છે તથા અમને પણ તે પ્રમાણે આચરણ કરાવે છે.

રમણબહેન—બહેન, અહિં પડયો રહું તેને બદલે તમને અડચણ ન હોય તો હું તમારી સાથે આવું ?

શાન્તાબહેન—ભલે, ભાઈ, પણ ત્યાં અમે બધાં સ્ત્રીઓ જ હોઈએ છીએ.

રમણબહેન—તમે તો માતાઓ છો. વયોવૃદ્ધ છો. અને આવાં સાધ્વી, ગંગાબહેનનાં દર્શન થશે. મને તો આજ બહુ આનંદ થયો છે, હું સાથે આવું છું. બન્નેજણ ગંગાબહેનને ઘેર પહોંચ્યાં.

ગંગાબહેને આ આવેલા ભાઈનો મીઠા, મધુર શબ્દોથી સત્કાર કર્યો. આસન આપી જળનો લોટો લાવી તેમના આગળ મૂકી દીધો.

રમણભાઈ આશ્ચર્ય ચક્રિત નેત્રે ચારે બાજુ ધરમાં જુવે

છે. શાન્તાબહેન અને ગંગાબહેનનું ધર, શાન્તાબહેન અને ગંગાબાઈનું વર્તન, એક સરખાં ભાસ્યાં. જરાએ ફેરફાર નહિ.

થોડી વારમાં તો ગંગાબહેનની રવેશમાં સ્ત્રીઓની મંડળી જામી ગઈ. રમણલાલને ત્યાં એસવાની મંજુરી મળી.

પરમાત્માની જય બોલાવી આજે ગંગાબહેને વિધવા સ્ત્રીઓના ધર્મ વિષે નીચે પ્રમાણે કહેવા માંડ્યું :

વિધવા સ્ત્રીઓના ધર્મ.

પતિનું ભવિષ્ય થયા પછી સ્ત્રીઓએ પાળવાના બે પ્રકારના નિયમો શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે. (૧) ધર્મ શાસ્ત્રમાં કહેલો વિધવા ધર્મ પાળવો. (૨) એક ચિતામાં સાથે બળવું.

આ પ્રમાણે બે નિયમો છે, પરંતુ હાલના વખતમાં બીજે બળી મરવાનો નિયમ (જેને સૌ સતી થવાનું કહે છે તે) બંધ થયો છે; માટે વિધવા ધર્મ બરાબર પાળવો તેજ ઉત્તમ છે.

જે સ્ત્રી પોતાના પતિના ભવિષ્ય પછી, વિધવા ધર્મ સદાયરણ સહિત પાળે છે, તે સ્ત્રી અવસાન પછી સ્વર્ગવાસી પતિને પામી તેની સાથે સ્વર્ગલોકનું સુખ ભોગવે છે.

વિધવા સ્ત્રીએ સદાયાર હંમેશાં પાળવો. જો સદાયાર ન પાળે તો દુરાચારના પાપથી પોતે નરકમાં જાય છે, અને પોતાના સદાયારી પતિને સ્વર્ગમાંથી નરકમાં પાડે છે. વળી સદાયાર પાળનારાં પોતાનાં માતા, પિતા, ભાઈ વગેરે ઉત્તમ ગતિ પામ્યાં હોય તેમને પણ વિધવા સ્ત્રી દુરાચારથી નરકમાં પાડે છે; માટે સદાયાર પાળવાથી જ સર્વને સુખ મળે છે.

સનકાદિક તથા વાલખિલ્યાદિક ઋષિયો, પુત્ર વિનાના છતાં જીવી રીતે બ્રહ્મચર્યના પ્રભાવથી સ્વર્ગને પામ્યા છે, તેવી

રીતે પોતાના પતિનું ભવિષ્ય થયા પછી વિધવા સ્ત્રીએ બ્રહ્મચર્યા-વસ્થામાં (જીતેન્દ્રિય) રહેવું, કારણ કે તેથી તે સ્ત્રી, પુત્ર વિનાની હોય તો પણ સ્વર્ગને પામે છે. (મનુસ્મૃતિ)

વિધવા સ્ત્રીએ કંદમૂળ અથવા ફળકૂલ ખાઈ પોતાના દેહને દમવો (ઇન્દ્રિયો નિયમમાં રાખવી). પતિના ભવિષ્ય પછી કોઈ અન્ય પુરુષનું નામ પણ મુખેથી લેવું નહિ, અને શિયળ ખરાખર પાળવું.

વિધવા સ્ત્રીએ પતિના મરણ પછી પોતાના માથાના વાળથી અંગોડો વાળવો નહિ; કારણ કે વાળની ગાંઠ બાંધવાથી પોતાના પતિનું પરલોકમાં બંધન થાય છે, (દુઃખી થાય છે). માટે વિધવાએ મુંડન કરાવવું (બૃહન્નારદીય પુરાણ.)

વિધવા સ્ત્રીએ એક વાર જન્મવું. (પોતાના મનની વૃત્તિ નિયમમાં રહે તે પ્રમાણે ખોરાક લેવો.) તથા કદાપિ પલંગ ઉપર સૂવું નહિ; કારણ કે પલંગ પર સૂવાથી મરણ પામેલા પતિને નરક મળે છે. માટે સ્વર્ગવાસી પતિનું ભલું ઇચ્છનારી વિધવા સ્ત્રીએ પૃથ્વી પર પથારી કરી સૂવું. કોઈ પણ રોગના કારણથી ખાટલાનો ઉપયોગ કરવો પડે તો રોગ મટે ત્યાં સુધી ખાટલે સૂવું, અને શરીરે સુગંધી પદાર્થો લગાડવા નહિ તેમ પાસે રાખવા નહિ. (ધર્માગ્નિ)

વિધવાએ ચોટલો વાળવો નહિ. પાન ખાવું નહિ, ચંદન —કુલ ધારણ કરવાં નહિ, શોભિત તથા રંગેલાં વસ્ત્ર પહેરવાં નહિ, આંખો આંજવી નહિ, નિત્ય નાહીને ઘોળાં વસ્ત્ર પહેરવાં. કોઈને જીતવો અને ઇંદ્રીઓને વશ રાખવી. (હારિત સં.)

વિધવા સ્ત્રીએ પ્રતિદિન મરણ પામેલા પતિનું, સસરાનું તથા વડસસરાનું નામ, ગોત્ર સાથે બોલી દર્ભ, તલ અને જળ વડે તર્પણ કરવું. (બ્રહ્મપુરાણ.)

વૈશાખ, કાર્તિક અને માઘ માસમાં વિશેષે કરીને વિધવા સ્ત્રીએ સ્નાન, દાન, તીર્થયાત્રા તથા ઉપવાસ, ચાંદ્રાયણ વગેરે વ્રત કરવાં; તથા વિષ્ણુ-શિવવગેરેના નામ (મંત્ર) નું મનન કરવું તથા શ્રવણ કરવું. (કાશીખંડ)

વિધવા સ્ત્રીએ મિષ્ટાન્ન (પકવાન્ન) જમવાં નહિ, તેમજ નાના પ્રકારના વૈભવ કરવા નહિ. પવિત્ર વિધવા સ્ત્રીએ એકાદશી, કૃષ્ણ જન્માષ્ટમી, રામનવમી તથા મહાશિવરાત્રીને દિવસે જમવું નહિ (ઉપવાસ કરવા). ઉપરના નિયમે પાળી સદાચારમાં રહી ઉપવાસ, વ્રત વગેરે કરવાં, પણ કોઈ દિવસ નિંદા થાય તેવું કામ કરવું નહિ. આ પ્રમાણે વિધવા ધર્મ, શાસ્ત્રકારે કહ્યા છે. જે વિધવા સ્ત્રી જીતેન્દ્રિય થઈ સદાચારમાં વર્તે છે તેનો પતિ સ્વર્ગનું સુખ ભોગવે છે; અને પોતે પણ આ લોકમાં સત્કીર્તિ પામી, મરણ પછી ઉત્તમ ગતિને પામે છે. (કૃષ્ણજન્મખંડ)

રમણલાલને ગંગાબહેનની ઉપદેશ દેવાની અને સમજવાની શક્તિ જોઈ ઘણો આનંદ થયો. એ ધર્મોનો સ્કેટ પોતે કરી રહ્યાં. પછી રમણલાલે ગંગાબહેનને તે બહેનો સમક્ષ પોતાનો આજનો અનુભવ વર્ણવી બતાવવા પોતાને રજા આપવા વિનંતિ કરી.

ગંગાબહેને તે સહર્ષ મંજુર કરી.

રમણલાલે પરમાત્માના નામની જય બોલાવી. પછી પોતે

કાણ છે અને ક્યાં જવા નીકળ્યા છે તે કહી, આજનો અનુભવ કહેવા માંડ્યો:—

(મન્દાકાન્તા)

- ચાલી ચાલી, પગ રહી ગયા થાકીને લોથ પોથ,
ધાયું લેવા નજીક દીસતાં ગામમાં આજ એથ,
રાત્રિ વીતી ગઈ હતી અને ઊગતું તું સવાર,
ક્યાંથી આવે, કવખત મળે આશરો આપનાર ? ૧
- પેઠો એવી, ફીકર કરતો ગામ ભાગોળમાં હું,
રસ્તે પેલા, પડયું ન નજરે બારણું કાઠ ખુલ્લું;
આધે જતાં, ઘર નાનકડું એક ખુલ્લું જણાયું,
ચોખ્ખું સાદું, કંઈ ગરીબદું તોય લાગ્યું મઝાનું. ૨
- ધારી હિંદુ, ઘર સુજનનું બારણામાં ગયો હું,
નાનું ચોખ્ખું, રમણિક પ્રાણી જોઈ રાજ થયો હું;
જોઈ જુદા, સરસ ફુલની વેલ ઉંચે ઉડેલ,
પૂજા માટે, વળી તુલસીના છોડવાઓ ઉગેલ. ૩
- બેઠો દીઠો, નજર કરતાં આસને શુદ્ધ વસ્ત્રે,
આધે પૂજા, પુરુષ કરતો દેવની એક ચિત્તે;
દેખી ત્યાં મેં, નજીક ગૃહિણી પુષ્પ લેને ઉભેલી,
જાણે લક્ષ્મી, નિજ ઘર તજી આવી આંહી વસેલી. ૪
- પે'ર્યા ચોખ્ખાં, ચણક લુગડાં સાવ સાદાં શરીરે,
વેણી ગુંથી, હતી સરસને કેશ ઓળ્યા સુરીતે;
કીધેલી શી કુમકુમતણી આડ ઝીણી કપાળે,
તેની વચ્ચે, ત્રીપકી ઝીણી કેં આર શોભા વધારે. ૫

વંસતતિલકા

મૂકયાં સુગંધિ કુલડાં પતિ હાથમાંહી,
ચાલી ધીરેથી કરવા, ધરકામ કાંઈ;
મારાભણી નજર ગૈ, ધણિ ધ્યાનમાં છે
જાણી-કહ્યું, વિનયથી હજવેથી સ્ત્રીએ.

૬

શાદુલવિકીડિત

“આવો ભાઈ ” કહી સુઆસન મને, આપ્યું વળી બેસવા,
ઠંડુ પાણી ભરેલ પ્યાલું ઉજળું, લાવી મુક્યું પાસમાં;
દેખી ચંચલતાં સુણી વચન એ, નિર્દોષ મીઠાં, મને
લાગેલો શ્રમ રાત્રિનો ઉતરિયો, શાંતિ થઈ અંતરે.

૭

બેસી સ્વસ્થ થઈ કરી નજર મેં, ચારે ખુણાઓ મહિં,
મેલા ચીંથરડા તણા અહિં તહિં, કુચા જણાયા નહિ;
માંજલાં સહુ વાસણો ચળકતાં, સ્થાને પડ્યાં'તાં બધાં,
સાદા વસ્ત્ર પવિત્ર વર્ગણી પરે, દૂરે સૂકાતાં હતાં.

૮

સામી ભીંત પરે હતી લટકતી, નાની છખીઓ ધણી,
સાવિત્રી, ઉત્તરા, સીતા, અનસૂયા, કુંતા સતીઓ તણી;
સારાં પુસ્તક ને સુરાચરચિલાં, શું ગોઠવેલાં અહા !

નીતિ ધર્મ ગૃહસ્થની ફરજનાં, વાઝ્યો લખેલાં હતાં.

૯

પૂજા પૂરી થયા પછી ધરધણી, મારી કને આવીઓ,
માયાળુ વચનો કહી કુલવડે, સત્કાર મારો કર્યો;

પૂછી ક્ષણતા પછી મીઠી મીઠી, આનંદ વાતે ભળી,

સ્નાનાદિ ખટ નિત્ય કર્મ કરીને, પ્રીતે જમાડ્યો વળી.

૧૦

અનુબંધ ૫

વિસામો ઘડી બે લેવા, આડે પડખે હું થયો,
જરા ઊંધી ઉઠી સૂણ્યું, કેં નજીકના ઓરડે. ૧૧

માતાઓ, બહેનો, જરા વિસામો લઈ પથારીમાં પડ્યો
પડ્યો હું આગોટતો હતો. તે વખતે બાજુના ઓરડામાં આ
શાન્તાબહેન, ઝીણા અવાજથી મધુર કંઠે ગાતાં હતાં તે હું
સાંભળવા લાગ્યો.

ધોળ.

“ બહેન ! જન્મ લઈ ને સંસારમાં,—
નિજ ધર્મ પૂરો ન પગાય—જીવ્યું તો શા કામનું ? ૧

બહેન ! નારી જનમને પામીને,
ખાલી ખાધે પીધે જે મણાય,—જીવ્યું તો શા કામનું ? ૨

બહેન ! સાચું સચું આ સંસારમાં,
માત્ર સ્વામી જે એ ન જણાય,—જીવ્યું તો શા કામનું ? ૩

બહેન ! સ્વામીને ઈશ્વર જાણીને,
પ્રીતે પૂજન તેનું ન થાય,—જીવ્યું તો શા કામનું ? ૪

બહેન ! જપ તપ વ્રત ધણાં કરે,
પતિવ્રત પૂરું ન પગાય,—જીવ્યું તો શા કામનું ? ૫

બહેન ! વિદ્યા ભણી, ધર્મ પાળીને,
નહિ સ્વામીને રાજી રખાય,—જીવ્યું તો શા કામનું ? ૬

બહેન ! સ્વામીની સેવા એ મોક્ષ છે,
એવું અંતરમાં ન મનાય,—જીવ્યું તો શા કામનું ? ૭

બહેન ! ગૃહિણી થઈ ને ન જાણીયું,
ધર કામ શું ? ને કેમ થાય ?—જીવ્યું તો શા કામનું ? ૮

શાન્તાબહેન ધરનું કામ કરતાં જાય અને આવું ગાતાં જાય. મને તો ઘણો આનંદ થયો. પરમાત્માનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો કે આ લાભ મને મળ્યો. એક ઘોળ પૂરું થતાં શાન્તાબહેને બીજું શરૂ કર્યું. અને હું એક ચિત્તે સાંભળવા લાગ્યો.

ઘોળ

સખિ ! ઉઠી પ્રભાતના પો'રમાં,

નિત્ય કરીએ પતિને પ્રણામ, પછી બીજું કામ—

પતિ....વ્રત પા....ળીએ. ૧

સખિ ! દાતણ પાણી કર્યા પછી,

વાળી ઝાડીએ ધરને હંમેશ, ગંદુ નહિ લેશ—પતિ. ૨

સખિ ! ચોખ્ખું ચણુક ધર જોડનું,

તેમાં લક્ષ્મી કરે જઈ વાસ, દારિદ્રનો નાશ—પતિ. ૩

સખિ ! કેશ સુરીતથી બાંધીએ,

સ્નાન કરીએ પહેરીને ચીર, ન નગ્ન શરીર—પતિ. ૪

સખિ ! વસ્ત્ર પવિત્ર તે પહેરીએ,

કરી કુમકુમ ચિન્હ લલાટે, સૌભાગ્યને માટે—પતિ. ૫

સખિ ! દાતણ ને જળ રાખીએ,

પતિ ઊઠે ત્યારે તૈયાર, લાગે નહિ વાર—પતિ. ૬

પછી તૈલ ચોળી નવરાવીએ,

આપી વસ્ત્ર પહેરવા પવિત્ર, ન મેલાં ખચીત—પતિ. ૭

પૂજા માટે સુપાત્રને રાખવાં,

બહાર માંહે બહુ ઉટકેલ, ન મેલ ચડેલ—પતિ. ૮

પતિ પૂજા કરે ત્યારે આપણે,
 ધરી શાંત ચિત્તે પતિ ધ્યાન, ઠરી એક ઠામ—પતિ. ૯
 પછી પાકશાળામાં પેસીએ,
 અન્ન રાંધીએ ઉત્તમ રીત, ધરી બહુ પ્રીત—પતિ. ૧૦
 પાસે બેસી પતિને જમાડીએ,
 પ્રેમે નાંખી વિઝણુલે વાય, બફારો જો થાય—પતિ. ૧૧
 મુખવાસ પછી કાંઈ હોય તો,
 પ્રીતે દેવો આપી બહુ માન, ગણી ભગવાન—પતિ. ૧૨
 પછી જમીએ પતિ તણા પાત્રમાં,
 પહેલાં ખાવી પ્રસાદી હંમેશ, રહી હોય શેષ—પતિ. ૧૩
 પતિ બહાર ગયે ધરમાં રહી,
 કરિયે હોય આપણું જ કામ, રટી પતિ નામ—પતિ. ૧૪

પોતાના અનુભવની આટલી કથા સંભળાવી રમણુલાલ
 બોલ્યા:

માતાઓ ! બહેનો ! આજનો દિવસ મારા જીવનમાં
 “સુવર્ણનો દિવસ” છે. કારણ કે ભગવાન દ્વારકાનાથનાં દર્શન
 તો મને થશે ત્યારે ખરાં. પરંતુ આવું સ્વર્ગીય સુખ જ મને
 આજે શાન્તાબહેનને ઘેર મળ્યું તથા આવાં તમારાં જવાં
 સ્વર્ગની દેવીઓ સમાન માતાઓનાં અને સરસ્વતી સમાન
 ગંગાબહેનનાં દર્શન થયાં, તેથી હું કૃતાર્થ થયો છું. હું
 ધન્ય છું.

ઉમદલાથી નીકળી અહિં આવતાં કેટલેક સ્થળે મેં મુકામ કરેલા. ઘણાં સ્થળે પતિ પત્ની વચ્ચે રીસામણાં મનામણાં, નજીવી વસ્તુઓ માટે કલેશ અને નણુંદ ભોજન તથા સાસુ વહુ વચ્ચે કલેશ જોવા. વળી ઘણે સ્થળે “ધરમાં એંઠાં અને બારણે બેઠાં” એવાં ઘર અને સ્ત્રીઓ જોયાં. મને લાગતું હતું કે આ કળિયુગનો અંત ક્યારે આવશે ? પણ શાન્તાબહેનનાં ધર, વાસણ અને વસ્ત્રની સ્વચ્છતા; ગૃહ વ્યવહાર, તેમનો પ્રેમ, તેમનો ઉત્સાહ વગેરે જોઈ મને બહુ શાન્તિ વળી. પ્રભુ શ્રી દ્વારકાનાથ પાસે હાથ જોડી માગું છું કે આવાં નન્દનવન સમાં શાન્તિનિકેતન હરેક સ્થળે સ્થાપો.

ગંગાબહેનને પગે લાગી, શાન્તાબહેન તથા બીજાં સર્વે બાઈઓને નમસ્કાર કરી શ્રી દ્વારકાનાથની જય બોલાવી રમણલાલે બોલવાનું બંધ કર્યું.

ગંગાબહેને બધી બહેનોને આજનો પ્રસંગ પૂરો થયો છે, કહી જવાની રજા આપી.

રમણલાલે, બધી બહેનોના ગયા પછી, સાધ્વી, પરોપકાર પરાયણા ગંગાબહેનને પ્રણામ કર્યા, અને પોતાને કૃતકૃત્ય માનતા તેમની રજા લઈ નીકળ્યા.

સર્વેના ગયા પછી ગંગાબહેન એકલાં રહ્યાં. રમણલાલે શાન્તાબહેનના સ્વભાવ તથા આચરણનું જે વર્ણન કહી સંભળાવ્યું તેથી તે ઘણા જ આનંદમાં આવી ગયાં હતાં.

પોતાના આસન ઉપર સ્થિર ચિત્ત કરી પ્રભુનું ધ્યાન ધર્યું. તે સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, દયાળુ પ્રભુની દયાનું દર્શન

પંદર દિવસ જટલા ઢુંકા સમયમાં, શાન્તાબહેનને, પોતાની મનોવાંચના પૂર્ણ થવાથી પોતાને તથા મનોહરદાસને તેમણે કરાવ્યું તે મહાન ઉપકારના બદલામાં તે અધમઉદ્ધારણની પ્રાર્થના કરવા ઉપરાંત બીજું કંઈ પોતા પાસે નહોતું. પોતે ગંભીર પણ મધુર સ્વરે અને ભાવ પૂર્ણ હૃદયે પ્રાર્થના કરે છે:-

હે દીનબંધો, હે અધમઉદ્ધારણ, શાન્તાબહેન જેવાં, ઉકરડામાં કચરા નીચે દટાઈ રહેલાં, ભારતનાં સ્ત્રી રત્નોનો ઉદ્ધાર કરવા, આપની અનહદ શક્તિમાંથી કંઈક શક્તિ ભારતવર્ષની દેવીઓના હૃદયમાં પ્રેરો. તથા મનોહરદાસ જેવા સુશીલ અને શાન્ત પરંતુ ધર્મપત્નીના અજ્ઞાનને લીધે ગૃહસ્થાશ્રમમાં સીઝાતા પુરુષ વર્ગને, સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કરે તેવાં સાધનો, “ તુલસીકૃત રામાયણ ” “સહૃદય તથા ધર્મપરાયણા નિષ્કામી સ્ત્રીઓનો બોધ,” “ન્યાયમૂર્તિ ગોવિંદ રાનડેતું કૌટુમ્બિક જીવન,” “ સતી મંડળ ભાગ ૧ ભો, ૨ જો, ” “ભારતનાં સ્ત્રી રત્નો ભાગ ૧-૨-૩ ” તથા “ આ પુસ્તક જેવાં પુસ્તકો ” પ્રાપ્ત કરાવી સર્વે ધર્મપત્નીઓ તે સાધનોનો ઉપયોગ કરે તેવી પ્રેરણા કરો.

દયાળુ પ્રભુની વારંવાર જય બોલી પોતે પોતાને કામે વળગ્યાં.

શાન્તાબહેનને ગંગાબાઈનો સમાગમ મળ્યે આજ એક પખવાડિયું પૂરું થયું. આજ વૈશાખ વદિ ૩ નો દિવસ છે. રમણલાલ અને મનોહરદાસ સંવ્યાકાળ સમયે ઘેર આવી પહોંચ્યા. શાન્તાબહેને સ્નાનાદિક કરી, પવિત્ર વસ્ત્રો પહેરી, પોતાના પતિદેવની પૂજા, આરતિની તૈયારી કરી. એટલામાં

મનોહરદાસ સ્નાનાદિ ક્રિયાઓથી પરવારી પોતાના આસન ઉપર બેસી ગયા. ત્યાર પછી શાન્તાબહેને

પતિનાં ચરણ ઘોઘ, ચરણામૃત લીધું, આચમન કર્યું; કુમકુમ, અક્ષત અને પુષ્પથી તેમની પૂજા કરી પછી દીપક પ્રગટાવી આરતિ ઉતારતાં નીચે પ્રમાણે ભાવ સહિત ગાવા લાગ્યાં:-

પતિદેવની આરતિ.

પતિ પ્રભુ સાક્ષાત, વિનંતિ ઉર ધરશે, પતિ વિનંતિ ઉર ધરશે;
આપ શરણ રાખીને(૨) દુઃખડાં દૂર કરશે. જયકાન્ત જયશાન્ત.
મન રંજન કરનાર, ભવભંજન કરતા, પતિ ભવ ભંજન કરતા
દયા કરી દાસીના (૨) દોષ સકળ હરતા. જય કાન્ત ૦ ૨
આજ્ઞા કરશે આપ, તે મુજ શિર ધરી, પતિ તે ૦
પ્રાણાન્તે પણ પાળીશ (૨), આજ્ઞા આપ તણી. જય કાન્ત ૦ ૩
નેત્રે નિરખું નાથ, હૃદયે ધ્યાન ધરું, પતિ હૃદયે ૦
ગુણ ગાઉં મુજ મુખથી (૨), શિરથી નમન કરું. જય કાન્ત ૦ ૪
બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, ગુરુ, સદ્ગુરુ સ્વામી, પતિ ગુરુ ૦
સતીને પતિનું પૂજન (૨), મહા મંગલકારી. જય કાન્ત ૦ ૫
નહિ સમજણમાં નાથ, પ્રમાદથી વરતી, પતિ પ્રમાદ ૦
ક્ષમા કરે મુજ દોષો (૨), કહી ચરણે નમતી. જય કાન્ત ૦ ૬

આરતિ પૂરી થતાં, પતિદેવને સમર્પણ કરી, તેમને નમસ્કાર કરી ત્યાંથી રસોઈની તૈયારી કરવા ચાલ્યાં ગયાં.

જે પરમાત્માની કૃપાથી પોતાને આવી ધન્ય ઘડી પ્રાપ્ત થઈ તે વિષ્ણુ ભગવાનનો સર્વ અંગ પ્રત્યંગોમાં ન્યાસ કરી, મનોહરદાસ પૂર્ણભાવથી નીચે પ્રમાણે ગાતા તેમની આરતી ઉતારવા લાગ્યા.

શ્રી વિષ્ણુભગવાનની આરતિ.

જય વૈકુંઠાધીશા, પ્રભુ જય વૈકુંઠાધીશા, ગૌલોક ગોકુળ વાસી (૨), ગોપાળલાલ ઈશા.	જય વૈકું
પ્રથમ મત્સ્ય સ્વરૂપ મોહન, મનુરાજ તાર્યો; બીજ કચ્છપ રૂપે મેરૂ, પીઠ ઉપર ધાર્યો.	જય વૈકું
ત્રીજ વરાહ રૂપે માર્યો, હિરણ્યાક્ષ પાપી; ચોથે નરસિંહ રૂપે ભક્તિ, પ્રહ્લાદને આપી.	જય વૈકું
પાંચમે વામન રૂપે શિક્ષા, બળિરાયને દીધી; છઠ્ઠે પરશુરામે પૃથ્વી, નક્ષત્રિય દીધી.	જય વૈકું
સાતમે રઘુનાથે રાવણ, કુંભકરણ રોજ્યા; આઠમે શ્રી કૃષ્ણે આહિર, યાદવને પાજ્યા.	જય વૈકું
નવમે બુદ્ધ સ્વરૂપ ધરિયાં, સેવક સુખ કરવા; દશમે કલિક રૂપ ધરશે કળિયુગને હરવા.	જય વૈકું
દશ અવતારની આરતિ યશોદા કૌશલ્યા ગાયે; દેવકીનંદન પ્રકટ્યા, દાસ વિસેા ગાયે.	જય વૈકું

આરતિ પૂરી થઈ, દેવને અર્પણ કરી પોતે લીધી. ધરમાં બધાંને આપી; પછી સમય થયે જમી પરવારી રવેશમાં વાતો કરતા બેઠા છે. આકાશમાંથી ચંદ્રમાનો શીતળ પ્રકાશ શાન્તિ આપી રહ્યા છે. શાન્તાબહેન પણ જમી પરવારી ત્યાં આવીને બેઠાં. તેમના ઘેરથી રમણલાલ સવારમાં વહેલા નીકળીને યાત્રા અર્થે જવાના છે તેથી તેમણે તેમની પાસે કંઈક પ્રસાદીની માગણી કરી.

ભાઈ ! મારી પાસે તો એટલું બધું થું છે તે હું તમને આપી શકું ? પરંતુ તમે યાત્રાએ નીકળ્યા છો; શ્રી દ્વારકા-

નાથનાં દર્શન માટે આટલે દૂરથી ચાલીને જવ છો તો ભલે તમારી યાત્રા નિર્વિધને પૂરી થાઓ; તમને શ્રી દ્વારકાનાથનાં દર્શન થાઓ. તમારી મનોકામના પૂર્ણ થાઓ. તે દર્શન તમે ત્યાં હશે ત્યાં સુધી થશે. પરંતુ ભગવાનનાં તે દર્શન તમને હંમેશ થાય તેવું નીચેનું એક દૃષ્ટાંત હું કહું છું તે સાંભળો અને તેના ઉપર વિચાર કરજો:-

એક રાજા હતો. ઈશ્વરનો પરમ ભક્ત હતો. એક દિવસ સ્વપ્નમાં ભગવાને તેને કહ્યું કે હું આવતી કાલે તારે ઘેર આવીશ. રાજા ખુશી થઈ ગયો. પ્રભાતમાં વહેલો ઉઠ્યો. ભગવાન આવશે તેમનાં દર્શન થશે એ આશાથી નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મથી પરવારી, સ્વસ્થ થઈ બેઠો. નોકર ચાકરોને આજ્ઞા કરી કે ભગવાન પધારવાના છે માટે બધું ઠીકઠાક, સાપ્રસુર કરી, દર્શન કરવા માટે તૈયાર રહેજો. સવારના નવ વાગે દરવાજામાં એક ગાય દાખલ થઈ. રાજાએ તેને જોઈ. લાકડી મારી હાંકી કાઢી. ગાય લંઘાતી લંઘાતી ચાલી ગઈ. અગીઆર વાગ્યે એક કૂતરો દરવાજામાં પેઠો. રાજા તો ભગવાનની જ વાટ જોઈ બેસી રહેલો. તેણે કૂતરો જોતાં જ પાસે પડેલો એક પત્થર ફેંક્યો. તે કૂતરાના પગમાં વાગ્યો. તેથી કૂતરો લંગડાતો લંગડાતો ભાગી ગયો. રાજાને ભગવાનનાં દર્શન ન થયાં. ભૂખ્યો અને તરસ્યો ભગવાનની રાહ જોતો બેસી રહ્યો. સંધ્યાકાળે એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ, માથે જુની પાધડી, પગમાં ફાટેલાં પગરખાં, હાથમાં એક લાકડી અને શરીરે મેલું અંગરખું પહેરીને રાજાના દરવાજામાં 'લોટ' માગતો દાખલ થયો. ભૂખ્યા બ્રાહ્મણને કંઈ પણ ન આપતાં રાજાએ પાછો કાઢી મૂક્યો.

મને શી ખબર કે તમે આમ આવતા હશે ? ૧૮૩

રાજા મનમાં વિચાર કરે છે કે ભગવાન પણ માણસોની માફક જૂઠું બોલતા હશે ? આખો દિવસ તેમની રાહ જોઈ, ભૂખ્યો અને તરસ્યો બેસી રહ્યો તોયે તે ન આવ્યા. તેમણે દર્શન ન દીધાં.

એમ વિચાર કરતાં થોડીવારે ઉંઘી ગયો. ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં ભગવાને દર્શન દીધાં. રાજા કહે છે “ઓહો ! તમે પણ અમ મનુષ્ય લોકની માફક જૂઠા બોલા નીવડયા ?”

ભગ૦—કેમ ભાઈ ?

રાજા—કેમ આજે આવવાનું કહીને ન આવ્યા ? હું તો તમારા દર્શન માટે તમારી રાહ જોઈ જોઈ થાકી ગયો.

ભગ૦—ભોળા ભક્ત હું તો તારે ઘેર ત્રણ વખત આવ્યો. જો સવારે નવ વાગે આવ્યો ત્યારે તેં લાકડી મારીને મને કાઢી મૂક્યો. જો આ રહ્યો તે લાકડીનો સોળ અને ‘આયોડિન’ લગાવ્યું તોય હજી દુઃખે છે.

રાજા—ભગવાન ! તે તો ગાય આવી હતી ?

ભગ૦—હું જ તે સ્વરૂપે આવ્યો હતો. ફરીથી અગીઆર વાગ્યે આવ્યો. ત્યારે પગમાં તારો નાખેલો પથ્થર વાગવાથી હજીયે લંગડાતો ચાલું છું, જો.

રાજા—મેં ફતરાને પથ્થર મારેલો. તમે ક્યારે આવ્યા’તા ?

ભગ૦—હું જ તે સ્વરૂપે આવ્યો હતો. ભૂખ્યો અને તરસ્યો આખો દિવસ રહ્યો. પગે લગાર શાંતિ વળી ત્યારે સાંજે ગરીબ બ્રાહ્મણને સ્વરૂપે આટો માગવા આવ્યો. પણ તેં કાંઈ ન આપતાં મહને પાછો કાઢ્યો. હજીય ભૂખ્યો છું.

રાજા—મને શી ખબર કે તમે આમ આવતા હશે ? હું

તો તમે ચતુર્ભુજ પીતાંબરધારી, મોર મુકુટ પહેરીને આવશે. એમ ધારી બેસી રહેલો.

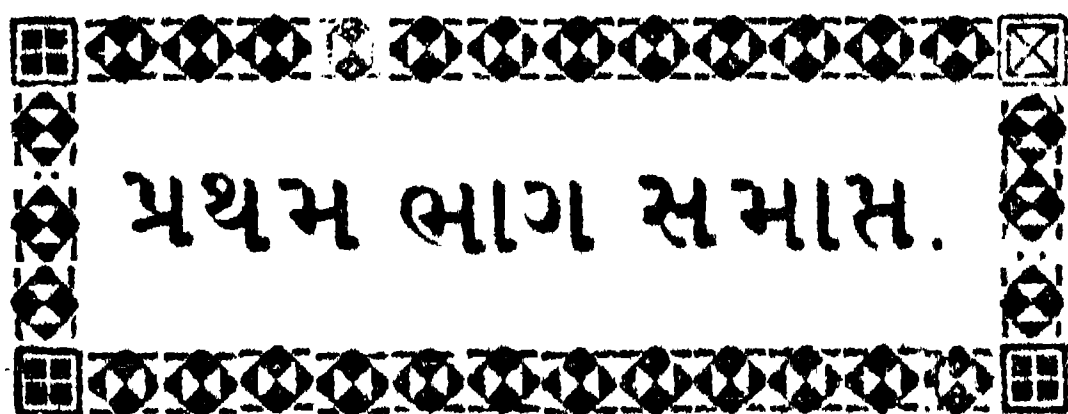
ભગ૦—ભાઈ ! નાનાં મોટાં જોડલાં શરીરો આ દુનિયામાં તને દેખાય છે તે સર્વ મારાંજ સ્વરૂપો છે. મારા અવિનાશી અને શ્રેષ્ઠ સ્વરૂપને ન જાણતા અવિવેકી મનુષ્યો, આવાં શરીરોમાં,—ખાસ કરીને મનુષ્ય-દેહમાં—રહેલા મારો તિરસ્કાર કરે છે. કોઈ પ્રાણીને દુઃખી કરવું તે મનેજ દુઃખી કર્યા બરાબર છે. મોટે સર્વને મારું રૂપ જાણી તેમને સન્માનજે.

ભાઈ રમણુલાલ ! આમાંથી વિચારશે તો સમજશે કે ભગવાન સર્વે સ્થળે સભર ભર્યા છે. (વાંચો પૃ.૩૩ ઉપરનો ગરબો) તમારી ભાવના છે તો ભક્તિથી શ્રી દ્વારકામાં જાઓ. પણ ઉપરના દૃષ્ટાંતથી સમજશે કે ભગવાન કેવળ મંદિરમાં અથવા આપણા ઘરમાં ઝાંપીજીમાં જ નથી વસતા. પરંતુ સર્વ સ્થળે અને સર્વ રૂપે વસે છે. તેમનાં નિત્ય દર્શન તથા પૂજન કરવા.

હદા દેહ દેવળમાં દેવ, સવક થઈને કર તું સેવ,
પ્રેમ પુષ્પને ચંદન હાર, જ્ઞાન હીપક ઘટમાં અજવાળ,
અંતરનો ટાળે અહમેવ તો હદા દેહ દેવળમાં દેવ.

ભાઈ, વિચારજો; કોઈ સદ્ગુરુને સેવજો. તમને પરમાત્માનાં દર્શન હંમેશ બન્યાં રહેશે. સૂઈ જાઓ. જય સચ્ચિદાનંદ ।

ૐ તત્સત્ ॥ ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ॥

પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત.

“શ્રી પદ્મની ભુતી નથી પણ રત્નોની ખાતુ છે.”

કાર્યોના વિચારમાં કારખાની સરખી, કામકાજ કાર-
ખામાં દારી સરખી, ભોજન વખતે માંસ સરખી,
શયન વખતે રંગા કેપી, મન નાણી કેડે તે
પ્રમાણે વર્તનારી મન પૂજી કેપી સમાવળી
શી તેના સરસુણાઈ ફાળી ઉદાર જો છે.

